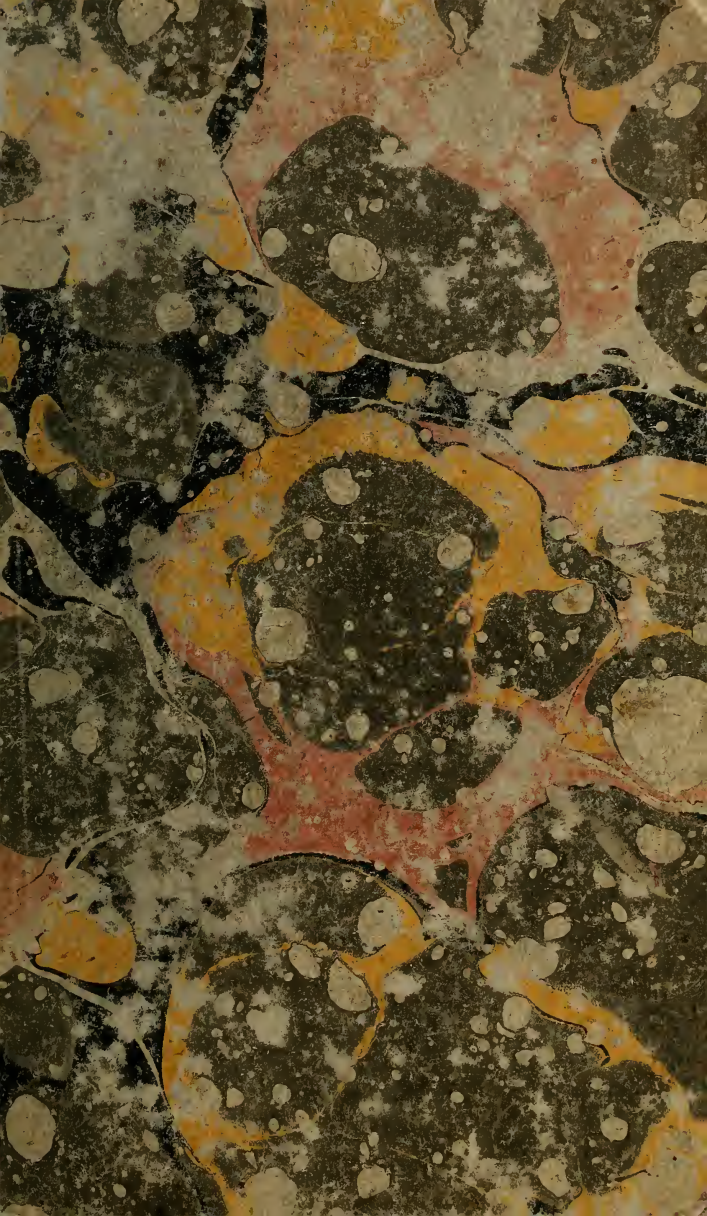
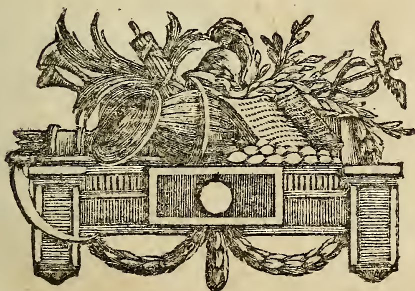


Livius, Titus

# TITI LIVII PATAVINI

## HISTORIARUM LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES

*TOMUS SEPTIMUS*



*MANNHEMII*

Cura & Sumptibus Societatis literatæ

M DCC LXXX

# TITI LIVII PATAVINI
# HISTORIARUM
## AB URBE CONDITA
# LIBER XXIX

## EPITOME

*Ex Sicilia C. Lælius in Africam a Scipione missus ingentem prædam reportavit, & mandata Masinissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod nondum exercitum in Africam trajecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat; ipse in acie occisus. Mandonius exposcentibus Romanis a suis deditus est. Magoni, qui in Gallia & Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, ut se Hannibali jungeret. Scipio a Syracusis in*

*Bruttios trajecit, Locros, pulso Punico præsidio, fugatoque Hannibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam a Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis invento,* pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. *Tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem Deum incolæ dicebant. Excepit P. Scipio Nasica Cn. filius, ejus, qui in Hispania perierat, vir optimus a senatu judicatus, adolescens nondum quæstorius, quoniam ita responsum jubebat :* ut numen id ab optimo viro reciperetur consecrareturque. *Locrenses legatos Romam miserunt, qui de inpotentia Q. Pleminii legati quererentur, quod pecuniam Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum ac conjuges stupraverat. Pleminius, in catenis Romam perductus, in carcere mortuus*

*est. Quum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tamquam is luxuriaretur; missis ob hoc legatis a senatu, qui explorarent, an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam trajecit, senatus permissu. Syphax; accepta in matrimonium filia Hasdrubalis Gisgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipse junxerat, renunciavit. Masinissa, rex Massyliorum, dum pro Carthaginiensibus in Hispania militat, amisso patre Gala, de regno exciderat. Quo per bellum sæpe repetito, aliquot prœliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus est: & cum ducentis equitibus exsul Scipioni se junxit; & cum eo primo statim bello Hannonem Hamilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio, adventu Hasdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Uticæ*

*depulsus, hiberna communivit. Sempronius consul in agro Crotoniensi prospere adversus Hannibalem pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quatuordecim millia. Inter censores, M. Livium & Claudium Neronem, notabilis discordia fuit. Nam & Claudius Livio collegæ equum ademit, quod a populo damnatus actusque in exsilium fuerat; & Livius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset, & quod non bona fide secum in gratiam redisset. Idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremque fecissent.*

# LIBER XXIX

## I.

SCIPIO, poſtquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit centuriavitque: ex iis trecentos juvenes, florentes ætate & virium robore, inermes circa ſe habebat, ignorantes, quem ad uſum, neque centuriati, neque armati, ſervarentur. Tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui ſecum in Africam trajicerent, legit: diemque iis, qua equis armisque inſtructi atque ornati adeſſent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terra marique multos labores, magna pericula adlatura videbatur; neque ipſos modo, ſed parentes cognatosque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat, advenit, arma equosque oſtenderunt. Tum Scipio, « renunciari ſibi [dixit] quoſdam equites Siculorum, tamquam gravem & duram, horrere eam militiam. Si qui ita animati eſſent, malle eos ſibi jam tum fateri, quam poſtmodo querentes, ſegnes atque inutiles milites reipublicæ eſſe. Expromerent, quid

U. c. 547.
a. C. 205.

U. c. 547. a. C. 205.

» sentirent; cum bona venia se auditurum. » Ubi ex his unus ausus est dicere, « se prorsus, si sibi, utrum velit, liberum esset, » nolle militare; » tum Scipio ei, « Quoniam igitur, adolescens, quid sentires, non » dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu » arma equumque & cetera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum » ducas, exerceas, docendum cures equo » armisque. » Læto conditionem accipienti unum ex trecentis, quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris ceteri viderunt, se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti, sine publica inpensa. Docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt; quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum evasisse ferunt, multisque prœliis rempublicam adjuvisse. Legiones inde quum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit; maxime qui sub duce Marcello militaverant: quos quum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium

*Trecentis equitibus Siculis Romani equites substituti.*

*Plurimorum stipendiorum milites delegit Scipio.*

obpugnandarum. Nihil enim parvum, ſed Carthaginis jam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida diſpertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat; ex Italia advecto parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit; novas Panormi ſubducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in ſicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracuſas, nondum ex magnis belli motibus ſatis tranquillas, venit. Græci res a quibuſdam Italici generis, eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, conceſſas ſibi ab ſenatu, repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, ſuas res Syracuſanis reſtituit. Non ipſis tantum ea res, ſed omnibus Siciliæ populis, grata fuit; eoque eniſius ad bellum adjuverunt. Eadem æſtate in Hiſpania coortum ingens bellum, conciente Ilergete Indibili, nulla alia de cauſſa, quam per admirationem Scipionis contemtu imperatorum aliorum orto. « Eum ſupereſſe unum ducem » Romanis, ceteris ab Hannibale interfectis, » rebatur. Eo nec in Hiſpania cæſis Scipio-

*U. c. 547. a. C. 205.*

*Res Siciliæ componit.*

*Bellum in Hiſpania.*

U. c. 547. a. C. 205.

» nibus alium, quem mitterent, habuisse: &, » postquam in Italia gravius bellum urgueret, » adversus Hannibalem eum arcessitum. Præ» terquam quod nomina tantum ducum in » Hispania Romani haberent, exercitum quo» que inde veterem deductum. Trepida omnia, » ut inconditam turbam tironum, esse. Num» quam talem occasionem liberandæ Hispaniæ » fore. Servitum ad eam diem aut Carthagi» niensibus, aut Romanis: nec in vicem his » aut illis, sed interdum utrisque simul. Pulsos » ab Romanis Carthaginienses; ab Hispanis, » si consentirent, pelli Romanos posse: ut ab » omni externo imperio soluta in perpetuum » Hispania in patrios rediret mores ritusque. » Hæc aliaque dicendo non populares modo, sed Ausetanos quoque, vicinam gentem, concitat, & alios finitimos sibi atque illis populos. Itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, convenerunt.

II. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliseceret prima neglegendo bellum, junctis & ipsi exercitibus, per agrum Ausetanum, hostico tamquam pacato, clementer ductis militibus, ad

ſedem hoſtium pervenere. Trium millium ſpatio procul a caſtris eorum poſuerunt caſtra. Primo per legatos nequidquam tentatum, ut diſcederetur ab armis. Dein, quum in pabulatores Romanos inpetus repente ab equitibus Hiſpanis factus eſſet, ſubmiſſo ab ſtatione Romana equitatu, prœlium equeſtre fuit, haud ſane memorando in partem ullam eventu. Sole oriente, poſtero die armati inſtructique omnes mille ferme paſſus procul a caſtris Romanis aciem oſtendere. Medii Auſetani erant: cornua dextrum Ilergetes, lævum ignobiles tenebant Hiſpani populi. Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia ſatis late fecerant; qua equitatum, ubi tempus eſſet, emitterent. Et Romani, more ſuo exercitum quum inſtruxiſſent, id modo hoſtium imitati ſunt, ut inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent vias. Ceterum Lentulus, ei parti uſum equitis fore ratus, quæ prior in dehiſcentem intervallis hoſtium aciem equites emiſiſſet, Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hoſtium acie vias permittere equos jubeat: ipſe, cœpta parum proſpere pedeſtri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ

*U. c. 547. a. C. 205.*

*Acies Hiſpanorum.*

*Romanorum.*

*Acre prœlium.*

U. c. 547. a. C. 205. in lævo cornu adverſus Ilergetes locata erat; tertiam decimam legionem ex ſubſidiis in primam aciem firmamentum ducit; poſtquam æquata ibi pugna eſt, ad L. Manlium, inter prima ſigna hortantem, ac ſubſidia, quibus res poſtulabat locis, inducentem, venit. Indicat tuta ab lævo cornu eſſe: jam miſſum ab ſe Cornelium Servium procella equeſtri hoſtes circumfuſurum. Vix hæc dicta dederat, quum Romani equites, in medios invecti hoſtes, ſimul pedeſtres acies turbarunt, ſimul equitibus Hiſpanorum viam inmittendi equos clauſerunt. Itaque, omiſſa pugna equeſtri, ad pedeſtrem Hiſpani deſcenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hoſtium ordines, & trepidationem pavoremque, & fluctuantia viderunt ſigna, hortantur, orant milites, « ut » perculſos invadant, neu reſtitui aciem pa» tiantur. » Non ſuſtinuiſſent tam infeſtum inpetum barbari, ni regulus ipſe Indibilis cum equitibus ad pedes degreſſis (*a*) ante prima ſigna peditum ſe objeciſſet. Ibi aliquamdiu atrox pugna ſtetit. Tandem poſtquam ii, qui circa regem, ſeminecem reſtantem, deinde pilo terræ adfixum, pugnabant, obruti

*Vincunt Romani.*

(a) *degreſſus* Gron.

telis obcubuerunt, tum fuga paſſim cœpta, pluresque cæſi; quia equos conſcendendi equitibus ſpatium non fuerat, & quia perculſis acriter inſtiterunt Romani: nec ante abſceſſum eſt, quam caſtris quoque exuerunt hoſtem. Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, octingenti ferme capti. Romanorum ſociorumque paullo amplius ducenti, maxime in lævo cornu, ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani, aut qui ex prœlio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde in ſuas quiſque civitates redierunt. *U. c. 547. a. C. 205.*

III. Tum a Mandonio evocati in concilium, conqueſtique ibi clades ſuas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus, culpam in auctorem belli Indibilem, ceterosque principes, quorum plerique in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: « In » deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium » ceterosque belli concitores tradidiſſent vi» vos: ſin minus, exercitus ſe in agrum Iler» getum Auſetanorumque, & deinceps alio» rum populorum ducturos. » Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mando- *Dedunt ſe Hiſpani.*

*U. c. 547. a. C. 205.*

*Mandonius traditus ad supplicium.*

nius ceterique principes comprehensi & traditi ad supplicium. Hispaniæ populis reddita pax: stipendium ejus anni duplex & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & togæ exercitui, & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu, haud magno motu, intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociosque navales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades inlata: nunciique trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, classem Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam transgressum) advenisse. Nec quot naves vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in majus, metu augente, accipiebant. Itaque primo terror pavorque, dein (*b*) mœstitia animos incessit: « tantum fortunam mutasse, ut, qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent victores, stratisque tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in

*Lælius classe Africam populatur.*

*Terror Carthaginiensium.*

(b) *deinde* Gron. Crev.

» deditionem accepissent; ii, verso Marte, U. c. 547.
» Africæ populationes & obsidionem Cartha- a. C. 205.
» ginis visuri forent, nequaquam pari ad pa-
» tienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis
» Romanam plebem, illis Latium juventutem
» præbuisse; majorem semper frequentiorem-
» que pro tot cæsis exercitibus subolescen-
» tem. Suam plebem inbellem in urbe, in-
» bellem in agris esse. Mercede parari auxilia
» ex Afris, gente ad omnem auram spei mo-
» bili atque infida. Jam reges, Syphacem post
» conloquium cum Scipione alienatum;
» Masinissam aperta defectione infestissimum
» hostem. Nihil auxilii esse. Nec Magonem ex
» Gallia movere tumultus quidquam, nec
» conjungere sese Hannibali: & Hannibalem
» ipsum jam & fama senecescere, & viribus. »

IV. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuncio animos rursus terror instans revocavit ad consultandum, quonam modo obviam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, instruere naves ac mittere ad Hipponem adversus Romanam classem. Jam hæc agentibus nuncius

*Adparatus.*

U. c. 547. a. C. 205.

tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incursiones agrorum, satis sint, transvectas; summæ belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosque regulos, firmandæ societatis caussa, cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut in (*c*) Italiam trajiceret. Missi & (*d*) ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent: ad Magonem non legati modo, sed viginti quinque naves longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hoc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romanam exercitum admoveret, conjungeretque se Hannibali. Hæc Carthagine parabant agitabantque. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præsidiis agentem Masinissa, fama Romanæ classis excitus, cum equitibus paucis venit. Is « segniter rem » agi ab Scipione questus, quod tum non jam » exercitum in Africam trajecisset, perculsis » Carthaginiensibus, Syphace inpedito finitimis bellis: quem incertum hærere; si » spa-

*Masinissa ad Lælium venit.*

(c) *in* del. *Gron. Crev.* (d) & del. *Gron.*

» ſpatium ad ſua, ut velit, componenda de- » tur, nihil ſincera fide cum Romanis actu- » rum. Hortaretur, ac ſtimularet Scipionem, » ne ceſſaret. Se, quamquam regno pulſus » eſſet, cum haud contemnendis copiis ad- » futurum peditum equitumque. Nec ipſi » Lælio morandum in Africa eſſe. Claſſem » credere profectam a Carthagine, cum qua, » abſente Scipione, non ſatis tutum eſſe » contrahi certamen. » U. c. 547. a. C. 205.

V. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſiniſſa, Lælius poſtero die naves præda onuſtas ab Hippone ſolvit, revectusque in Siciliam mandata Maſiniſſæ Scipioni expoſuit. Eiſdem fere diebus naves, quæ ab Carthagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamque acceſſerunt. In iis locis tum forte Mago tenebat claſſem: qui, legatorum auditis verbis, jubentium exercitus, quam maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namque utriuſque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit: « & » miſſum ſe ad eos vindicandos in libertatem, » [ait] &, ut ipſi cernant, mitti ſibi ab do- » mo præſidia: ſed, quantis viribus, quanto » exercitu id bellum geratur, in eorum

*Oratio Magonis ad Gallos & Ligures.*

*V. c. 547. a. C. 205.*

» potestate esse. Duos exercitus Romanos, » unum in Gallia, alterum in Etruria esse. » Satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Livio » juncturum. Multa millia ipsis etiam arman- » da esse, ut duobus ducibus, duobus exer- » citibus Romanis resistatur. » Galli, « sum- » mam ad id suam voluntatem esse, » dicere: « sed, quum una castra Romana intra fines, » altera in finitima terra Etruria prope in » conspectu habeant, si palam fiat auxiliis » adjutum ab sese Pœnum, extemplo infestos » utrimque exercitus in agrum suum incursu- » ros. Ea ab Gallis desideraret, quibus occulte » adjuvari posset. Liguribus, quod procul agro » urbibusque eorum castra Romana sint, » libera consilia esse. Illos armare juventutem, » & capessere pro parte bellum, æquum esse. »

*Responsum Gallorum.*

*Ligurum.*

Ligures haud abnuere : tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere. Commeatus quoque omnis generis occulte ad eum a Gallis populis mittebantur. M. Livius exercitum Volonum ex Etruria in Galliam traducit : junctusque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moveat, obviam ire parat : si Pœnus

ſub angulo Alpium quietus ſe contineat, & ipſe in eadem regione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus. *U. c. 547. a. C. 205.*

VI. Post reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione ſtimulato Maſiniſſæ adhortationibus, & militibus, prædam ex hoſtium terra cernentibus tota claſſe efferri, accenſis ad trajiciendum quam primum, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ ſub defectionem Italiæ deſciverat & ipſa ad Pœnos. *Locri recepti.* Spes autem adfectandæ ejus rei ex minima re adfulſit. Latrociniis magis, quam juſto bello, in Bruttiis gerebantur res; principio ab Numidis facto, & Bruttiis, non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio, congruentibus in eum morem. Poſtremo Romani quoque, jam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excurſiones in hoſtium agros facere. Ab iis egreſſi quidam urbem Locrenſes circumventi, Rhegiumque abſtracti fuerant. In eo captivorum numero fabri quidam fuere, adſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. Ii, cogniti ab Locrenſium principibus, qui pulſi ab adverſa factione, quæ Hannibali Locros tradiderat, Rhegium ſe contulerant,

V. c. 547. a. C 205. quum cetera percunctantibus, (ut mos est, qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent, spem fecerunt, si redemti ac remissi forent, arcem se iis tradituros. Ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaque, ut qui simul desiderio patriæ angerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemtis extemplo iis remissisque, quum ordinem agendæ rei composuissent, signaque, quæ procul edita observarent, ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exsulum erat, referentes ibi promissa captivorum, quum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent; tribuni militum cum iis M. Sergius & P. Matienus missi, jussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere: & Q. Pleminio proprætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad editam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, signum dedere proditoribus arcis. Qui parati intentique, & ipsi scalas ad id ipsum factas cum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu, sopitos

inpetus eſt factus : quorum gemitus primo morientium exauditus ; deinde ſubita conſternatio ex ſomno & tumultus quum cauſſa ignoraretur ; poſtremo certior res, aliis excitantibus alios. Jamque ad arma pro ſe quiſque vocabat : « hoſtes in arce eſſe, & cædi vigiles. » Obpreſſique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor, ab iis, qui extra arcem erant, ſublatus, incertum, unde accidiſſet, ( omnia vana augente nocturno tumultu ) feciſſet. Itaque velut plena jam hoſtium arce territi Pœni, omiſſo certamine, in alteram arcem ( duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes ) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio poſitam. Ex arcibus duabus prœliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Hamilcar Punico præſidio præerat : arceſſentes ( *e* ) ex propinquis locis ſubſidia copias augebant. Ipſe poſtremo veniebat Hannibal : nec ſuſtinuiſſent Romani, niſi Locrenſium multitudo, exacerbata ſuperbia atque avaritia Pœnorum, ad Romanos inclinaſſet.

U. c. 547. a C. 205.

VII. Scipioni ut nunciatum eſt, in majore diſcrimine Locris rem verti, ipſumque

( *e* ) *& arceſſentes* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. Hannibalem adventare; ne præſidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipſe a Meſſana, L. Scipione fratre in præſidio ibi relicto, quum primum æſtu fretum inclinatum eſt, naves mari ſecundo miſit. Et Hannibal, a Butroto amni (haud procul is ab urbe Locris abeſt) nuncio præmiſſo, ut ſui luce prima ſumma vi prœlium cum Romanis ac Locrenſibus conſererent, dum ipſe, averſis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam adgrederetur, ubi luce cœptam invenit pugnam, ipſe nec in arcem ſe includere, turba locum artum inpediturus, voluit; neque ſcalas, quibus ſcanderent muros, adtulerat. Sarcinis in acervum conjectis, quum haud procul muris ad terrorem hoſtium aciem oſtendiſſet, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum ſcalæ, quæque alia ad obpugnandum opus erant, parantur, ad viſendum qua maxime parte adgrederetur. Progreſſus ad murum, ſcorpione icto, qui proximus eum ſorte ſteterat, territus inde tam periculoſo caſu, receptui canere quum juſſiſſet, caſtra procul ab ictu teli communiit. Claſſis Romana a Meſſana Locros, aliquot horis die ſuperante, acceſſit: expoſiti

omnes e navibus, & ante occaſum ſolis urbem ingreſſi ſunt. Poſtero die cœpta ex arce a Pœnis pugna: & Hannibal, jam ſcalis aliiſque omnibus ad obpugnationem paratis, ſubibat muros: quum repente in eum, nihil minus quam tale quidquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. Ad ducentos inprovidos, quum invaſiſſent, occidunt. Ceteros Hannibal, ut conſulem adeſſe ſenſit, in caſtra recipit: nuncioque miſſo ad eos, qui in arce erant, ut ſibimet ipſi conſulerent, nocte motis caſtris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut is tumultus hoſtem moraretur, agmen ſuorum fugæ ſimili curſu ante noctem adſecuti ſunt. U. c. 547. a. C. 205.

VIII. Scipio, ut & arcem relictam ab hoſtibus & vacua vidit caſtra, vocatos ad concionem Locrenſes graviter ob defectionem incuſavit: de auctoribus ſupplicium ſumſit, bonaque eorum alterius factionis principibus, ob egregiam fidem adverſus Romanos, conceſſit. « Publice nec dare, nec eripere ſe quidquam Locrenſibus, » dixit, « Romam mitterent legatos: quam ſenatus æquum cenſuiſſet, eam fortunam habituros. Illud ſatis ſcire, etſi male de populo Romano meriti

*U. c. 547. a. C. 205.*

» essent, in meliore statu sub iratis Romanis » futuros, quam sub amicis Carthaginiensi» bus fuerint. » Ipse, Q. Pleminio legato præsidioque, quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Messanam trajecit. Ita superbe & crudeliter habiti Locrenses ab Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas injurias non æquo modo animo pati, sed prope lubenti possent. Verum enimvero tantum Pleminius Hamilcarem præsidii præfectum, tantum præsidiarii milites Romani Pœnos scelere atque avaritia superaverunt, ut non armis, sed vitiis videretur certari. Nihil omnium, quæ inopi invisas opes potentioris faciunt, prætermissum in Oppidanos est ab duce, aut a militibus: in corpora ipsorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. Nam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam, intacti omni ætate, thesauri; præterquam quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naves, laceratæ naufragiis, nihil in terra mintegri, præter sacram pecu-

*Pleminius Præf. Locris crudeliter se gerit.*

*Ejus avaritia.*

niam Deæ, quam aſportabant, extulerant; tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem objecit, atque inter ſe ducem in ducem, militem in militem rabie hoſtili vertit. U. c. 547. a. C. 205.

IX. SUMMÆ rei Pleminius præerat: militum pars ſub eo, quam ipſe ab Rhegio abduxerat, pars ſub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, ſequentibus quorum erat, obvius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. Cui quum juſſu tribunorum ademtum poculum eſſet, jurgium inde & clamor, pugna poſtremo orta inter Pleminii milites, tribunorumque; ut ſuis quiſque obportunus advenerat, multitudine ſimul ac tumultu creſcente. Victi Pleminii milites quum ad Pleminium, cruorem ac vulnera oſtentantes, non ſine vociferatione atque indignatione concurriſſent, probra in eum ipſum jactata in jurgiis referentes; accenſus ira domo ſeſe proripuit, vocatosque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum ſpoliandis iis (repugnabant enim, militemque inplorabant) tempus teritur, repente milites, feroces recenti victo-

*Pugna inter milites Rom.*

U. c. 547. a. C. 205.

ria, ex omnibus locis, velut adverſus hoſtes ad arma conclamatum eſſet, concurrerunt: &, quum violata jam virgis corpora tribunorum vidiſſent, tum vero in multo inpotentiorem ſubito rabiem accenſi, ſine reſpectu, non majeſtatis modo, ſed etiam humanitatis, in legatum inpetum, lictoribus prius indignum in modum mulcatis, faciunt. Tum ipſum, ab ſuis interceptum & ſecluſum, hoſtiliter lacerant, & prope exſanguem, naſo auribusque mutilatis, relinquunt. His Meſſanam nunciatis, Scipio, poſt paucos dies Locros hexeri advectus, quum cauſſam Pleminii & tribunorum audiſſet, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejuſdem loci præſidio, tribunis ſontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad ſenatum mitterentur, Meſſanam atque inde Syracuſas rediit (*f*). Pleminius inpotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam ſuam injuriam ratus, nec quemquam æſtimare alium eam litem poſſe, niſi qui atrocitatem ejus patiendo ſenſiſſet, tribunos adtrahi ad ſe juſſit; laceratosque omnibus, quæ pati corpus ullum poteſt, ſuppliciis interfecit: nec ſatiatus vivorum pœna,

*Pleminius hoſtiliter laceratus.*

*A Scipione abſolvitur.*

*Tribunos crudeliter occidit.*

(*f*) *redit* Gron. Crev.

insepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit : &, quæ antea per libidinem atque avaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere, infamiæque atque invidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori, esse. *U. c. 547. a. C. 205.*

X. Jam comitiorum adpetebat tempus, quum P. Licinii consulis literæ Romam adlatæ, « se » exercitumque suum gravi morbo adfectari : » nec sisti potuisse, ni eadem vis mali, aut » gravior etiam, in hostes ingruisset. Itaque, » quoniam ipse venire ad comitia non posset, » si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium » Metellum dictatorem comitiorum caussa dic» turum. Exercitum Q. Cæcilii dimitti, e » republica esse. Nam neque usum ejus ullum » in præsentia esse, quum Hannibal jam in » hiberna suos receperit ; & tanta incesserit » in ea castra vis morbi, ut, nisi mature di» mittantur, nemo omnium superfuturus vi» deatur. » Ea consuli a Patribus facienda, ut e republica fideque sua duceret, permissa. *Licinii exercitus morbo adfectus.*

Civitatem eo tempore repens religio invaserat, invento carmine in libris Sibyllinis, *Oraculum Sibyllinum.*

U. c. 547. a. C. 205. propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. « Quandoque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia » vincique posse, si mater Idæa a Pessinunte » Romam advecta foret. » Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, quod & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & sacrificantes ipsos Pythio Apollini litavisse, & responsum oraculo editum, majorem multo victoriam, quam cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. In ejusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset provinciam Africam. Itaque quo maturius fatis, ominibus, oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam Deæ esset.

*Delphicum.*

*Mater Idæa ex Asia petitur.*

XI. NULLASDUM in Asia civitates socias habebat populus Romanus. Tamen memores, Æsculapium quoque ex Græcia quondam, hauddum ullo fœdere sociata, valetudinis populi caussa arcessitum: & jam cum Attalo rege, propter commune adversus Philippum bellum, cœptam amicitiam esse, facturum eum, quæ possit, populi Romani caussa, le-

gatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum, qui bis conſul fuerat, ac res in Græcia geſſerat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium Galbam ædilitium, duos quæſtorios, Cn. (*g*) Tremellium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda majeſtas nomini Romano eſſet, decernunt. Legati Aſiam petentes protinus Delphos quum eſcendiſſent, oraculum adierunt, conſulentes, ad quod negotium domo miſſi eſſent, perficiendi ejus, quam ſibi ſpem populoque Romano portenderet. Reſponſum eſſe ferunt, « Per Attalum regem compotes ejus fore, » quod peterent. Quum Romam Deam deve» xiſſent, tum curarent, ut eam, qui vir » optimus Romæ eſſet, hoſpitio exciperet. » Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit: ſacrumque iis lapidem, quam (*h*) matrem Deum eſſe incolæ (*i*) dicebant, tradidit, ac deportare Romam juſſit. Præmiſſus

*U. c. 547. a. C. 205.*

*Datur legatis lapis, quam matrem Deum vocabant.*

(g) *C.* Gron. Crev.

(h) *quem* Gron.

(i) *incolæ eſſe* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205.

ab legatis M. Valerius Falto nunciavit, Deam adportari: quærendum virum optimum in civitate esse, qui eam rite hospitio exciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Bruttiis comitiorum caussa dictus, exercitusque ejus dimissus: magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitiis peractis, dictator sese magistratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebeii septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam provinciam habebat: absens creatus, absens eum honorem gessit. Ti. Claudius Asellus & M. Junius Pennus plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eò anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, septimodecimo anno postquam a patre ejus primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Æmilius Regillus.

*Comitia.*

*Ætoli pacem cum Philippo faciunt.*

XII. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. Itaque Philippus Ætolos, desertos ab

Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus, ad petendam & paciscendam subegit pacem. Quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sulpicio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis navibus (haud parvum momentum ad opem ferendam sociis) obpressisset. Vixdum pace facta, nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium venisse: Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem novandi res: Dimallumque obpugnari. Eo se verterant Romani ab Ætolorum, quo missi erant, auxilio, irati, quod sine auctoritate sua adversus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea quum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit; quo Sempronius se receperat, misso Lætorio legato cum parte copiarum & quindecim navibus in Ætoliam, & ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatium vastavit, &, ad urbem admotis copiis, potestatem pugnæ Romano fecit. Quem postquam quietum muros tantummodo

U. c. 547.
a. C. 205.

U. c. 547. a. C. 205.

tueri vidit, nec ſatis fidens viribus, ut urbem obpugnaret, & cum Romanis quoque, ſicut cum Ætolis, cupiens pacem, ſi poſſet: ſin minus, inducias facere, nihil ultra inritatis novo certamine odiis, in regnum ſe recepit. Per idem tempus, tædio diutini belli, Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum miſere; ſatis confidere, conventuram eam, adfirmantes, ſi ad conloquium cum P. Sempronio imperatore Romano veniſſet. Facile inpetratum, (neque enim ne ipſius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum tranſiret. Phœnice urbs eſt Epiri: ibi prius conlocutus rex cum Aëropo (*k*), & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, poſtea cum P. Sempronio congreditur. Adfuit conloquio & Amynander Athamanum rex, & magiſtratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit ſimul ab rege & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum eſſent. Atintania, ſi, miſſis Romam legatis, ab ſenatu inpetraſſet,

*Itemque Romani.*

(k) *Eropo* Gron. Crev.

Ma-

Macedoni accederet. In eas conditiones quum pax conveniret, ab rege fœderi adſcripti, Pruſia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Theſſali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienſes, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Meſſenii, Athenienſes. Hæc conſcripta conſignataque ſunt, & in duos menſes induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet. Juſſeruntque omnes tribus: quia, verſo in Africam bello, omnibus aliis in præſentia levari volebant bellis (*l*). P. Sempronius, pace facta, ad conſulatum Romam deceſſit.

*U. c. 547. a. C. 205.*

XIII. P. SEMPRONIO, M. Cornelio conſulibus (*m*) (quintusdecimus is annus Punici belli erat) provinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas ſcriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum ea claſſe,

*U. c. 548. a. C. 204.*

*M. Cornelio, P. Sempronio Coſſ. Provinciæ.*

(l) *bellis volebant* Gron. Crev.

(m) *M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204. quam habebat, *prorogatum* in annum imperium est. Item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari consuli e republica visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio, cum binis legionibus, quibus adversus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut, cum Sardiniam legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quinctius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere uterque præsidio, obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam provinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem, L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum, proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias jusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Bruttios legiones, & in ceterorum (ita enim jussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

XIV. QUAMQUAM nondum aperte Africa provincia decreta erat, (occultantibus id, credo, Patribus, ne præſciſcerent (*n*) Carthaginienſes) tamen in eam ſpem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adeſſe. Impleverat ea res ſuperſtitionum animos, pronique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant: eo plura vulgabantur. « Duos ſoles viſos: & » nocte interluxiſſe: & facem Setiæ ab ortu » ſolis ad occidentem porrigi viſam. Tarraci- » næ portam, Anagniæ & portam & multis » locis murum de cœlo tactum. In æde Juno- » nis Soſpitæ Lanuvii cum horrendo fragore » ſtrepitum editum. » Eorum procurandorum cauſſa diem unum ſupplicatio fuit: & novemdiale ſacrum, quod de cœlo lapidatum eſſet, factum. Eo acceſſit conſultatio de matre Idæa accipienda, quam præterquam quod M. Valerius, unus ex legatis prægreſſus, actutum in Italia fore nunciaverat, recens nuncius aderat, Tarracinæ jam eſſe. Haud parvæ rei judicium ſenatum tenebat, qui vir optimus in civitate eſſet. Veram certe victoriam ejus rei ſibi quiſque mallet, quam ulla imperia

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Prodigia.*

(n) *reſcirent* Gron.

*U. c. 548. a. C. 204*

*P. Scipio judicatus vir optimus.*

honoresve, suffragio seu Patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita judicarint, sicut proditum a proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus libens posteris traderem; ita meas opiniones, conjectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam ire jussus obviam Deæ, isque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit (*o*), sicut erat jussus, in salum nave evectus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus, succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusa civitate obviam, thuribulis ante januas positis, qua præferebatur, atque accenso (*p*)

*Obviam it Matri Deum cum Matronis.*

(o) *accessisset* Gron.

(p) *incenso* Gron. Grev.

thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romanam iniret, in ædem victoriæ, quæ eſt in Palatio, pertulere Deam pridie Idus Aprilis; iſque dies feſtus fuit. Populus frequens dona Deæ in Palatium tulit; lectiſterniumque & ludi fuere, Megaleſia adpellata.

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Megaleſia.*

XV. Quum de ſupplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur; « tempus » eſſe, » a quibuſdam ſenatoribus ſubjectum eſt, « quæ dubiis in rebus utcumque tole» rata eſſent, ea, demto jam tandem Deum » benignitate metu, non ultra pati. » Erectis exſpectatione Patribus, ſubjecerunt: « colo» nias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & » Q. Fulvio conſulibus abnuiſſent milites » dare, eas annum jam ferme ſextum vaca» tionem militiæ, quaſi honoris & beneficii » cauſſa, habere: quum interim boni obe» dientesque ſocii, pro fide atque obſequio » in populum Romanum (*q*), continuis om» nium annorum delectibus exhauſti eſſent. » Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renovata rei prope jam obliteratæ, quam ira inritata eſt. Itaque, nihil prius referre conſules paſſi, decreverunt, « ut con-

(q) *in populum Romanum* l. *imperii Romani* Gron.

*U. c. 548. a. C. 205.*

*S C. de coloniis quæ milites non dederant.*

» ſules magiſtratus denosque principes Nepe-» te, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Car-» ſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeiis, Nar-» nia, Interamna, [eæ namque coloniæ in » ea cauſſa erant] Romam excirent: iis im-» perarent, quantum quæque earum colonia-» rum militum plurimum dediſſet populo » Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, » duplicatum ejus ſummæ numerum peditum » daret, & equites centenos vicenos. Si qua » eum numerum equitum explere non poſſet, » pro equite uno tres pedites liceret dare: » pedites equitesque quam locupletiſſimi le-» gerentur, mitterenturque, ubicumque ex-» tra Italiam ſupplemento opus eſſet. Si qui » ex iis recuſarent, retineri ejus coloniæ » magiſtratus legatosque placere: neque, ſi » poſtularent, ſenatum dari, priuſquam impe-» rata feciſſent. Stipendium præterea iis co-» loniis in millia æris aſſes ſingulos imperari » exigique quotannis: cenſumque in iis co-» loniis agi ex formula ab Romanis cenſori-» bus data. Dari autem placere eamdem, quam » populo Romano: deferrique Romam ab » juratis cenſoribus coloniarum, priuſquam » magiſtratu abirent.» Ex hoc ſenatuscon-

ſulto, adcitis Romam magiſtratibus primoribusque earum coloniarum, conſules quum militem ſtipendiumque imperaſſent, alii aliis magis recuſare ac reclamare : negare « tan» tum militum effici poſſe : vix, ſi ſimplum » ex formula imperetur, enixuros. » Orare atque obſecrare, « ut ſibi, ſenatum adire ac » deprecari liceret. Nihil ſe, quare perire » merito deberent, admiſiſſe : ſed, ſi pereun» dum etiam foret, neque ſuum delictum, » neque iram populi Romani, ut plus mili» litum darent, quam haberent, poſſe effice» re. » Conſules obſtinati manere legatos Romæ jubent; magiſtratus ire domos ad delectus habendos. Niſi ſumma militum, quæ imperata eſſet, Romam adducta, neminem iis ſenatum daturum. Ita præciſa ſpe ſenatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter eſt perfectus.

*U. c. 548. a. C. 204.*

XVI. ALTERA item (*r*) res, prope æque longo neglecta ſilentio, relata a M. Valerio Lævino eſt. Qui, « privatis conlatas pecu» nias, ſe ac M. Claudio conſulibus, reddi

*Privatis jubetur reddi conlata pecunia.*

(*r*) *itidem* Gron. Crev.

U. c. 548. A. C. 204.

» tandem, æquum esse dixit. » Nec mirari » quemquam debere, in publica obligata fide » suam præcipuam curam esse. Nam, præter» quam quod aliquid proprie ad consulem ejus » anni, quo conlatæ pecuniæ essent, perti» neret, etiam se auctorem ita conferendi » fuisse, inopi ærario, nec plebe ad tributum » subficiente. » Grata ea Patribus admonitio fuit: jussisque referre consulibus, decreverunt, « ut tribus pensionibus ea pecunia sol» veretur: primam præsentem ii, qui tum » essent, duas tertii & quinti consules nu» merarent. » Omnes deinde alias curas una occupavit, postquam Locrensium clades, quæ ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ sunt. Nec tam Q. Pleminii scelus, quam Scipionis in eo aut ambitio aut neglegentia iras hominum inritavit. Decem legati Locrensium, obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus velamenta supplicum, ramos oleæ, (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus « Locrenses se dixerunt » esse, ea passos a Q. Pleminio legato Ro» manisque militibus, quæ pati ne Carthagi-

*Locrensium Legati.*

» nienſes quidem velit populus Romanus. *U. c. 548. a. C. 20[illegible].*
» Rogare, ut ſibi Patres adeundi, deploran-
» dique ærumnas ſuas poteſtatem facerent. »

XVII. Senatu dato, maximus natu ex iis: *Eorum oratio deplorantium fortunas ſuas.*
« Scio (*s*), quantum æſtimentur noſtræ apud
» vos querelæ, Patres conſcripti, plurimum
» in eo momenti eſſe, ſi probe ſciatis, &
» quomodo proditi Locri Hannibali ſint, &
» quomodo, pulſo Hannibalis præſidio, reſti-
» tuti in ditionem veſtram. Quippe ſi & culpa
» defectionis procul a publico conſilio abſit,
» & reditum in veſtram ditionem adpareat,
» non voluntate ſolum, ſed ope etiam ac
» virtute noſtra; magis indignemini, bonis
» ac fidelibus ſociis tam atroces atque indignas
» injurias ab legato veſtro militibusque fieri.
» Sed ego cauſſam utriuſque defectionis noſtræ
» in aliud tempus differendam arbitror eſſe,
» duarum rerum gratia: unius, ut coram P.
» Scipione, qui Locros recepit, omnium no-
» bis recte perperamque factorum teſtis, aga-
» tur; alterius, quod, qualeſcumque ſumus,
» tamen hæc, quæ paſſi ſumus, pati non de-
» buimus. Non poſſumus diſſimulare, Patres
» conſcripti, nos, quum præſidium Punicum

(s) inſer. *inquit* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204.

» in arce noſtra haberemus, multa fœda & » indigna, & a præfecto præſidii Hamilcare, » & ab Numidis Afriſque paſſos eſſe. Sed quid » illa ſunt, conlata cum iis, quæ hodie pa» timur? Cum bona venia, quæſo, audiatis, » Patres conſcripti, id, quod invitus dicam. « In diſcrimine eſt nunc humanum omne ge» nus, utrum vos, an Carthaginienſes prin» cipes terrarum (*t*) videat. Si ex iis, quæ » Locrenſes aut ab illis paſſi ſumus, aut a » veſtro præſidio nunc quum maxime pati» mur, æſtimandum Romanum ac Punicum » imperium ſit; nemo non illos ſibi, quam » vos, dominos præoptet. Et tamen videte, » quemadmodum Locrenſes in vos animati ſint. » Quum a Carthaginienſibus injurias tanto mi» nores acciperemus, ad veſtrum imperatorem » confugimus: quum a veſtro præſidio pluſ» quam hoſtilia patiamur, nuſquam alio, quam » ad vos, querelas detulimus. Aut vos reſpicie» tis perditas res noſtras, Patres conſcripti, » aut ne ab Diis quidem inmortalibus quod » precemur, quidquam ſupereſt. Q. Pleminius » legatus miſſus eſt cum præſidio ad reci» piendos a Carthaginienſibus Locros, & cum

*Pleminius homo ſceleratus.*

(t) *terrarum* l. *orbis terrarum* Gron. Crev.

» eodem ibi relictus est præsidio. In hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum libere ultimæ miseriæ) nec hominis quidquam est, Patres conscripti, præter figuram & speciem; neque Romani civis, præter habitum, vestitumque, & sonum Latinæ linguæ. Pestis ac bellua inmanis, quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ad perniciem navigantium circumsedisse fabulæ ferunt. At si scelus, libidinemque, & avaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, unam profundam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus. Nunc omnes centuriones militesque vestros (adeo in promiscuo licentiam atque inprobitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt: constuprant matronas, virgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. Quotidie capipitur urbs nostra, quotidie diripitur; dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum subficiamus, aut illos, qui faciunt, nondum tantarum injuriarum

*U. c. 548.*
*a. C. 204.*

U. c. 548. a. C. 204.

» satietas ceperit. Neque ego exsequi possum, » nec vobis operæ est audire singula, quæ » passi sumus. Communiter omnia amplectar. » Nego domum ullam Locris; nego quem» quam hominem expertem injuriæ esse; ne» go ullum genus sceleris, libidinis, avaritiæ » superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, » prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, » uter casus civitatis sit detestabilior, quum » hostes bello urbem cepere, an quum exi» tiabilis tyrannus vi atque armis obpres» sit. Omnia, quæ captæ urbes patiuntur, » passi sumus, & quum maxime patimur, Pa» tres conscripti; omnia, quæ crudelissimi » atque inportunissimi tyranni scelera in ob» pressos cives edunt, Pleminius in nos, libe» rosque nostros, & conjuges, edidit. »

XVIII. Unum est, de quo nominatim & nos » queri religio infixa animis cogat, & vos » audire; & exsolvere rempublicam vestram » religione, si ita vobis videbitur, velimus, » Patres conscripti. Vidimus enim, cum quanta » ceremonia non vestros solum colatis Deos, » sed etiam externos accipiatis. Fanum est » apud nos Proserpinæ, de cujus sanctitate » templi credo aliquam famam ad vos perve-

» nisse Pyrrhi bello : qui quum, ex Sicilia U. c. 548. a. C. 204.
» rediens, Locros classe præterveheretur,
» inter alia fœda, quæ propter fidem erga
» vos in civitatem nostram facinora edidit,
» thesauros quoque Proserpinæ, intactos ad
» eam diem, spoliavit : atque ita, pecunia
» in naves inposita, ipse terra est profectus.
» Quid ergo evenit, Patres conscripti? Clas-
» sis postero die fœdissima tempestate lacerata,
» omnesque naves, quæ sacram pecuniam ha-
» buerunt, in litora nostra ejectæ sunt. Qua
» tanta clade edoctus tandem Deos esse super-
» bissimus rex, pecuniam omnem conquisitam
» in thesauros Proserpinæ referri jussit. Nec
» tamen illi umquam postea prosperi quid-
» quam evenit : pulsusque Italia, ignobili
» atque inhonesta morte, temere nocte in-
» gressus Argos, obcubuit. Hæc quum au-
» disset legatus vester, tribunique militum,
» & mille alia, quæ non augendæ religionis
» caussa, sed præsentis Deæ numine sæpe
» comperta nobis majoribusque nostris, refe-
» rebantur; ausi sunt nihilominus sacrilegas
» admovere manus intactis illis thesauris, &
» nefanda præda se ipsos ac domos contami-
» nare suas & milites vestros. Quibus, per,

U. c. 548. » vos, fidem vestram, Patres conscripti,
a. C. 204. » priusquam eorum scelus expietis, neque in » Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis; ne, quod piaculum commiserunt, non » suo solum sanguine, sed etiam publica clade » luant. Quamquam ne nunc quidem, Patres » conscripti, aut in ducibus, aut in militibus » vestris cessat ira Deæ. Aliquoties jam inter » se signis conlatis concucurrerunt (*u*). Dux » alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant: non acrius cum Carthaginiensibus, quam inter se ipsi, ferro » dimicaverunt. Præbuissentque occasionem » furore suo Locros recipiendi Hannibali, ni » adcitus ab nobis Scipio intervenisset. At, » Hercule, milites contactos sacrilegio furor » agitat: in ducibus ipsis puniendis nullum » Deæ numen adparuit? Immo ibi præsens » maxime fuit. Virgis cæsi tribuni ab legato » sunt. Legatus deinde insidiis tribunorum » interceptus, præterquam quod toto corpore » laceratus, naso quoque auribusque decisis, » exsanguis est relictus: recreatus deinde » legatus ex vulneribus, tribunos militum in » vincula conjectos, dein verberatos, servilibusque omnibus suppliciis cruciatos truci-

(u) *concurrerunt* Gron. Crev.

» dando occidit; mortuos deinde prohibuit » ſepeliri. Has Dea pœnas a templi ſui ſpo» liatoribus habet : nec ante deſinet omnibus » eos agitare furiis, quam repoſita ſacra pe» cunia in theſauris fuerit. Majores quondam » noſtri, gravi Crotonienſium bello, quia » extra urbem templum eſt, transferre in ur» bem eam pecuniam voluerunt. Noctu au» dita ex delubro vox eſt, abſtinerent ma» nus : Deam ſua templa defenſuram. Quia » movendi inde theſauros incuſſa erat reli» gio, muro circumdare templum voluerunt. » Ad aliquantum jam altitudinis excitata erant » mœnia, quum ſubito conlapſa ruina ſunt. » Sed & nunc, & ſæpe alias Dea ſuam ſedem, » ſuumque templum aut tutata eſt, aut a vio» latoribus gravia piacula exegit. Noſtras in» jurias nec poteſt, nec poſſit alius ulciſci, » quam vos, Patres conſcripti. Ad vos veſtram» que fidem ſupplices confugimus. Nihil noſtra » intereſt, utrum ſub illo legato (v), ſub » illo præſidio Locros eſſe ſinatis, an irato » Hannibali & Pœnis ad ſupplicium dedatis. » Non poſtulamus, ut extemplo nobis, ut de » abſente, ut indicta cauſſa credatis. Veniat,

U. c. 548.
a. C. 204.

(v) *ſub illo legato* del. *Gron.*

U. c. 548.
a. C. 204.

» coram ipse audiat, ipse diluat. Si quidquam » sceleris, quod homo in homines edere po» test, in nos prætermisit; non recusamus, » quin & nos omnia eadem iterum, si pati » possumus, patiamur; & ille omni divino » humanoque liberetur scelere. »

XIX. Hæc quum ab legatis dicta essent, quæsissetque ab iis Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem; responderunt, « missos legatos esse, sed eum belli adparatu » occupatum esse: & in Africam aut jam » trajecisse, aut intra paucos dies trajecturum. » Et, legati gratia quanta esset apud impera» torem, expertos esse: quum, inter eum » & tribunos cognita caussa, tribunos in » vincula conjecerit; legatum æque sontem, » aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. » Jussis excedere e templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio, principum orationibus lacerari. Ante omnes Q. Fabius, natum eum ad conrumpendam disciplinam militarem, arguere. « Sic & in Hispania plus » prope per seditionem militum, quam bello, » amissum. Externo & regio more & indul» gere licentiæ militum, & sævire in eos. » Sententiam deinde æque trucem orationi adjecit,

Fabii sententia atrox in Scipionem.

jecit. « Pleminium legatum vinctum Romam » deportari placere, & ex vinculis caussam » dicere : ac, si vera forent, quæ Locrenses » quererentur, in carcere necari, bonaque » ejus publicari. P. Scipionem, quod de pro» vincia decessisset injussu senatus, revocari : » agique cum tribunis plebis, ut de imperio » ejus abrogando ferrent ad populum. Locren» sibus coram senatum respondere, Quas » injurias sibi factas quererentur, eas neque » senatum, neque populum Romanum factas » velle. Viros bonos, sociosque, & amicos » eos adpellari : liberos, conjuges, quæque » alia erepta essent, restitui : pecuniam, quan» ta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, » conquiri, duplamque pecuniam in thesauros » reponi : & sacrum piaculare fieri, ita ut » prius ad collegium pontificum referretur, » quod sacri thesauri moti, violati essent, » quæ piacula, quibus Diis, quibus hostiis, » fieri placeret. Milites, qui Locris essent, » omnes in Siciliam transportari : quatuor » cohortes sociorum Latini nominis in præ» sidium Locros adduci. » Perrogari eo die sententiæ, accensis studiis pro Scipione & adversus Scipionem, non potuere. Præter

*U. c. 548.*
*a. C. 204.*

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Objectus Scipioni cultus licentior.*

Pleminii facinus Locrensiumque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus jactabatur : « cum » pallio crepidisque inambulare in gymnasio, » libellis eum palæstræque operam dare : » æque segniter molliterque cohortem totam » Syracusarum amœnitate frui : Carthaginem » atque Hannibalem excidisse de memoria : » exercitum omnem licentia conruptum, qua» lis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc » Locris, sociis magis, quam hosti, metuen» dum. »

*Metelli sententia de Scipione.*

XX. Hæc quamquam partim vera, partim mixta, eoque similia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia : qui, de ceteris Maximo adsensus, de Scipionis caussa dissensit. « Qui enim convenire, quem modo ci» vitas juvenem admodum (*x*) recuperandæ » Hispaniæ delegerit ducem, quem, recepta » ab hostibus Hispania, ad inponendum Pu» nico bello finem creaverit consulem, spe » destinaverit Hannibalem ex Italia detractu» rum, Africam subacturum, eum repente, » tamquam Q. Pleminium, indicta caussa pro» pe damnatum, ex provincia revocari : quum

(x) *admodum, unum* Gron. Crev.

» ea, quæ in se nefarie facta Locrenses que» rerentur, ne præsente quidem Scipione » facta dicerent, neque aliud, quam patien» tia, aut pudor, quod legato pepercisset » insimulari possit? Sibi placere, M. Pompo» nium prætorem, cui Sicilia provincia sorte » evenisset, triduo proximo in provinciam » proficisci: consules decem legatos, quos » iis videretur, ex senatu legere, quos » cum prætore mitterent, & duos tribunos » plebei (y), atque ædilem. Cum eo consi» lio prætorem cognoscere. Si ea, quæ Lo» crenses facta quererentur, jussu aut volun» tate P. Scipionis facta essent, ut eum de » provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam » in Africam trajecisset, tribuni plebis atque » ædilis cum duobus legatis, quos maxime » prætor idoneos censuisset, in Africam pro» ficiscerentur: tribuni atque ædilis, qui re» ducerent inde Scipionem: legati, qui exer» citui præessent, donec novus imperator ad » eum exercitum venisset. Sin M. Pomponius » & decem legati comperissent, neque jussu, » neque voluntate P. Scipionis ea facta esse, » ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque,

(y) *plebis* Crev.

U. c. 548.
a. C. 204.

» ut proposuisset, gereret. » Hoc facto senatusconsulto, cum tribunis plebis actum est, ut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti M. Claudius Marcellus & M. Cincius Alimentus : iis ædilis plebis datus, quem, si aut in Sicilia prætori dicto audiens non esset Scipio, aut jam in Africam trajecisset, prendere tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quam Messanam, consilium erat.

XXI. Ceterum duplex fama est, quod ad Pleminium adtinet. Alii, auditis, quæ Romæ acta essent, in exsilium Neapolim euntem forte in Q. Metellum, unum ex legatis, incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum tradunt : alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes, conjicerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris jussu, traditi in custodiam Rheginis. Prætor legatique

*Pleminius in vincula conjectus.*

Locros profecti primam, ficuti mandatum erat, religionis curam habuere. Omnem enim facram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquifitam, cum ea quam ipfi fecum adtulerant, in thefauris repofuerunt, ac piaculare facrum fecerunt. Tum vocatos ad concionem milites prætor figna extra urbem efferre jubet, caftraque in campo locat, cum gravi edicto, « Si » quis miles aut in urbe reftitiffet, aut fe» cum extuliffet, quod fuum non effet. Lo» crenfibus fe permittere, ut, quod fui quif» que cognoffet, prehenderet; fi quid non » compareret, repeteret. Ante omnia, libera » corpora placere fine mora Locrenfibus refti» tui: non levi defuncturum pœna, qui non » reftituiffet. » Locrenfium deinde concionem habuit, atque, « iis libertatem legesque » fuas populum Romanum fenatumqne refti» tuere, » dixit. « Si qui Pleminium aliumve » quem accufare vellet, Rhegium fe fequere» tur. Si de P. Scipione publice queri vel» lent, ea, quæ Locris nefarie in Deos ho» minesque facta effent, juffu aut voluntate » P. Scipionis facta effe, legatos mitterent » Meffanam; ibi fe cum confilio cogniturum. »

*U. c. 548. a. C. 204.*

U. c. 548. a. C. 20

*Locrenses nolunt Scipionem accusare.*

Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere : « se ad Ple» minium accusandum ituros. Scipionem, » quamquam parum injuriis civitatis suæ do» luerit, eum esse virum, quem amicum sibi, » quam inimicum, malint esse. Pro certo se » habere, neque jussu, neque voluntate P. » Scipionis tot tam nefanda commissa : aut » Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. » Natura insitum quibusdam esse, ut magis » peccari nolint, quam satis animi ad vindi» canda peccata habeant. » Et prætori & consilio haud mediocre onus demtum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duo & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miserunt : ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris solutaque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam.

*Scipio res, non verba, ad purgandum se parat.*

XXII. Venientibus eis Syracusas, Scipio res, non verba, ad purgandum sese paravit. Exercitum omnem eo convenire, classem expediri jussit, tamquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter acceptis

postero die terrestrem navalemque exercitus, non instructos modo, sed hos decurrentes, classem in portu, simulacrum & ipsam edentem navalis pugnæ, ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli adparatum visendum prætor legatique ducti. Tantaque admiratio singularum universarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse; juberentque, quod Dii bene verterent, trajicere, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoque tempore compotem populum Romanum facere: adeoque lætis inde animis profecti sunt, tamquam victoriam, non belli magnificum adparatum, nunciaturi Romam essent. Pleminius, quique in eadem caussa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem conditi, ac primo producti ad populum ab tribunis, apud præoccupatos Locrensium clade animos, nullum misericordiæ locum habuerunt. Postea, quum sæpius producerentur, jam senescente invidia, molliebantur iræ: & ipsa deformitas Pleminii memoriaque absentis Scipionis favorem ad vulgum concilia-

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Pleminius in vinculis moritur.*

U. c. 548. a. C. 204.

bat. Mortuus tamen prius in vinculis eſt; quam judicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert, ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum conſul faciebat, conatum per quoſdam, quos pretio conruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occaſionem. Patefacto dein ſcelere, delegatum in Tullianum ex ſenatusconſulto. De Scipione nuſquam, niſi in ſenatu, actum. Ubi omnes legatique & tribuni, claſſem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut ſenatus cenſeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia eſſent, ipſe legeret, quos in Africam ſecum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præſidio.

XXIII. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienſes quoque, quum, ſpeculis per promontoria omnia poſitis, percunctantes paventesque ad ſingulos nuncios ſollicitam hiemem egiſſent, haud parvum & ipſi tuendæ Africæ momentum adjecerunt ſocietatem Syphacis regis, cujus maxime fiducia trajectu-

rum in Africam Romanum crediderunt. Erat Hasdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, quum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Hasdrubal convenerunt : sed mentio quoque inchoata adfinitatis, ut rex duceret filiam Hasdrubalis. Ad eam rem consummandam tempusque nuptiis statuendum (jam enim & nubilis erat virgo) profectus Hasdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes Numidæ barbaros effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine arcessit, maturatque nuptias : & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemque, data ultro citroque fide, eosdem amicos inimicosque habituros, jurejurando adfirmatur. Ceterum Hasdrubal, memor & cum Scipione initæ regi societatis; & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent, veritus, ne, si trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ essent, dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, « Ne prioribus suis

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Syphax ducit filiam Hasdrubalis.*

U. c. 548. a. C. 204.

Scipioni amicitiam renunciat.

» promiſſis fretus in Africam trajiciat. Se & » nuptiis civis Carthaginienſis, filiæ Haſdru» balis, quem viderit apud ſe in hoſpitio, & » publico etiam fœdere cum populo Cartha» ginienſi junctum. Optare (*b*) primum, ut » procul ab Africa, ſicut adhuc fecerint, bel» lum Romani cum Carthaginienſibus gerant, » ne ſibi intereſſe certaminibus eorum, armaque » aut hæc, aut illa, abnuentem alteram ſo» cietatem, ſequi neceſſe ſit. Si non abſtineat » Africa Scipio, & Carthagini exercitum ad» moveat, ſibi neceſſarium fore, & pro terra » Africa, in qua & ipſe ſit genitus, & pro » patria conjugis ſuæ, proque parente ac pe» natibus dimicare. »

XXIV. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem miſſi, Syracuſis eum convenerunt. Scipio, quamquam magno momento rerum in Africa gerendarum magnaque ſpe deſtitutus erat, legatis propere, priuſquam res vulgaretur, remiſſis in Africam, literas dat ad regem, quibus etiam atque etiam monet eum, « Ne jura hoſpitii ſecum, neu cum » populo Romano initæ ſocietatis, neu fas, » fidem, dextras, Deos teſtes atque arbitros

(b) *Hortari* Gron.

» conventorum, fallat. » Ceterum, quando neque celari adventus Numidarum poterat, (vagati enim in urbe, obversatique prætorio erant) &, si sileretur, quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso, quod celarentur, sua sponte magis emanarent, timorque in exercitum (*c*) incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum, avertit a vero falsis præoccupando mentes hominum. Et, vocatis ad concionem militibus, « Non ultra esse cunctandum [ait].
» Instare, ut in Africam quamprimum trajiciat, socios reges. Masinissam prius ipsum ad
» Lælium venisse querentem, quod cunctando
» tempus tereretur. Nunc Syphacem mittere le-
» gatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ
» moræ sit caussa : postulantemque, ut aut tra-
» jiciatur tandem in Africam exercitus, aut, si
» mutata consilia sint, certior fiat, ut & ipse
» sibi ac regno suo possit consulere. Itaque,
» paratis jam omnibus instructisque, & re
» jam non ultra recipiente cunctationem, in
» animo sibi esse, Lilybæum classe traducta,
» eodemque omnibus peditum equitumque
» copiis contractis, quæ prima dies cursum

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Quam rem sedulo dissimulat apud milites Scipio.*

(c) *exercitu* Gron.

*U. c. 548. a. C. 204.*

» navibus daret, Deis bene juvantibus, in » Africam trajicere. » Literas ad M. Pomponium mittit, ut, si ei videretur, Lilybæum veniret, ut communiter consulerent, quas potissimum legiones (*d*), & quantum militum numerum in Africam trajiceret. Item circum oram omnem maritimam misit, ut naves onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quidquid militum naviumque in Sicilia erat, quum Lilybæum convenissent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. Præcipue, qui superabant ex Cannensi exercitu, milites, illo, non alio duce, credebant, navata reipublicæ opera, finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum adspernabatur: ut qui neque ad Cannas ignavia eorum cladem acceptam sciret, neque ullos æque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non variis prœliis modo, sed urbibus etiam obpugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. Eas se trajecturum

*It Lilybæum.*

(d) *legiones potissimum* Gron. Crev.

in Africam quum dixiſſet, ſingulos milites inſpexit : relictisque, quos non idoneos credebat, in locum eorum ſubjecit, quos ſecum ex Italia adduxerat; ſupplevitque ita eas legiones, ut ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites : ſociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannenſi legit. U. c. 548. a. C. 204.

XXV. QUANTUM militum in Africam tranſportatum ſit, non parvo numero inter auctores diſcrepat. Alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites; alibi ſedecim millia peditum, mille & ſexcentos equites; alibi parte plus dimidia rem auctam, quinque & triginta millia peditum equitumque in naves inpoſita invenio. Quidam non adjecere numerum : inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cœlius, ut abſtinet numero, ita ad inmenſum multitudinis ſpeciem auget. Volucres ad terram delapſas clamore militum ait, tantamque multitudinem conſcendiſſe naves, ut nemo mortalium, aut in Italia, aut in Sicilia, relinqui videretur. Milites ut in naves ordine ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe eam ſibi curam ſumſit. Nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, in na- *Copiæ naves conſcendunt.*

U. c. 548. a. C. 204. vibus, ante conſcendere coactos, continuit. Commeatus inponendi M. Pomponio prætori cura data: quinque & quadraginta dierum cibaria, e quibus quindecim dierum cocta, inpoſita. Ut omnes jam in navibus erant, ſcaphas circummiſit, ut ex navibus gubernatoresque & magiſtri navium & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda. Poſtquam convenerunt, primum ab iis quæſivit, ſi aquam hominibus jumentisque in totidem dies, quot frumentum, inpoſuiſſent. Ubi reſponderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus eſſe; tum edixit militibus, ut ſilentium quieti nautis ſine certamine ad miniſteria exſequenda bene obedientes præſtarent: cum viginti roſtratis ſe ac L. Scipionem ab dextro cornu, lævum totidem roſtratas, & C. Lælium præfectum claſſis cum M. Porcio Catone (quæſtor is tum erat) onerariis futurum præſidio. Lumina in navibus ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria nave inſigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertiliſſimus ager, eoque abundans omnium copia rerum eſt regio, & inbelles (quod plerumque in uberi

(*e*) agro evenit, barbari funt : priufque, quam Carthagine fubveniretur, obprimi videbantur poffe. Iis editis imperiis, redire ad naves juffi : & poftero die, Deis bene juvantibus, figno dato folvere naves. *U. c. 548. a. C. 204.*

XXVI. Multæ claffes Romanæ e Sicilia atque ipfo illo portu profectæ erant. Ceterum non eo bello folum, (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque claffes ierant) fed ne priore quidem, ulla profectio tanti fpectaculi fuit: Quamquam fi magnitudine claffis æftimaretur, & bini confules cum binis exercitibus ante trajecerant; & prope totidem roftratæ in illis claffibus fuerant, quot onerariis Scipio tum trajiciebat. Nam, præter quadraginta (*f*) longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum tranfvexit. Sed & bellum bello, fecundum priore, ut atrocius Romanis videretur, quum quod in Italia bellabatur, tum ingentes ftrages tot exercituum, fimul cæfis ducibus, effecerant: & Scipio dux, partim factis fortibus, partim fuapte fortuna quadam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus, converterat animos: *Claffis folvit.*

(e) *ubere* Gron. Crev.

(f) *quinquaginta* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204. simul & mens ipsa trajiciendi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Hannibalem detrahendum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum, se transire vulgaverat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantium modo Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem officii caussa convenerant, & prætorem provinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. Ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones processerant: nec classis modo prospectantibus e terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo navigantibus erat.

*Scipionis precatio.*

XXVII. Ubi inluxit, Scipio e prætoria nave, silentio per præconem facto, « Divi, » Divæque [inquit] maria (g) terrasque qui » colitis, vos precor quæsoque, uti, quæ in » meo imperio gesta sunt, geruntur, postque » gerentur, ea mihi, populo plebique Romanæ, sociis nominique Latino, qui populi » Romani, quique meam sectam, imperium, » auspiciumque terra, mari, amnibusque sequuntur, bene verruncent: eaque vos omnia bene juvetis: bonis auctibus auxitis:

(g) *qui maria* Gron.

salvos

» salvos incolumesque victis perduellibus U. c. 548. a. C. 204.
» victores, spoliis decoratos, præda onustos
» triumphantesque, mecum domos reduces
» sistatis : inimicorum hostiumque ulciscendo-
» rum copiam faxitis : quæque populus Car-
» thaginiensis in civitatem nostram facere mo-
» litus est, ea ut mihi populoque Romano
» in civitatem Carthaginiensium exempla
» edendi facultatem detis. » Secundum eas preces cruda exta victimæ, uti mos est (*h*), in mare porricit, tubaque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profecti, celeriter e conspectu terræ ablati sunt : & a meridie nebula occepit, ita ut vix concursus navium inter se vitarent. Lenior ventus in alto factus. Noctem insequentem eadem caligo obtinuit : sole orto est discussa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. Haud ita multo post gubernator Scipioni ait, « non plus quinque millia passuum Africam » abesse : Mercurii promontorium se cernere. » Si jubeat eo dirigi, jam in portu fore om- » nem classem. » Scipio, ut in conspectu terra fuit, precatus Deos, uti bono reipublicæ suoque Africam viderit, dare vela, & alium infra

(h) *cruda exta, cæsâ victimâ, uti mos, in mare &c.* Gron. Crev.

*U. c. 548.*
*a. C. 204.*

navibus adceſſum petere jubet. Vento eodem ferebantur. Ceterum nebula ſub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conſpectum terræ ademit, & ventus premente nebula cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit. Itaque ancoras, ne aut inter ſe concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi inluxit, ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ litora. Scipio, quod eſſet proximum promontorium, percunctatus, quum Pulchri promontorium id vocari audiſſet, « Placet omen [inquit]; huc dirigite naves. » Eo claſſis decurrit: copiæ omnes in terram expoſitæ ſunt. Proſperam navigationem ſine terrore ac tumultu fuiſſe, permultis Græcis Latinisque auctoribus credidi: Cœlius unus, præterquam quod non merſas fluctibus naves, ceteros omnes cœleſtes maritimosque terrores, poſtremo abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Ægimurum, inde ægre conrectum curſum, exponit: &, prope obrutis navibus, injuſſu imperatoris, ſcaphis, haud ſecus quam naufragos, milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram evaſiſſe.

*Ad Pulchri prom. adpellit.*

*Terror in Africa.*

XXVIII. Expositis copiis, Romani caſtra in proximis tumulis metantur. Jam non in

maritimos modo agros, conſpectu primum claſſis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, ſed in ipſas urbes. Neque enim hominum modo turba, mulierum puerorumque agminibus inmixta, omnes paſſim compleverat vias, ſed pecora quoque præ ſe agreſtes agebant; ut (*i*) relinqui ſubito Africam diceres. Urbibus vero ipſis majorem, quam quem ſecum adtulerant, terrorem inferebant: præcipue Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. Nam poſt M. Atilium Regulum & L. Manlium conſules, annis prope quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros maritimos factæ erant: raptisque, quæ obvia fors fecerat, prius recurſum ſemper ad naves, quam clamor agreſtes conciret, fuerat. Eo major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi validus, neque dux, quem obponerent, erat. Haſdrubal, Giſgonis filius, genere, fama, divitiis, regia tum etiam adfinitate, longe primus civitatis erat: ſed eum ab illo ipſo Scipione aliquot prœliis fuſum pulſumque in Hiſpania meminerant;

*U. c. 548. a. C. 204.*

(i) *ut* del. *Gron.*

U. c. 548
a. C. 204

nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. Itaque, velut si urbem extemplo adgressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites, speculatum ad mare turbandosque egredientes ex navibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. Jam enim Scipio, classe Uticam missa, ipse haud ita multum progressus a mari, tumulos proximos ceperat; equites & in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum.

*Scipio agros populatur, victo equitatu Carthag.*

XXIX. Ii cum Carthaginiensi equitatu prœlium quum commisissent, paucos in ipso certamine, plerosque fugientes persecuti (in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem) occiderunt. Scipio non agros modo circa vastavit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. Ubi præter cetera, quæ extemplo in naves onerarias inposita, missaque in Siciliam erant, octo millia liberorum servorumque capitum sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in

principio rerum gerendarum adventus fuit Masinissæ. Quem quidam cum ducentis haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt venisse. Ceterum quum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit, operæ pretium videtur excedere paullulum ad enarrandum, quam varia fortuna usus sit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militanti pro Carthaginiensibus in Hispania pater ei moritur: Galæ nomen erat. Regnum ad fratrem regis Œsalcem, pergrandem natu, (mos ita apud Numidas est) pervenit. Haud multo post, Œsalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Ceterum quum magis jure gentis, quam auctoritate inter suos aut viribus, obtineret regnum; exstitit quidam, Mezetulus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, qui tum obtinebant, certantis. Is, concitatis popularibus, apud quos, invidia regum, magnæ auctoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. In eo prœlio Ca-

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Masinissæ ad Romanos venit.*

*Masinissæ varia fortuna.*

*U. c. 548. a. C. 204.* pusa cum multis principum cecidit, gens Massylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli concessit. Regio tamen nomine abstinuit; contentusque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem adpellat. Carthaginiensem nobilem feminam, sororis filiam Hannibalis, quæ proxime Œsalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi jungit, spe Carthaginiensium societatis; & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renovat, omnia ea auxilia præparans adversus Masinissam.

XXX. Et Masinissa, audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) trajicit. Ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum inpetravit. Cum iis, præmisso nuncio ad paternos suosque amicos, quum ad fines regni pervenisset, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, sicut convenerat, retro ad regem remissis, quamquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem adgredi satis auderet, conveniret; ratus agendo ac moliendo vires quoque ad

agendum aliquid conlectum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Thapsum obcurrit. Trepidum agmen quum in urbem refugisset, urbem Masinissa primo inpetu capit : ex regiis alios tradentes se recipit, alios vim parantes occidit. Pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei, in principio rerum prospere actæ, convertit ad Masinissam Numidas : adfluebantque undique ex agris vicisque veteres milites Galæ, & invitabant juvenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetulus superabat. Nam & ipse eum exercitum, quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat : & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat. Quindecim millia peditum Mezetulo, decem millia equitum erant. Quibuscum Masinissa, nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie conflixit. Vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno,

U. c. 548.
a. C. 204.

*U. c. 548.*
*a. C. 204.*

Masinissa, quia sibi adversus Syphacem haud paullo majorem restare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis, qui & puero spem facerent, si in fidem Masinissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Œsalces quondam fuisset, & qui Mezetulo, præter inpunitatem, sua omnia cum fide restitui sponderent; ambo præoptantes exsilio modicam domi fortunam (omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus) ad sese perduxit.

*Syphacem Hasdrubal in Masinissam instigat.*

XXXI. Hasdrubal tum forte, quum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. Qui Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Masinissam, regnum Massylorum (*k*) esset, « falli » eum magnopere [ait] si Masinissam eisdem » contentum fore, quibus patrem Galam, » aut patruum ejus Œsalcem, credat, multo » majorem indolem in eo animi ingeniique » esse, quam in ullo gentis ejus umquam » fuisset. Sæpe eum in Hispania raræ inter » homines virtutis specimen dedisse sociis pa» riter hostibusque: & Syphacem, & Cartha-

(k) *Massyliorum* Gron. Crev. ita & in seqq.

» ginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, quum jam nullam opem ferre possent, arsuros. Adhuc teneras & fragiles ejus vires esse, vixdum coalescens foventis regnum. » Instando stimulandoque pervincit, ut exercitum ad fines Massylorum admoveat; atque in agro, de quo sæpe cum Gala non verbis modo disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tamquam haud dubie juris sui, castra locet. « Si quis arceat, id (*l*) quod maxime » opus sit, acie dimicaturum (*m*) : sin per » metum agro cedatur, in medium regnum » eundum : aut sine certamine concessuros » in ditionem ejus Massylos, aut nequaquam » pares futuros armis. » His vocibus incitatus Syphax Masinissæ bellum infert, & primo certamine Massylos fundit fugatque. Masinissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. Familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusque suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem : cetera Massylorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exsules mon-

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Syphax vincit Masinissam.*

(l) *id* del. *Gron. Crev.*

(m) *dimicaturus* Gron.

U. c. 548.
a. C. 204.

tem, herbidus aquosusque est; &, quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque, carne ac lacte vescentium, abunde subficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis incursionibus, deinde aperto latrocinio, infesta omnia circa esse: maxime uri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare devectam prædam venderent mercatoribus, adpellentibus naves ad id ipsum; pluresque, quam justo sæpe in bello, Carthaginiensium caderent caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant: sed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus consectari.

*Bocchar mittitur in Masinissam.*

XXXII. BOCCHAR, ex præfectis regiis vir acer & inpiger, ad id delectus. Ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium spe oneratus, si caput Masinissæ retulisset, aut vivum (id vero inæstimabile gaudium fore) cepisset, palatos incuriosseque agentes inproviso adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine a præsidio armatorum exclusa, Masinissam ipsum

cum paucis in verticem montis compellit. Inde, prope ut jam debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum missa ad regem, sed copiis etiam, ut aliquanto majoribus, quam pro reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus ducentisque equitibus, degressum jugis Masinissam persecutus, in valle arta, faucibus utrimque obsessis, inclusit. Ibi ingens cædes Massylorum facta. Masinissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per amfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumvenit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interficeret (*n*). Cum iis ipsum quoque Masinissam saucium prope e manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientes: ala equitum, dispersa toto campo, quibusdam, ut obcurrerent, per obliqua tendentibus, quinque hostes sequebatur. Amnis ingens fugientes accepit, (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgueret, inmiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum prælati. Duobus in conspectu

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Insilit in fluvium, unde cum duobus emergit.*

(n) *interfecerit* Gron. Crev.

*U. c. 548. a. C. 204.*

hostium in prærapidum gurgitem haustis; ipse periisse creditus. At duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerserunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se jam, quem sequeretur. Inde vanus auctor absumti Masinissæ ad regem rediit; missique, qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaque Africa fama mortis Masinissæ repleta varie animos adfecit. Masinissa in spelunca occulta, quum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. Ubi primum ducta cicatrix, patique posse visa jactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum: atque, in ipso itinere haud plus quadraginta equitibus conlectis, quum in Massylos, palam jam quis esset ferens, venisset, tantum motum quum favore pristino, tum gaudio insperato, quod, quem perisse crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies sex millia peditum armatorum, quatuor equitum, ad eum convenirent; jamque non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos Masæsylorumque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret.

*In spelunca latens, vulnus curat.*

Inde, inritato ad bellum Syphace, inter Cirtam Hipponemque in jugis obportunorum ad omnia montium consedit.

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Syphax adversus eum contendit.*

XXXIII. Majorem igitur eam rem Syphax ratus, quam ut per præfectum ageret, cum filio juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, imperat, ut, circumducto agmine, in se intentum hostem ab tergo invadat. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto adgressurus erat: Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui, signis conlatis, acie dimicaturus esset, movit castra. Ubi tempus visum est, quo pervenisse jam circummissi videri poterant, & ipse leni clivo ferente ad hostem, quum multitudine fretus, tum præparatis ab tergo insidiis, per adversum montem erectam aciem ducit. Masinissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prœlium & diu anceps fuit; loco & virtute militum Masinissam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo divisa, quum pars a fronte urgueret, pars a tergo se circumfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit: & ne effugium quidem patebat hinc a fronte, hinc ab tergo in-

U. c. 548. a. C. 204.

clusis. Itaque ceteri pedites equitesque cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masinissa circa se conglobatos, divisosque turmatim in tres partes, erumpere jubet; loco prædicto, in quem ex dissipata convenirent fuga. Ipse, qua intenderat, inter media tela hostium evasit. Duæ turmæ hæsere: altera metu dedita hosti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem, in alia atque alia flectendo itinera (*o*) eludens, tædio & desperatione tandem fessum, absistere sequendo coëgit. Ipse cum sexaginta equitibus ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conscientia egregia sæpe repetiti regni paterni, inter Punica Emporia gentemque Garamantum omne tempus, usque ad C. Lælii classisque Romanæ adventum in Africam, consumsit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præsidio equitum, ad Scipionem quoque postea venisse Masinissam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exsulis fortunæ conveniens est.

*Carthaginienses novum equitatum sibi comparant.*

XXXIV. Carthaginienses, ala equitum cum præfecto amissa, alio equitatu per no-

(*o*) *itinere* Crev.

vum delectum comparato, Hannonem Hamilcaris filium præficiunt. Hasdrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosque, postremo etiam per legatos, arcessunt: Hasdrubalem opem ferre prope circumsessæ patriæ jubent: Syphacem orant, ut Carthagini, ut universæ Africæ subveniat. Ad Uticam tum castra Scipio, ferme mille passus ab urbe, habebat, translata a mari, ubi paucos dies stativa conjuncta classi fuerant. Hanno, nequaquam satis valido, non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem a populationibus agros, equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquisitionem numerum equitum augeret: nec aliarum gentium adspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, quum Saleram nomine urbem occupavit; quindecim ferme millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est, « Æstiva sub tectis equitatus! [inquit] sint » (*p*) vel plures, dum talem ducem habeant. » Eoque minus sibi (*q*) cessandum ratus, quo illi

*U. c. 548.*
*a. C. 204.*

(p) *Æst. s. t. agere equitatus; sint, inquit,* Gron.

(q) *sibi* del. *Gron.*

*U. c. 548. a. C. 204.* ſegnius rem agerent, Maſiniſſam cum equitatu præmiſſum portis obequitare, atque hoſtem ad pugnam elicere, jubet: ubi omnis multitudo ſe effudiſſet, graviorque jam in certamine eſſet, quam ut facile ſuſtineri poſſet, cederet (*r*) paullatim; ſe in tempore pugnæ obventurum. Tantum moratus, quantum ſatis temporis prægreſſo viſum ad eliciendos hoſtes, cum Romano equitatu ſecutus, tegentibus tumulis, qui perobportune circa viæ flexus obpoſiti erant, occultus proceſſit.

*Equeſtre prœlium.* Maſiniſſa, ex compoſito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipſis obequitabat portis, aut cedendo, quum timoris ſimulatio audaciam hoſti faceret, ad inſequendum (*s*) temere eliciebat. Nondum omnes egreſſi erant, varieque dux fatigabatur, alios vino & ſomno graves arma capere, & frenare equos cogendo; aliis, ne ſparſi & inconditi ſine ordine, ſine ſignis omnibus portis excurrerent, obſiſtendo. Primo incaute ſe evehentes Maſiniſſa excipiebat: mox plures ſimul conferti porta effuſi æquaverant certamen: poſtremo, jam omnis equitatus prœlio quum adeſſet, ſuſtineri

(r) *cedere* Gron. Crev.

(s) *ad inſequendum* l. *inſequentem* Gron. Crev.

ſuſtineri ultra nequiere (*t*). Non tamen effuſa fuga Maſiniſſa, ſed cedendo ſenſim, inpetus eorum excipiebat: donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipſi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac ſequendo feſſis ſe circumfudere: & Maſiniſſa, flexis ſubito equis, in pugnam rediit. Mille ferme, qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipſo duce Hannone interclusi atque interfecti ſunt. Ceteros, ducis præcipue territos cæde, effuſe fugientes per tria (*u*) millia paſſuum victores ſecuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. Inter eos ſatis conſtabat, non minus ducentos Carthaginienſium equites fuiſſe, & divitiis quoſdam & genere inluſtres.

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Vincuntur Carthaginienſes.*

XXXV. Eodem forte, quo hæc geſta ſunt, die naves, quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere; velut ominatæ, ad prædam alteram repetendam ſeſe veniſſe. Duos eodem nomine Carthaginienſium duces duobus equeſtribus prœliis interfectos, non

(t) *nequivere* Gron. Crev.

(u) *triginta* Crev.

*U. c. 548. a. C. 204.* omnes auctores sunt : veriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque, prout cujusque opera fuerat, ante omnes Masinissam, insignibus donis donat : &, firmo præsidio Saleræ inposito, ipse cum cetero exercitu profectus, non agris modo, quacumque incedebat, populatis, sed urbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die, quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit : gravesque iterum hostilibus spoliis naves dimittit. Inde, omissis expeditionibus parvis populationibusque, ad obpugnandam Uticam omnes belli vires convertit : eam deinde, si cepisset, sedem ad cetera exsequenda habiturus. Simul & a classe navales socii, qua ex parte urbs mari adluitur, simul & terrestris exercitus ab inminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. Tormenta machinasque & advexerat secum, & ex Sicilia missa cum commeatibus erant : & nova in armamentario, multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Uticensibus tanta undique mole cir-

*Scipio populatur Africam.*

*Uticam obpugnat.*

cumſeſſis in Carthaginienſi populo; Carthaginienſibus in Haſdrubale ita, ſi is moviſſet Syphacem, ſpes omnis erat: ſed deſiderio indigentium auxilii (*v*) tardius cuncta movebantur. Haſdrubal, intentiſſima conquiſitione quum ad triginta millia peditum, tria equitum confeciſſet, non tamen ante adventum Syphacis caſtra propius hoſtem movere eſt auſus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum advenit: confeſtimque motis ab Carthagine caſtris, haud procul Utica munitionibusque Romanis conſedit. Quorùm adventus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequidquam omnia experiens obſediſſet Uticam, abſcederet inde inrito incepto. Et (*x*) (jam enim hiems inſtabat) caſtra hiberna in promontorio, quod tenui jugo continenti adhærens in aliquantum maris ſpatium extenditur, communit: uno vallo & navalia (*y*) caſtra amplectitur. Jugo medio legionum caſtris inpoſitis, litus ad ſeptentrionem verſum ſubductæ naves navaleſque ſocii tenebant: meri-

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Haſdrubalis & Syphacis ingentes copiæ.*

*Scipio recedit ab Utica.*

( v ) *auxilia* Gron.

(x) *&* del. *Gron. Crev.* ſublatis parentheſeos ſignis.

( y ) *navalium* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204.

dianam vallem ad alterum litus devexam equitatus. Hæc in Africa uſque ad extremum autumni geſta.

*Commeatus ad Scipionem advecti.*

XXXVI. PRÆTER convectum undique ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia advectos, Cn. Octavius proprætor ex Sardinia ab Ti. Claudio prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit : horreaque non ſolum, quæ jam facta erant, repleta, ſed nova ædificata. Veſtimenta exercitui deerant. Id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, ſi quid ex ea provincia comparari ac mitti poſſet. Ea quoque haud ſegniter curata res. Millæ ducentæ togæ brevi ſpatio, & (z) duodecim millia tunicarum miſſa. Æſtate ea, qua hæc in Africa geſta ſunt, P. Sempronius conſul, cui Bruttii provincia erat, in agro Crotonienſi cum Hannibale in ipſo itinere tumultuario prœlio conflixit. Agminibus magis, quam acie, pugnatum eſt. Romani pulſi, & tumultu verius, quam pugna, ad (a) mille & ducenti de exercitu conſulis interfecti : in caſtra trepide reditum. Neque obpugnare

*Sempronius Coſ. cum Hannibale male pugnat.*

(z) *Et* del. *Gron. Crev.*

(a) *ad* del. *Gron. Crev.*

tamen ea hoſtes auſi. Ceterum ſilentio proximæ noctis profectus inde conſul, præmiſſo nuncio ad P. Licinium proconſulem, ut ſuas legiones admoveret, copias conjunxit. Ita duo duces, duo exercitus ad Hannibalem redierunt; nec mora dimicandi facta eſt: quum conſuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animo eſſet. In primam aciem ſuas legiones Sempronius induxit: in ſubſidiis locatæ P. Licinii legiones. Conſul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, ſi eo die hoſtes fudiſſet: composque ejus voti fuit. Fuſi ac fugati Pœni: ſupra quatuor millia armatorum cæſa: paullo minus trecenti vivi capti, & equi quadraginta, & undecim militaria ſigna. Perculſus adverſo prœlio Hannibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius conſul in (*b*) altera parte Italiæ non tam armis, quam judiciorum terrore, Etruriam continet, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad ſpem novandi res, verſam. Eas quæſtiones ex ſenatusconſulto minime ambititioſe habuit. Multique nobiles Etruſci, qui aut ipſi ierant, aut miſerant ad Magonem de populorum

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Hannibalem acie vincit.*

*Cornelius Coſ. Etruriam in officio continet.*

(b) *in* del. *Gron.*

*U. c. 548. a. C. 204*

ſuorum defectione, primo præſentes erant condemnati; poſtea, conſcientia ſibimet ipſi exſilium conſciſcentes, quum abſentes damnati eſſent, corporibus ſubtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ præbebant.

*Livii & Claudii cenſura.*

XXXVII. Dum hæc conſules diverſis regionibus agunt, cenſores interim Romæ M. Livius & C. Claudius ſenatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. Notati ſeptem: nemo tamen, qui ſella curuli ſediſſet. Sarta tecta acriter & cum ſumma fide exegerunt. Viam e foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in Palatio faciendam locaverunt. Vectigal etiam novum ex ſalaria annona ſtatuerunt. Sextante ſal & Romæ & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant, populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus eſſet: & in pretio ſalis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Livio inditum cognomen. Luſtrum conditum ſerius,

*U. c. 548. a. C. 204.*

*Census.*

*Certamen no[illegible]rum inter censores.*

quia per provincias dimiſerunt cenſores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique eſſet, referretur numerus. Cenſa cum iis ducenta decem quatuor millia hominum, Condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, (quod numquam antea factum erat) deferentibus ipſarum coloniarum cenſoribus, cenſum acceperunt: ut, quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta exſtarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt: & ambo forte cenſores equum publicum habebant. Quum ad tribum Polliam ventum eſt, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem; « Cita, » [inquit Nero] M. Livium: » &, ſive ex reſidua & vetere ſimultate, ſive intempeſtiva jactatione ſeveritatis inflatus, M. (c) Livium, quia populi judicio eſſet damnatus, equum vendere juſſit. Item M. Livius, quum ad tribum Arnienſem (*d*) & nomen collegæ ventum eſt, vendere equum C. Claudium juſſit, duarum rerum cauſſa; unius, quod falſum adverſus ſe teſtimonium dixiſſet; alterius,

(c) *M.* del. *Gron. Crev.*

(d) *Narnienſem* Gron. Crev.

U. c. 548. a. C. 204.

quod non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius, cum ſuæ famæ damno, factum eſt. Exitu cenſuræ quum in leges juraſſet C. Claudius, & in ærarium eſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, &, præter Mæciam tribum, quæ ſe nec condemnaſſet, neque condemnatum aut conſulem aut cenſorem feciſſet, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem ſe condemnaſſent, & condemnatum conſulem & cenſorem feciſſent: neque inficiari poſſent, aut judicio ſemel, aut comitiis bis ab ſe peccatum eſſe. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. Quod ſi exemplum haberet bis eumdem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relicturum. Pravum certamen notarum inter cenſores: caſtigatio inconſtantiæ populi cenſoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia cenſores quum eſſent, creſcendi ex his ratus eſſe occaſionem Cn. Bæbius tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea res conſenſu Pa-

trum diſcuſſa eſt, ne poſtea obnoxia populari auræ cenſura eſſet. *U. c. 548. a. C. 204.*

XXXVIII. Eadem æſtate in Bruttiis Clampetia a conſule vi capta, Conſentia & Pandoſia, & ignobiles aliæ civitates, voluntate in ditionem venerunt. Et, quum comitiorum jam adpeteret tempus, Cornelium potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam adciri placuit. Is conſules Cn. Servilium Cæpionem & C. Servilium Geminum creavit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. (*e*) Cornelius Lentulus, P. Quinctilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo, quum ædiles plebis eſſent, prætores creati ſunt. Conſul, comitiis perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum ſubfecti; Ti. Veturius Philo flamen Martialis, in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque: & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius Grac- *Comitia.*

(e) *Cn.* Gron. Crev.

U. c. 548. chus admodum adolescens, quod tunc perrarúm in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ
a. C. 204. aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Livio & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. Item per biduum plebeii ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Jovis epulum fuit ludorum caussa.

# EPITOME
## LIBRI XXX LIVIANI

*In Africa Scipio Carthaginienſes & eumdem Syphacem Numidarum regem Haſdrubalemque pluribus prœliis vicit, adjuvante Maſiniſſa, binaque hoſtium caſtra expugnavit: in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique conſumta ſunt. Syphacem per C. Lælium & Maſiniſſam cepit. Maſiniſſa Sophonisbam, uxorem Syphacis, filiam Haſdrubalis, captam ſtatim adamavit, &, nuptiis factis, uxorem habuit. Caſtigatus a Scipione venenum ei miſit: quo hauſto illa deceſſit. Effectumque eſt multis Scipionis victoriis, ut Carthaginienſes, in deſperationem acti, in auxilium publicæ ſalutis Hannibalem ex Italia revocarent. Isque, anno decimoſexto Italia decedens, in Africam trajecit, tentavitque per conloquium pacem cum Scipione componere:*

*&, quum de conditionibus pacis non convenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Hannibal Gisgonem, pacem dissuadentem, manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago, qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos revocatus revertitur, ex vulnere mortuus est. Masinissæ regnum restitutum est. Reversus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius favore, an populari aura ita cognominatus) primus certe hic imperator victæ a se nomine gentis nobilitatus est.*

# LIBER XXX

I.

Cn. Servilius Cæpio & C. Servilius Geminus consules, (sextus decimus is annus belli Punici erat) quum de republica belloque & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt Patres, ut consules inter se compararent, sortirenturve, uter Bruttios adversus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. Cui Bruttii evenissent, exercitum a P. Sempronio (*a*) acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) Licinio subcederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus, ad cetera, quibus nemo ea tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: forma viribusque corporis excellebat. Facundissimus habebatur, seu caussa oranda, seu in senatu, ad (*b*) populum suadendi ac dissuadendi locus esset: juris pontificii peritissimus. Super hæc, bel-

*U. c. 549.*
*a. C. 203.*

*Provinciæ.*

*Laus P. Licinii.*

(a) add. *consule* Gron.

(b) *&* *ad* Gron.

U. c. 549. a. C. 203.

licæ quoque laudis (*c*) consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum jussus: ipse, prorogato imperio, Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde provincias: Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in sortem conjectæ. Jurisdictionem urbanam Pætus Ælius, Sardiniam P. (*d*) Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quinctilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni, non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque, ut supplicatio fieret, quod is in Africam provinciam trajecisset, ut ea res salutaris populo Romano ipsique duci atque exercitui esset.

(c) *laudes* Gron.

(d) *Cn.* Gron. Crev.

II. In Siciliam tria millia militum sunt scripta. Et, quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam transvectum fuerat, ne qua classis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit : ceteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius, prioris anni prætor, prorogato imperio præpositus, novos milites ex Italia advectos in naves inposuit. Parem navium numerum Cn. Octavio, prætori item prioris anni, cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniæ oram Patres decreverunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naves jussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginienses forent, (videbantur autem, quidquid nudatum præsidiis esset, petituri) M. Marcio, prætori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data est. Tria millia militum in eam classem ex decreto Patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino, decretæ. Viginti omnino legionibus, & centum sexa-

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Legiones 20.*

U. c. 549. a. C. 203.

naves 160.

ginta navibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in provincias ire jussi. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vovisset, si eodem statu respublica staret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia, ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream adrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita ut, unde advenissent, parum constaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus est; circulum deinde ipsum major solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri, primam hostiam inmolanti, caput jecinoris defuit. Ea prodigia majoribus hostiis procurata. Editi a collegio pontificum Dii, quibus sacrificaretur.

Prodigia.

III. Iis transactis, consules prætoresque in provincias profecti. Omnibus tamen, velut

eam

eam sortitis, Africæ cura erat; seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant; seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum est) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque; & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat; quæ multa simul undique eum circumstabant. Uticam obsidebat. Castra in conspectu Hasdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naves. Classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat; si forte jam (e) satias amoris in uxore ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam, si bellaretur, spes ulla desciturum adferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim, (& ita pars major auctores sunt) quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad conloquium venisse. Primo

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Res gestæ in Africa.*

(e) *eum* Gron. Crev.

*U. c. 549. a. C. 203.*

eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. Postea, ut caussa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac spem facere, sæpius ultro citroque agitantibus rem conventuram. Hibernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis, storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi.

*Castra Hasdrubalis & Syphacis.*

IV. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordines spectatæ virtutis atque prudentiæ servili habitu mittebat; qui, dum in conloquio legati essent, vagi per castra, alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & universorum castrorum, & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum intervalli inter Hasdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum vigiliarumque: nocte, an interdiu obportuniores insidianti essent. Et inter crebra conloquia alii atque alii de industria. quo plu-

ribus omnia nota essent, mittebantur. Quum *U. c. 549. a. C. 203.* sæpius agitata res certiorem spem pacis in dies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret; legati Romani « vetitos se reverti » ad imperatorem [aiunt] nisi certum respon» sum detur. Proinde, seu ipsi staret jam sen» tentia, seu consulendus Hasdrubal & Car» thaginienses essent, consuleret. Tempus esse » aut pacem componi, aut bellum naviter » geri.» Dum consulitur Hasdrubrl ab Syphace, ab Hasdrubale Carthaginienses; & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea, quæ in rem erant, tempus habuit. Et ex mentione ac spe pacis neglegentia, ut fit, apud Pœnos Numidamque orta cavendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occasionem adjectis; quæ perobportune cupienti tollere inducias Scipioni caussam præbuere: ac nuncio regis, quum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit, « Se » uno frustra tendente, nulli alii pacem pla» cuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam » spem pacis, quam relictis Carthaginiensibus, » Syphaci cum Romanis esse.» Ita tollit in-

U. c. 549. a. C. 203.

ducias, ut libera fide incepta exsequeretur: deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut a mari adgressurus Uticam, inponit. Et duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, quum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & inpetus in castra sua, relicta cum levi præsidio, fieret.

*Incensa a Scipione.*

V. His præparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus jussis, quæ comperta adferrent, Masinissaque, cui omnia hostium nota erant; postremo ipse, quid pararet in proximam noctem, proponit. Tribunis edicit, ut, ubi, prætorio dimisso, signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. Ita, ut imperaverat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. Ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masinissamque ac Numidas, adtribuit: & castra Syphacis invadere, ignes-

que conjicere jubet. Singulos deinde ſeparatim, Lælium ac Maſiniſſam, ſeductos obteſtatur, « ut, quantum nox providentiæ adimat, » tantum diligentia expleant curaque. Se Haſ» drubalem Punicaque caſtra adgreſſurum. » Ceterum non ante cœpturum, quam ignem » in regiis caſtris conſpexiſſet. » Neque ea res morata diu eſt. Nam, ut proximis caſis injectus ignis hæſit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis ſe paſſim diſſipavit caſtris. Et trepidatio quidem, quanta neceſſe erat, in nocturno effuſo tam late incendio orta eſt : ceterum, fortuitum, non hoſtilem ac bellicum, ignem rati eſſe, ſine armis ad reſtinguendum incendium effuſi, in armatos incidere hoſtes, maxime Numidas, ab Maſiniſſa notitia regiorum caſtrorum ad exitus itinerum idoneis locis diſpoſitos. Multos in ipſis cubilibus ſemiſomnos hauſit flamma : multi in præcipiti fuga, ruentes ſuper alios alii, in anguſtiis portarum obtriti ſunt. U. c. 549. a. C. 203.

VI. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginienſium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conſpexiſſent, ab eodem errore credere & ipſi ſua ſponte incendium ortum. Et clamor inter cædem & vulnera

U. c. 549. a. C. 203.

ſublatus, an ex trepidatione nocturna eſſet, confuſus, ſenſum veri adimebat. Igitur pro ſe quiſque inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ reſtinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæſis omnibus, præterquam hoſtili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: ignibusque in proxima tecta conjectis, effuſa flamma primo veluti ſparſa pluribus locis reluxit, dein per continua ſerpens, uno repente omnia incendio hauſit. Ambuſti homines jumentaque fœda primum fuga, dein ſtrage, obruerant itinera portarum. Quos non obpreſſerat ignis, ferro abſumti: binaque caſtra clade una deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum & quingenti equites ſemiermes, magna pars ſaucii, adflatique incendio, effugerunt. Cæſa aut hauſta flammis quadraginta millia hominum ſunt, capta ſupra quinque millia: multi Carthaginienſium nobiles, undecim ſenatores, ſigna militaria centum ſeptuaginta quatuor, equi Numidici ſupra duo millia ſeptingenti, elephanti ſex

capti; octo flamma ferroque absumti, magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. a. c. 549. U. C. 203.

VII. HASDRUBAL ex fuga, cum paucis, Afrorum urbem proximam petierat: eoque omnes, qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. Metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quidquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. Duæ subinde urbes captæ direptæque. Ea præda, & quæ castris ex incensis & igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communito consedit. Hasdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. Quo tantus primo terror est adlatus, ut omissa Utica, Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque suffetes (quod velut consulare imperium apud eos erat) vocaverunt. Ibi e tribus (*f*) (una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanæ in adversis rebus

(f) *ibi tribus dictis sententiis* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203.

constantiæ erat; reparandum exercitum, Syphacemque hortandum (g), ne bello absisteret, censebat) hæc sententia, quia Hasdrubal præsens Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agrisque haberi cœptus, & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: quum uxor non jam, ut ante, blanditiis, satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, plena lacrimarum obtestans, ne patrem suum patriamque proderet, iisdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoque obportune oblatam adferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam, ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ juventutis, sibi obcurrisse: & Hasdrubalem prope diem adfore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem agrestium Numidarum, quibus per eosdem dies arma equosque dedisset, & omnem juventutem adfirmat exciturum ex regno. « Scire incendio, non prœlio, cladem

*Carthaginienses bellum reparant.*

(g) *orandum* Gron. Crev.

» acceptam. Eum bello inferiorem esse, qui » armis vincatur. » Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Hasdrubal & Syphax copias junxerunt. Is omnis exercitus fuit triginta ferme millium armatorum.

U. c. 549.
a. C. 203.

*Copias cum Syphace jungunt.*

VIII. Scipionem, velut jam debellato, quod ad Syphacem Carthaginiensesque adtineret, Uticæ obpugnandæ intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli : modicisque præsidiis ad speciem modo obsidionis terra marique relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo, quatuor ferme millia distante ab castris regiis, consedit: postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos, subjectos ei tumulo, degressus, subcedendo ad stationes hostium, lacessendoque levibus prœliis, diem absumsit : & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus in vicem, nihil dictu satis dignum fecerunt. Quarto die utrimque in aciem descensum est. Romanus principes post hastatorum prima signa, in subsidiis triarios constituit : equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas Masinissamque obposuit. Syphax Hasdrubalque, Numidicis ad-

*U. c. 549. a. C. 203.*

versus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masinissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in adversa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraque cornua, & Numidæ & Carthaginienses pulsi. Nam neque Numidæ, maxima pars agrestes, Romanum equitatum, neque Carthaginienses, & ipse novus miles, Masinissam, recenti super cetera victoria terribilem, sustinuere. Nudata utrimque cornibus Celtiberum acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis, neque spes veniæ ab Scipione erat; quem, bene meritum de se & gente sua, mercenariis armis in Africam obpugnatum venissent. Igitur, circumfusis undique hostibus, alii super alios cadentes, obstinati moriebantur: omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Hasdrubal præcepere. Fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox obpressit.

*Prælium committitur.*

*Vincunt Romani.*

IX. Postero die Scipio Lælium Masinissamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditisque militum, ad persequendos Syphacem atque Hasdrubalem mittit. Ipse, cum robore exercitus, urbes circa, quæ

omnes (*h*) Carthaginienſium ditionis erant, partim ſpe, partim metu, partim vi ſubegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipſam Carthaginem repente adgreſſurum credebant. Itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur: & pro ſe quiſque, quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris convehit. (*i*) Rara mentio eſt pacis, frequentior legatorum ad Hannibalem arceſſendum mittendorum. Pars maxima claſſem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad obprimendam ſtationem navium ad Uticam, incaute agentem: forſitan etiam navalia caſtra, relicta cum levi præſidio, obpreſſuros. In hoc conſilium maxime inclinant: legatos tamen ad Hannibalem mittendos cenſent. Quippe, claſſi ut feliciſſime gerantur res, parte aliqua levari Uticæ obſidionem: Carthaginem ipſam qui tueatur (*k*), neque imperatorem alium, quam Hannibalem, neque exercitum alium, quam Hanni-

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Terror Pœnorum.*

(h) *urbes circa omnes, quæ* Gron. Crev.

(i) *convehebat* Gron.

(k) *tueantur* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203.

*Legati missi ad revocandum Hannibalem.*

balis, supereſſe. Deductæ ergo poſtero die naves, ſimul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia, ſtimulante fortuna, agebantur: &, in quo quiſque ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. Scipio, gravem jam ſpoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera caſtra ad Uticam miſſis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta: abeſt ab Carthagine quindecim millia ferme paſſuum locus, quum operibus, tum ſuapte natura tutus, & qui & ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum, quum ad urbem, tum ad circumfuſum mare urbi, poſſet.

*Claſſem Romanam invadunt Carthag.*

X. Inde, quum maxime vallum Romani jacerent, conſpecta claſſis hoſtium eſt, Uticam Carthagine petens. Igitur, omiſſo opere, pronunciatum iter, ſignaque raptim ferri ſunt cœpta: ne naves, in terram & obſidionem verſæ, ac minime navali prœlio aptæ, obprimerentur. Qui enim reſtitiſſent agili & nautico inſtrumento aptæ & armatæ claſſi naves, tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum uſum verſæ, aut ita adpulſæ (*l*) ad muros, ut pro aggere ac pon-

(l) *pulſæ* Gron. Crev.

tibus præbere adſcenſus poſſent? Itaque Scipio, contra quam in navali certamine ſolet, roſtratis, quæ præſidio aliis eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adverſus hoſtem obpoſuit: easque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines poſſent, malis antennisque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter ſe vinculo inligatis, comprendit: tabulasque ſuperinſtravit, ut pervium ordinem faceret (*m*): & ſub ipſis pontibus intervalla fecit, qua procurrere ſpeculatoriæ naves in hoſtem, ac tuto recipi poſſent. His raptim pro tempore inſtructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis inponuntur: telorum maxime miſſilium, ut, quamvis longo certamine, ſubficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hoſtium adventum obperiebantur. Carthaginienſes, qui, ſi maturaſſent, omnia permixta turba trepidantium primo inpetu obpreſſiſſent, perculſi terreſtribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipſi plus poterant, ſatis fidentes, die ſegni navigatione

U. c. 549.
a. C. 203.

(m) *ut pervius in totum navium ordo eſſet.* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203. absumto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classe adpulere. Postero die sub ortum solis instruxere ab alto naves, velut ad justum prœlium navale, & tamquam exituris contra Romanis. Quum diu stetissent, postquam nihil moveri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias adgrediuntur. Erat res minime certamini navali similis, proxime speciem muros obpugnantium navium. Altitudine aliquantum onerariæ superabant: ex rostratis Pœni vana pleraque (utpote supino jactu) tela in superiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipso libratior superne ex onerariis ictus erat. Speculatoriæ naves ac levia ipsa navigia, quæ sub constratis pontium per intervalla excurrebant, primo ipso tantum inpetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permixtæ cum hostium navibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo unco præfixi (Harpagones vocant (*n*)) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipsos, neque catenas, quibus suspensi

(n) *Harpagonas vocat miles*) Gron. Crev.

injiciebantur, incidere possent; ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi videres vincula, quibus alia aliis innexa erat, seriem aliam simul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transsiliendi in secundum ordinem navium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt: major quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter adsiduas clades ac lacrimas unum quantumcumque ex insperato gaudium adfulserat; cum eo, ut adpareret, haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum a præfectis suarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset.

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Naves sex abstrahunt.*

XI. Per eosdem forte dies, quum Lælius & Masinissa quintodecimo ferme die in Numidiam pervenissent, Massyli (o), regnum paternum Masinissæ, læti ut ad regem diu desideratum concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor socerque: & ita viris equisque abundabat, ut subjectæ oculis

*Masinissa regnum recuperat.*

(o) *Massylii* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203.

*Syphax bellum reparat.*

regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque inpotenti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis equos, arma, tela dividit. Equites in turmas, pedites in cohortes, ſicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, diſtribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni prope novo atque incondito, ire ad hoſtes pergit. Et, caſtris in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi; inde jaculis ſubmoti recurrere ad ſuos: inde excurſiones in vicem fieri, &, quum pulſos indignatio accenderet, plures ſubire: quod inritamentum certaminum equeſtrium eſt, quum aut vincentibus ſpes, aut pulſis ira adgregat ſuos. Ita tum a paucis prœlio accenſo, omnem utrimque poſtremo equitatum certaminis ſtudium effudit: ac, dum ſincerum equeſtre prœlium erat, multitudo Maſæſylorum, ingentia agmina Syphace emittente, ſuſtineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus repentino per turmas ſuas viam dantes intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitque effuſe invehentem ſeſe hoſtem, primo barbari ſegnius permittere equos;

*Vincitur a Lælio & Maſiniſſa.*

equos; deinde ſtare ac prope turbari novo genere pugnæ; poſtremo, non pediti ſolum cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere, peditis præſidio audentem. Jam ſigna quoque legionum adpropinquabant. Tum vero Maſæſyli non modo primum inpetum, ſed ne conſpectum quidem ſignorum atque armorum, tulerunt: tantum ſeu memoria priorum cladium, ſeu præſens terror valuit. *U. c. 549. a. C. 203.*

XII. Ibi Syphax, dum obequitat hoſtium turmis, ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet, equo graviter icto, effuſus obprimitur capiturque, & vivus, lætum ante omnes Maſiniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirta (*p*) caput regni Syphacis erat: eo ſe ingens hominum contulit vis. Cædes in eo prœlio minor, quam victoria, fuit, quia equeſtri tantummodo prœlio certatum fuerat. Non plus quinque millia occiſa, minus dimidium ejus hominum captum eſt, inpetu in caſtra facto, quo perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat. Maſiniſſa, «Sibi quidem [dicere] nihil eſſe » in præſentia pulchrius, quam victorem, » recuperatum tanto poſt intervallo, patrium *Capitur.*

(p) *Cirtha* Gron.

*U. c. 549. a. C. 203.*

» invisere regnum : sed tam secundis, quam » adversis, rebus non dari spatium ad cessan» dum. Si se Lælius cum equitatu vinctoque » Syphace Cirtam præcedere sinat, trepida » omnia metu se obpressurum : Lælium cum » peditibus subsequi modicis itineribus posse. » Adsentiente Lælio, prægressus Cirtam, evocari ad conloquium principes Cirtensium jubet. Sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent promendo, nec minis, nec suadendo, ante valuit, quam rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta : & partim pavore mœnia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masinissa, præsidio circa portas obportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba, uxor Syphacis, filia Hasdrubalis Pœni, obcurrit : &, quum in medio agmine armatorum Masinissam insignem, quum armis, tum cetero habitu, conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus : « Omnia quidem (*q*)

*Sophonisba Masinissæ supplicat.*

(q) ins. *inquit* Gron. Crev.

» ut posses in nobis, Dii (r) dederunt, vir- U. c. 540. a. C. 203.
» tusque & felicitas tua. Sed, si captivæ
» apud dominum vitæ necisque suæ vocem
» supplicem mittere licet, si genua, si victri-
» cem adtingere dextram, precor quæsoque
» per majestatem regiam, in qua paullo ante
» nos quoque fuimus, per gentis Numidarum
» nomen, quod tibi cum Syphace commune
» fuit, per hujusce regiæ Deos, qui te melio-
» ribus ominibus accipiant, quam Syphacem
» hinc miserunt, hanc veniam supplici des,
» ut ipse, quodcumque fert animus, de capti-
» va statuas, neque me in cujusquam Romani
» superbum ac crudele arbitrium venire sinas.
» Si nihil aliud, quam Syphacis uxor, fuis-
» sem, tamen Numidæ, atque in eadem me-
» cum Africa geniti, quam alienigenæ &
» externi, fidem experiri mallem. Quid Car-
» thaginiensi ab Romano, quid filiæ Hasdru-
» balis timendum sit, vides. Si nulla alia re
» potes, morte me ut vindices ab Romano-
» rum arbitrio, oro obtestorque. » Forma
erat insignis & florentissima ætas. Itaque
quum modo, dextram amplectens, in id,
ne cui Romano traderetur, fidem exposceret,

(r) *in nos Dii tibi* Gron. Crev.

*U. c. 549. a. C. 203.*

propiusque blanditias oratio esset, quam preces; non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, data dextera in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit: Instititit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. Quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque inpudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repente parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni, consulendi velut in captivam, quæ Masinissæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit inprobare se factum, ut primo etiam cum Syphace & ceteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. Victus deinde precibus Masinissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; misso Syphace & captivis, ceteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regiis tenebantur, adjuvante Masinissa, recipit (*s*).

*Ducit eam uxorem Masinissa.*

(*s*) *recepit* Gron. Crev.

XIII. SYPHACEM in caſtra abduci, quum eſſet nunciatum, omnis velut ad ſpectaculum triumphi multitudo effuſa eſt. Præcedebat ipſe vinctus; ſequebatur grex nobilium Numidarum. Tum, quantum quiſque plurimum poſſet, magnitudini Syphacis, famæ gentis, victoriam ſuam augendo, addebat: « illum eſſe » regem, cujus tantum majeſtati duo potentiſſimi in terris tribuerint populi, Romanus » Carthaginienſiſque, ut Scipio imperator » ſuus ad amicitiam ejus petendam, relicta » provincia Hiſpania exercituque, duabus » quinqueremibus in Africam navigaverit: » Haſdrubal, Pœnorum imperator, non ipſe » modo ad eum in regnum venerit, ſed etiam » filiam ei nuptum dederit. Habuiſſe eum uno » tempore in poteſtate duos imperatores, » Pœnum Romanumque. Sicut ab Diis inmortalibus pars utraque hoſtiis mactandis pacem » petiſſet, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam. Jam tantas habuiſſe opes, ut » Maſiniſſam regno pulſum eo redegerit, ut » vita ejus fama mortis & latebris, ferarum » modo in ſilvis rapto viventis, tegeretur. » His ſermonibus circumſtantium celebratus rex in prætorium ad Scipionem eſt perductus,

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Syphax in caſtra Romana adducitur.*

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Conloquitur cum Scipione.*

Movit & Scipionem quum fortuna priſtina viri præſenti fortunæ conlata, tum recordatio hoſpitii dextræque datæ, & fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in adloquendo victore. Nam quum Scipio, « quid ſibi voluiſſet, » quæreret, « qui non ſocietatem ſolum ab» nuiſſet Romanam, ſed ultro bellum intu» liſſet; » tum ille, « peccaſſe quidem ſeſe » atque inſaniſſe, » fatebatur; « ſed non tum » demum, quum arma adverſus populum Ro» manum cepiſſet : exitum ſui furoris fuiſſe, » non principium. Tunc ſe inſaniſſe, tunc » hoſpitia privata & publica fœdera omnia » ex animo ejeciſſe, quum Carthaginienſem » matronam domum acceperit. Illis nuptiali» bus facibus regiam conflagraſſe ſuam : illam » furiam peſtemque omnibus delinimentis » animum ſuum avertiſſe atque alienaſſe : nec » conquieſſe, donec ipſa manibus ſuis nefaria » ſibi arma adverſus hoſpitem atque amicum » induerit. Perdito tamen atque adflicto ſibi » hoc in miſeriis ſolatii eſſe, quod in omnium » hominum inimiciſſimi ſibi domum ac penates » eamdem peſtem ac furiam tranſiſſe videat. » Neque prudentiorem, neque conſtantiorem

» Masinissam, quam Syphacem, esse, etiam » juventa incautiorem. Certe stultius illum » atque intemperantius eam, quam se, du» xisse. » *U. c. 549. a. C. 203.*

XIV. Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixisset; non mediocri cura Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus raptæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto, neque exspectato Lælio, faciebant; tamque præceps festinatio, ut, quo die captam hostem vidisset, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masinissa supervenerunt; quos quum pariter ambo & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset; abductum in secretum Massinissam sic adloquitur; « Aliqua te existimo, Masinissa, » intuentem in me bona, & principio in » Hispania ad jungendam mecum amicitiam » venisse, & postea in Africa te ipsum spes» que omnes tuas in fidem meam commisisse. » Atqui nulla earum virtus est, propter quas *Masinissam castigat Scipio.*

U. c. 549. a. C. 203.

» adpetendus tibi visus sim, qua ego æque » atque temperantia & continentia libidinum, » gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras » tuas eximias virtutes, Masinissa, adjecisse » velim. Non est, non (mihi crede) tantum » ab hostibus armatis ætati nostræ periculum, » quantum ab circumfusis undique voluptati- » bus. Qui eas sua temperantia frenavit ac do- » muit, multo (*t*) majus decus majoremque » victoriam sibi peperit, quam nos Syphace » victo habemus. Quæ, me absente, strenue » ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi, » & memini. Cetera te ipsum reputare tecum, » quam, me dicente, erubescere malo. Syphax » populi Romani auspiciis victus captusque » est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, » oppida, homines, qui incolunt, quidquid » denique Syphacis fuit, præda populi Ro- » mani est; & regem conjugemque ejus, » etiamsi non civis Carthaginiensis esset, » etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium » videremus, Romam oporteret (*u*) mitti, » ac senatus populique Romani de ea judicium » atque arbitrium esse, quæ regem nobis so-

(t) *næ multo* Gron.

(u) *oportet* Gron.

» cium alienasse, atque in arma egisse præci- » pitem dicatur. Vince animum. Cave defor- » mes multa bona uno vitio, & tot merito- » rum gratiam majore culpa, quam caussa cul- » pæ est, conrumpas. »

*U. c. 549. a. C. 203.*

XV. Masinissæ hæc audienti non rubor solum subfusus, sed lacrimæ etiam obortæ: &, quum « se quidem in potestate futurum » imperatoris » dixisset, orassetque eum, « ut, » quantum res sineret, fidei suæ temere ob- » strictæ consuleret; promisisse enim, sese in » nullius potestatem eam traditurum, » ex prætorio in tabernaculum suum confusus con- cessit. Ibi, arbitris remotis, quum crebro suspiritu & gemitu, quod facile ab circum- stantibus tabernaculum exaudiri posset, ali- quantum temporis consumsisset; ingenti ad postremum edito gemitu, fidum e servis vo- cat, sub cujus custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, & mixtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nun- ciare; « Masinissam libenter primam ei fidem » præstaturum fuisse, quam vir uxori debue- » rit. Quoniam arbitrium ejus, qui possint, » adimant, secundam fidem præstare, ne viva » in potestatem Romanorum veniat. Memor

*Masinissa venenum mittit ad Sophonisbam.*

*U. c. 549. a. C. 203.*

» patris imperatoris, patriæque, & duorum » regum, quibus nupta fuiſſet, ſibi ipſa con- » ſuleret. » Hunc nuncium ac ſimul venenum ferens miniſter quum ad Sophonisbam veniſ- ſet, « Accipio [ inquit ] nuptiale munus; » neque (*v*) ingratum, ſi nihil majus vir » uxori præſtare potuit. Hoc tamen nuncia, » melius me morituram fuiſſe, ſi non in fu- » nere meo nupſiſſem. » Non locuta eſt fero- cius, quam acceptum poculum, nullo trepi- dationis ſigno dato, inpavide hauſit. Quod ubi nunciatum eſt Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis gravius conſuleret, ad- citum eum extemplo nunc ſolatur; nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit, tri- ſtioremque rem, quam neceſſe fuerit, fece- rit, leniter caſtigat. Poſtero die, ut a præ- ſenti motu averteret animum ejus, in tribu- nal eſcendit, & concionem advocari juſſit.

*Scipio Maſiniſ- ſam am- pliſſimis donis de- corat.*

Ibi Maſiniſſam, primum regem adpellatum, eximiiſque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, ſella curuli, & ſcipione ebur- neo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit verbis honorem, « Neque magnificen- » tius quidquam triumpho apud Romanos,

(v) *nec* Gron. Crev.

» neque triumphantibus ampliorem eo ornatu » esse; quo unum omnium externorum dignum » Masinissam populus Romanus ducat. » Lælium deinde, & ipsum conlaudatum, aurea corona donat. Et alii militares viri, prout a quoque navata opera erat, donati. His honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ. *U. c. 549. a. C. 203.*

XVI. Scipio, C. Lælio cum Syphace aliisque captivis Romam misso, cum quibus & Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert, &, quæ munimenta inchoaverat, permunit. *Carthaginienses pacem petunt.* Carthaginienses, non brevi solum, sed prope vano gaudio, ab satis prospera in præsens obpugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Hasdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, jam nullo auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt triginta seniorum principes. Id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana & prætorium pervenerunt, more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant)

*U. c. 549. a. C. 203.*

procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, ſed transferentium initium culpæ in Hannibalem inpotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam ante everſæ, incolumi futuræ iterum hoſtium beneficio. « Imperium ex victis hoſtibus populum Romanum, non perniciem, petere. » Paratis obedienter ſervire, quæ vellet, » imperaret. » Scipio, « & veniſſe ea ſpe in » Africam ſe, [ait] & ſpem ſuam proſpero » belli eventu auctam, victoriam ſe, non » pacem, domum reportaturum eſſe. Tamen, » quum victoriam prope in manibus habeat, » pacem non abnuere; ut omnes gentes ſciant, » populum Romanum & ſuſcipere juſte bella, » & finire. Leges pacis ſe has dicere. Captivos, & perfugas, & fugitivos reſtituant: » exercitus ex Italia & Gallia deducant: » Hiſpania abſtineant: inſulis omnibus, quæ » inter Italiam & Africam ſunt, decedant: » naves longas, præter viginti, omnes tradant: tritici quingenta, hordei trecenta » millia modium. » Pecuniæ ſummam quantam imperaverit, parum convenit. Alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo

*Leges pacis a Scipione dictæ.*

argenti, alibi duplex ſtipendium militibus imperatum invenio. « His conditionibus [inquit] » placeatne pax, triduum ad conſultandum » dabitur. Si placuerit, mecum induciss facite, » Romam ad ſenatum mittite légatos. » Ita dimiſſi Carthaginienſes, nullas recuſandas conditiones pacis quum cenſuiſſent, (quippe qui moram temporis quærerent, dum Hannibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in ſpeciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo inpetrabilior pax eſſet.

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Nihil recuſant Pœni moram quærentes.*

XVII. Multis ante diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit; quæque in Africa geſta eſſent, omnia expoſuit ordine Patribus, ingenti omnium & in præſens lætitia, & in futurum ſpe. Conſulti inde Patres regem in cuſtodiam Albam mittendum cenſuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginienſes venirent. Supplicatio in quatriduum decreta eſt. P. Ælius prætor, ſenatu miſſo, & concione inde advocata, cum C. Lælio in Roſtra eſcendit. Ibi vero audientes, fuſos Carthaginienſium exercitus, devictum & captum ingentis

*Lælius cum captivis Romam venit.*

*U. c. 549. a. C. 203.*

nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo ſolet, lætitiam inmodicam ſignificarent. Itaque prætor extemplo edixit, « Uti æditui ædes ſacras omnes tota urbe » aperirent : circumeundi, ſalutandique Deos, » agendique grates per totum diem populo » poteſtas fieret. » Poſtero die legatos Maſiniſſæ in ſenatum introduxit. Gratulati primum ſenatui ſunt, « quod P. Scipio proſpere res » in Africa geſſiſſet : » deinde gratias egerunt, « quod Maſiniſſam non adpellaſſet modo » regem, ſed feciſſet, reſtituendo in paternum » regnum : in quo poſt Syphacem ſublatum, » ſi ita Patribus viſum eſſet, ſine metu & cer» tamine eſſet regnaturus. » Dein, « quod » conlaudatum pro concione ampliſſimis deco» raſſet donis : quibus ne indignus eſſet, & » dediſſe operam Maſiniſſam, & porro datu» rum eſſe. Petere, ut regium nomen cete» raque Scipionis beneficia & munera ſenatus » decreto confirmaret : &, niſi moleſtum » eſſet, illud quoque petere Maſiniſſam, ut » Numidas captivos, qui Romæ in cuſtodia » eſſent, remitterent. Id ſibi amplum apud

*Oratio Legatorum Maſiniſſæ in ſenatu.*

» populares futurum esse. » Ad ea responsum legatis : « Rerum gestarum in Africa prospere » communem sibi cum rege gratulationem esse. » Scipionem recte atque ordine videri fecisse, » quod eum regem adpellaverit : &, quid- » quid aliud fecerit, quod cordi foret Masi- » nissæ, ea Patres comprobare atque laudare. » Munera, quæ legati ferrent regi, decreverunt : sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clavo tunicis : & equos duo phaleratos : bina equestria arma cum loricis : & tabernacula, militaremque supellectilem, qualem præberi consuli mos esset. Hæc regi prætor mittere jussus. Legatis in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millium æris : & vestimenta bina legatis, singula comitibus Numidisque, qui ex custodia emissi redderentur regi. Ad hoc ædes liberæ, loca, (*x*) lautia legatis decreta.

*U. c. 540. a. C. 203.*

XVIII. EADEM æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quinctilius Varus prætor & M. Cornelius proconsul in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis conlatis pugnarunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt : Cornelius suas

*Prælium cum Magone.*

(x) *ædes, libera loca*, Gron.

U. c. 549. a. C. 203.

in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo advectus: proque duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. Postquam nihil commovebant, tum Cornelio Quinctilius: « Lentior, ut vides, » fit pugna: (y) & induratus præter » spem resistendo hostium timor: ac, ne vertat » in audaciam, periculum est. Equestrem pro» cellam excitemus, oportet, si turbare ac » statu movere volumus. Itaque vel tu ad » prima signa prœlium sustine, ego inducam » in pugnam equites: vel ego hic in prima » acie rem geram, tu quatuor legionum equi» tes in hostem emitte. » Utram vellet prætor, muneris partem proconsule accipiente, Quinctilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, inpigro juvene, ad equites pergit: jussosque escendere in equos repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset hostium acies, ni Mago, ad primum equitum motum, paratos elephantos extemplo in prœlium induxisset. Ad quorum stridorem odoremque & adspectum territi equi vanum equestre auxilium fecerunt. Et ut permixtus, ubi cuspide uti & cominus gladio posset,

(y) add. *inquit* Gron. Crev.

roboris

roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæſa, pudore magis, quam viribus, tenebat locum. Nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidiis tertiadecima legio, in primam aciem inducta, prœlium dubium excepiſſet. (z) Mago quoque (a) ex ſubſidiis Gallos integræ legioni obpoſuit (b). Quibus haud magno certamine fuſis, haſtati legionis undecimæ conglobant ſeſe, atque elephantos jam (c) peditum aciem turbantes invadunt. In quos quum pila confertos conjeciſſent, nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum averterunt: quatuor gravati vulneribus conruerunt. Tum prima commota hoſtium acies, ſimul omnibus peditibus, ut averſos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effuſis. Sed, donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim referentes ordines, tenorem pugnæ ſervabant; poſtquam femine

U. c. 549. a. C. 203.

(z) *expediſſet* Gron.

(a) *Magoque* Gron. Crev.

(b) *obpoſuiſſet* Gron.

(c) *jam etiam* Gron. Crev.

U. c. 549. a. C. 203.

Vincunt Romani.

transfixo cadentem, auferrique ex prœlio prope exſanguem videre, extemplo in fugam omnes verſi. Ad quinque millia hoſtium eo die cæſa, & ſigna militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit: duo millia & trecenti de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione duodecima, amiſſi. Inde & tribuni militum duo, M. Coſconius, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoque legionis, quæ poſtremo prœlio adfuerat, Cn. Helvius tribunus militum in reſtituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites inluſtres, obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt: & longius certamen fuiſſet, ni vulnere ducis conceſſa victoria eſſet.

Mago juſſus in Africam redire.

XIX. Mago, proximæ noctis ſilentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. Ibi eum legati ab Carthagine, paucis ante diebus in ſinum Gallicum adpulſis navibus, adierunt, jubentes, primo quoque tempore in Africam trajicere. « Idem » & fratrem ejus Hannibalem (nam ad eum » quoque iſſe legatos eadem jubentes) factu» rum. Non in eo eſſe Carthaginienſium res,

» ut Galliam atque Italiam armis obtineant. » Mago, non imperio modo senatus periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret, Liguresque ipsi, relinqui Italiam a Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent, deficerent, simul sperans leniorem in navigatione, quam in via, jactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora, impositis copiis in naves profectus, vixdum superata Sardinia, ex vulnere moritur: naves quoque aliquot Pœnorum disjectæ in alto a classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ, quæ jacet ad Alpes, gesta. Consul C. Servilius, nulla memorabili re in provincia Etruria & Gallia (quoniam eo quoque processerat) gesta, patre C. Servilio & C. Lutatio (*d*) ex servitute post sextumdecimum annum receptis, qui ad vicum Tanetum a Boiis capti fuerant, hinc patre, hinc Catulo lateri circumdatis, privato magis, quam publico decore insignis, Romam rediit. Latum ad populum est, « ne C. Servilio fraudi esset, » quod patre, qui sella curuli sedisset, vivo,

*U. c. 549. a. C. 203.*

*In navigatione moritur.*

(d) add. *patruo* Gron. Crev.

*U. c. 549. a. C. 203.*

» quum id ignoraret, tribunus plebis atque » ædilis plebis fuiſſet, contra quam ſanctum » legibus erat. » Hac rogatione perlata, in provinciam rediit. Ad Cn. Servilium conſulem, qui in Bruttiis erat, Conſentia, Uffugum, Vergæ, Beſidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Clampetia, multique alii ignobiles populi, ſeneſcere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem conſul cum Hannibale in agro Crotonienſi acie conflixit. Obſcura ejus pugnæ fama eſt. Valerius Antias quinque millia hoſtium cæſa ait. Quæ tanta res eſt, ut aut inpudenter ficta ſit, aut neglegenter prætermiſſa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Hannibale geſtum. Nam ad eum quoque legati ab Carthagine, vocantes in Africam, iis forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt.

*Hannibalis revocati ex Italia dolor.*

XX. Frendens gemensque, ac vix lacrimis temperans, dicitur legatorum verba audiſſe. Poſtquam edita ſunt mandata, « Jam » non perplexe [inquit] ſed palam revocant, » qui, vetando ſupplementum & pecuniam » mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo » Hannibalem non populus Romanus toties » cæſus fugatusque, ſed ſenatus Carthaginien-

» ſis obtrectatione atque invidia : neque hac U. c. 549. a. C. 203.
» deformitate reditus mei tam P. Scipio exſul-
» tabit atque efferet ſeſe, quam Hanno, qui
» domum noſtram, quando alia re non potuit,
» ruina Carthaginis obpreſſit. » Jam hoc ipſum præſagiens animo, præparaverat ante naves. Itaque, inutili militum turba præſidii ſpecie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quam fide, continebantur, dimiſſa, quod roboris in exercitu erat, in Africam tranſvexit : multis Italici generis (quia in Africam ſecuturos abnuentes conceſſerant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipſo fœde interfectis. Raro quemquam alium, patriam exſilii cauſſa relinquentem, magis mœſtum abiiſſe ferunt, quam Hannibalem hoſtium terra excedentem : reſpexiſſe ſæpe Italiæ litora, & Deos homineſque accuſantem, in ſe quoque ac ſuum ipſius caput exſecratum, « Quod non cruen-
» tum ab Cannenſi victoria militem Romam
» duxiſſet. Scipionem ire ad Carthaginem au-
» ſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnum
» non vidiſſet. Se, centum millibus armato-
» rum ad Traſimenum & Cannas cæſis, cir-
» ca Caſilinum, Cumaſque, & Nolam con-

U. c. 549. a. C. 203. » senuisse. » Hæc accusans querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus.

XXI. Romam per eosdem dies, & Magonem & Hannibalem profectos, adlatum est. Cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab senatu esset) aut animi, aut virium habuisse videbantur; & quod solliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. Ducentum & quinquaginta auri, octingentum pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ : atque insuper munera data ac naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, « Segnius homines bona, » quam mala, sentire. Transitu in Italiam » Hannibalis, quantum terroris pavorisque, » sese meminisse, quas deinde clades, quos » luctus incidisse? Visa castra hostium e mu» ris urbis : quæ vota singulorum universo-

» rumque fuisse? quoties in conciliis voces, » manus ad cœlum porrigentium auditas; en » umquam ille dies futurus esset, quo vacuam » hostibus Italiam bona pace florentem visuri » essent? Dedisse tandem id Deos sextode» cimo demum anno: nec esse, qui Diis » grates agendas censeant. Adeo ne advenien» tem quidem gratiam homines benigne acci» pere, nedum ut præteritæ satis memores » sint. » Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, uti referret P. Ælius prætor: decretumque, ut quinque dies circa omnia pulvinaria supplicaretur, victimæque majores inmolarentur centum viginti. Jam dimisso Lælio legatisque Masinissæ, quum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos adlatum esset; revocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Carthaginienses Romam adduxit: quibus, vetitis ingredi urbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est.

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Supplicatio Romæ decreta ob discessum Hannibalis.*

XXII. Orationem eamdem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli a publico consilio in Hannibalem ver-

*Legati Carthaginienses de pace.*

U. c. 549. a. C. 203. tentes. « Eum injussu senatus non Alpes mo» do, sed Iberum quoque, transgressum: nec » Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis, » privato consilio bellum intulisse. Senatui » ac populo Carthaginiensi, si quis vere æsti» met, fœdus ad eam (e) diem inviolatum » esse cum Romanis. Itaque nihil aliud sibi » mandatum esse, uti peterent, quam ut in » ea pace, quæ postremo cum consule Luta» tio facta esset, manere liceret. » Quum, more tradito, Patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatos, prætor fecisset; senioresque, qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent, nec meminisse per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ est, « Punica fraude » electos, qui veterem pacem repeterent, » cujus ipsi non meminissent. »

XXIII. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Livius « C. » Servilium consulem, qui propior esset, » arcessendum, ut coram eo de pace agere» tur, » censebat. « Quum de re majore, » quam quanta ea esset, consultatio incidere

(e) *cum* Gron. Crev.

» non poſſet, non videri ſibi, abſente conſulum altero, ambobusve, eam rem agi, ſatis ex dignitate populi Romani eſſe. » Q. Metellus, qui triennio ante conſul dictatorque fuerat, « Quum P. Scipio, cædendo exercitus, agros populando, in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes, ut ſupplices pacem peterent; & nemo omnium verius exiſtimare poſſet, qua mente ea pax peteretur, quam is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret; nullius alterius conſilio, quam Scipionis, accipiendam abnuendamve pacem eſſe. » M. Valerius Lævinus, qui bis conſul fuerat, « Speculatores, non legatos, veniſſe, » arguebat: « jubendosque Italia excedere, & cuſtodes cum iis uſque ad naves mittendos; Scipionique ſcribendum, ne bellum remitteret. » Lælius Fulviusque adjecerunt: « Et Scipionem in eo poſitam habuiſſe ſpem pacis, ſi Hannibal & Mago ex (*f*) Italia non revocarentur. Omnia ſimulaturos Carthaginienſes, duces eos exercitusque exſpectantes: deinde, quamvis recentium fœderum & Deorum omnium oblitos, bellum geſturos. « Eo

U. c. 549. a. C. 203.

(f) *ex* del. *Gron. Crev.*

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Re infecta dimissi.*

magis in Lævii ſententiam diſceſſum. Legati pace infecta, ac prope ſine reſponſo, dimiſſi.

*Cn. Servilius ex Sicilia revocatur.*

XXIV. Per eos dies Cn. Servilius conſul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes ſe gloria eſſet, velut pulſum ab ſe Hannibalem perſequens, in Siciliam, inde in Africam tranſiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum eſt, primo cenſuerunt Patres, ut prætor ſcriberet conſuli, ſenatum æquum cenſere, in Italiam reverti eum: deinde, quum prætor, ſpreturum eum literas ſuas, diceret, dictator ad id ipſum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris imperii, conſulem in Italiam revocavit: reliquum anni, cum M. Servilio magiſtro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noſcendisque ſingularum cauſſis conſumſit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum commeatu & viginti roſtratarum præſidio, & ab hoſte & ab tempeſtatibus mari tuto, in Africam tranſmiſerunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conſpectum ferme Africæ proſpero curſu vectum primo deſtituit ventus; deinde verſus in Africum

*Commeatus ex Sardinia in Africam.*

*Ex Sicilia.*

turbavit, ac paſſim naves disjecit. Ipſe cum roſtratis, per adverſos fluctus ingenti remigum labore eniſus, Apollinis promontorium tenuit. Onerariæ, pars maxima ad Ægimurum (inſula ea ſinum ab alto claudit, in quo ſita Carthago eſt, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adverſus urbem ipſam ad Calidas Aquas delatæ ſunt. Omnia in conſpectu Carthaginis erant. Itaque ex tota urbe in forum concurſum eſt. Magiſtratus ſenatum vocare, populus in curiæ veſtibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem obponerent, permixto pene ſenatus populique concilio, conſenſum eſt, ut claſſe quinquaginta navium Haſdrubal Ægimurum trajiceret: inde per litora portusque diſperſas Romanas naves conligeret. Deſertæ fuga nautarum, primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ ſunt.

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Claſſis disjecta vento.*

*Naves onerariæ a Carthaginienſibus captæ.*

XXV. Nondum reverterant ab Roma legati, neque ſciebatur, quæ ſenatus Romani de bello aut pace ſententia eſſet; necdum induciarum dies exierat: eo indigniorem

*U. c. 549*
*a. C. 203*

*Legati Rom. a Carthaginiensibus prope violati.*

injuriam ratus Scipio, ab iis, qui petiissent pacem & inducias, & spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. (*g*) Bæbium, L. Sergium, L. Fabium extemplo misit. Qui, quum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorem cernerent futurum, petierunt a magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad Bagradam flumen pervenissent, unde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Uticam stationem habebat. Ex ea tres quadriremes, seu clam misso a Carthagine nuncio, uti fieret, seu Hasdrubale, qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente adgressæ sunt. Sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem navem; & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt. Quis deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque a castris in litus effusa, tueri po-

(g) *M.* Gron. Crev.

tuiſſet; concitatam remis, quanto maximo inpetu poterant, in terram quum inmiſiſſent, navis tantum jactura facta, incolumes ipſi evaſerunt. Ita alio ſuper aliud ſcelere quum haud dubie induciæ ruptæ eſſent, Lælius Fulviusque ab Roma cum legatis Carthaginienſibus ſupervenerunt. Quibus Scipio, « Etſi non induciarum modo fides a Carthaginienſibus, ſed jus etiam gentium in legatis » violatum eſſet; tamen ſe nihil, nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus indignum, in iis facturum eſſe, » quum dixiſſet, legatis dimiſſis, bellum parabat. Hannibali jam terræ adpropinquanti juſſus e nauticis unus (*h*) eſcendere in malum, ut ſpecularetur, quam tenerent regionem, quum dixiſſet, ſepulcrum dirutum proram ſpectare, abominatus, prætervehi juſſo gubernatore, ad Leptim adpulit claſſem, atque ibi copias expoſuit.

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Leptim adpellit Hannibal.*

XXVI. HÆC eo anno in Africa geſta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus qui tum magiſter equitum erat, & Ti. Claudius Nero conſules facti ſunt. Ceterum exitu ſuperioris anni quum

(h) *unus* del. *Gron.*

*U. c. 549. a. C. 203.*

*Legati ad Philippum missi a Romanis.*

legati sociarum urbium ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regiis præsidiis; profectosque in Macedoniam legatos ad res repetendas non admissos ad Philippum regem: simul nunciassent, quatuor millia militum cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum una missum; legatos ad regem, qui hæc adversus fœdus facta videri Patribus nunciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. Iis tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo clivus Publicius ad solum exustus est, & aquarum magnitudine: sed annonæ vilitas fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti, ex Hispania missam, M. Valerius Falto & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis; siquidem verum est, augurem duos & sexaginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis & majori-

*Q. Fabii Max. mors & laudes.*

bus prœliis avus insignis Rullus; sed omnia æquare unus hostis Hannibal potest. Cautior tamen, quam promtior, hic habitus fuit: &, sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quam unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius · in ejusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti instaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino & Cn. (*i*) Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrum C. Servilius consul habuerit, an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus principum habentem) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, diversi auctores faciunt.

*U. c. 549.*
*a. C. 203.*

XXVII. Principio insequentis anni, M. Servilius & (*k*) Ti. Claudius, senatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt.

*U. c. 550.*
*a. C. 202.*
*M. Servilio, Ti. Claudio Coss.*

(i) *C* Gron. Crev.

(k) *&* del. *Gron. Crev.*

U. c. 550. a. C. 202.

Provinciæ.

Italiam atque Africam in sortem conjici; Africam ambo cupientes, volebant. Ceterum, Q. Metello maxime adnitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jusserunt. Nihilominus consules provinciam Africam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam sortitus. In eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est sortitus, ut duas legiones provinciamque traderet ei P. Quinctilius Varus; C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni provinciam & duas legiones acciperet; Villius proprætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti

navibus

navibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana evenit. Ceteris, ita uti quiſque obtinebant provincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defenſum imperium eſt. Et ut placatis Diis omnia inciperent agerentque, ludos, quos, M. Claudio Marcello, T. Quinctio conſulibus, T. Manlius dictator, quasque hoſtias majores voverat, ſi per quinquennium illud reſpublica eodem ſtatu fuiſſet, ut eos ludos conſules, priuſquam ad bellum proficiſcerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hoſtiæque, quibus votæ erant Diis, cæſæ.

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Legiones 16.*

XXVIII. Inter hæc ſimul ſpes, ſimul cura in dies creſcebat: nec ſatis certum conſtare apud animum poterat, utrum gaudio dignum eſſet, Hannibalem, poſt ſextumdecimum annum ex Italia decedentem, vacuam poſſeſſionem ejus reliquiſſe populo Romano, an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam tranſiſſet. « Locum nimirum, non » periculum, mutatum; cujus tantæ dimica» cationis vatem, qui nuper deceſſiſſet, Q. » Fabium haud fruſtra canere ſolitum, gra» viorem in ſua terra futurum hoſtem Han-

*Anxii Romani ob tranſitum Hannibalis.*

U. c. 550.
a. C. 202.

» nibalem, quam in aliena fuiſſet. Nec Sci» pioni aut cum Syphace, inconditæ barba» riæ rege, cui Statorius ſemilixa ducere » exercitus ſolitus ſit, aut cum ſocero ejus » Haſdrubale, fugaciſſimo duce, rem futu» ram, aut tumultuariis exercitibus, ex agreſ» tium ſemiermi turba ſubito conlectis; ſed » cum Hannibale, prope nato in prætorio » patris fortiſſimi ducis, alito atque educato » inter arma, puero quondam milite, vix» dum juvene imperatore: qui ſenex vincen» do factus, Hiſpanias, Gallias, Italiam ab » Alpibus ad fretum monumentis ingentium » rerum compleſſet: ducere exercitum æqua» lem ſtipendiis ſuis, duratum omnium re» rum patientia, quas vix fides fiat homines » paſſos; perfuſum millies cruore Romano; » exuvias non militum tantum, ſed etiam » imperatorum, portantem. Multos obcur» ſuros Scipioni in acie, qui prætores, qui » imperatores, qui conſules Romanos ſua » manu occidiſſent, muralibus vallaribusque » inſignes coronis, pervagatos capta caſtra, » captas urbes Romanas. Non eſſe hodie tot » faſces magiſtratibus populi Romani, quot » captos ex cæde imperatorum præferre poſſet

» Hannibal. » Has formidines agitando animis, ipſi curas & metus augebant etiam, quod, quum adſueſſent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta ſpe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Hannibal, velut ad ſupremum certamen comparati duces. Ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia & victoriæ ſpes, quo magis in propinquam eam inminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud diſpar habitus animorum Carthaginienſibus erat: quos modo petiſſe pacem, intuentes Hannibalem ac rerum geſtarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modo, quum reſpicerent, bis ſeſe acie victos, Syphacem captum, pulſos ſe Hiſpania, pulſos Italia, atque ea omnia unius virtute & conſilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium ſuum natum horrebant.

U. c. 550. a. C. 202.

XXIX. Jam Adrumetum venerat Hannibal: unde, ad reficiendum ex jactatione maritima militem paucis diebus ſumtis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Carthaginem obtineri armis, adferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Speculatores Hannibalis a Scipione dimissi.*

ab Carthagine abest. Inde præmissi speculatores quum excepti a custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribunis militum, jussosque omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent, circumduci jussit: percunctatusque, satin' per commodum omnia explorassent, datis, qui prosequerentur, retro ad Hannibalem dimisit. Hannibal nihil quidem eorum, quæ nunciabantur, (nam &, Masinissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum venisse eo ipso forte die, adferebant) læto animo audiit (*l*), maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. Itaque, quamquam & ipse caussa belli erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quam si victus, peteret pacem, æquiora impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut conloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur adfirmem, habeo. Valerius Antias, primo prœlio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, lega-

(l) *audivit* Gron. Crev.

tum cum aliis decem règatis tradit in caſtra ad Scipionem veniſſe. Ceterum Scipio quum conloquium haud abnuiſſet, ambo ex compoſito duces caſtra protulerunt, ut coïre ex propinquo poſſent. Scipio haud procul Naraggara (*m*) urbe, tum ad cetera loco obportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, conſedit. Hannibal tumulum a quatuor millibus inde, tutum commodumque alioquin, niſi quod longinquæ aquationis erat, cepit. Ibi in medio locus conſpectus undique, ne quid inſidiarum eſſet, delectus.

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Conloquium ducum de pace.*

XXX. Submotis pari ſpatio armatis, cum ſingulis interpretibus congreſſi ſunt, non ſuæ modo ætatis maximi duces, ſed omnis ante ſe memoriæ, omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulliſper alter alterius conſpectu, admiratione mutua prope adtoniti conticuere. Tum Hannibal prior, « Si hoc ita fato datum erat, ut, qui primus » bellum intuli populo Romano, quique » toties prope in manibus victoriam habui, » is ultro ad pacem petendam venirem; lætor » te mihi forte potiſſimum datum, a quo » peterem. Tibi quoque inter multa egregia

*Hannibalis oratio.*

(m) *Nadagara* Gron. Crev.

U. c. 550.
a C. 202.

» non in ultimis laudum hoc fuerit, Hanni-
» balem, cui tot de Romanis ducibus victo-
» riam Dii dediſſent, tibi ceſſiſſe; teque huic
» bello, veſtris prius, quam noſtris, cladi-
» bus inſigni, finem inpoſuiſſe. Hoc quoque
» ludibrium caſus ediderit fortuna, ut, quum
» patre tuo conſule ceperim arma, cum eo-
» dem primum Romano imperatore ſigna con-
» tulerim; ad filium ejus inermis ad pacem
» petendam veniam. Optimum quidem fue-
» rat, eam patribus noſtris mentem datam ab
» Diis eſſe, ut & vos Italiæ, & nos Africæ
» imperio contenti eſſemus: neque enim ne
» vobis quidem Sicilia ac Sardinia ſatis digna
» pretia ſunt pro tot claſſibus, tot exerciti-
» bus, tot tam egregiis amiſſis ducibus. Sed,
» præterita magis reprehendi poſſunt, quam
» corrigi. Ita aliena adpetivimus, ut de noſtris
» dimicaremus, nec in Italia ſolum vobis
» bellum, nobis in Africa eſſet: ſed & vos
» in portis veſtris prope ac mœnibus ſigna
» armaque hoſtium vidiſtis, & nos ab Car-
» thagine fremitum caſtrorum Romanorum
» exaudimus. Quod igitur nos maxime abo-
» minaremur, vos ante omnia optaretis, in
» meliore veſtra fortuna de pace agitur: agi-

» mus ii, quorum & maxime intereſt pacem » eſſe, & qui quodcumque egerimus, ratum » civitates noſtræ habituræ ſint. Animo » tantum nobis opus eſt non abhorrente » a quietis conſiliis. Quod ad me adti» net, jam ætas ſenem in patriam reverten» tem, unde puer profectus ſum, jam ſe» cundæ, jam adverſæ res, ita erudierunt, » ut rationem ſequi, quam fortunam, malim. » Tuam & adoleſcentiam & perpetuam feli» citatem, ferociora utraque, quam quietis » opus eſt conſiliis, metuo. Non temere in» certa caſuum reputat, quem fortuna num» quam decepit. Quod ego fui ad Traſime» num, ad Cannas, id tu hodie es. Vixdum » militari ætate imperio accepto, omnia au» daciſſime incipientem nuſquam fefellit for» tuna. Patris & patrui perſecutus mortem, » ab calamitate veſtræ domus decus inſigne » virtutis pietatisque eximiæ cepiſti: amiſſas » Hiſpanias recuperaſti, quatuor inde Puni» cis exercitibus pulſis: conſul creatus, quum » ceteris ad tutandam Italiam parum animi » eſſet, tranſgreſſus in Africam, duobus hic » exercitibus cæſis, binis eadem hora captis » ſimul incenſisque caſtris, Syphace poten-

*U. c. 550. a. C. 202.*

U. c. 550. a. C. 202.

» tiſſimo rege capto, tot urbibus regni ejus, » tot noſtri imperii ereptis, me ſextumdeci» mum jam annum hærentem in poſſeſſione » Italiæ detraxiſti. Poteſt victoriam, inquam » (*n*), malle, quam pacem, animus. Novi (*o*) » ſpiritus magis magnos, quam utiles. Et » mihi talis aliquando fortuna adfulſit. Quod » ſi in ſecundis rebus bonam quoque mentem » darent Dii; non ea ſolum, quæ eveniſſent, » ſed etiam ea, quæ evenire poſſent, repu» taremus. Ut omnium oblivifcaris aliorum, » ſatis ego documenti in omnes caſus ſum. » Quem modo caſtris inter Anienem atque » urbem veſtram poſitis (*p*), ſigna inferen» tem ad mœnia Romana; hic cernis, duo» bus fortiſſimis viris fratribus clariſſimis » imperatoribus orbatum, ante mœnia prope » obſeſſæ patriæ, quibus terrui veſtram ur» bem, ea pro mea deprecantem. Maximæ » cuique fortunæ minime credendum eſt. In » bonis tuis rebus, noſtris dubiis, tibi ampla » ac ſpecioſa danti eſt pax; nobis petentibus

(n) *inquam* del. *Gron Crev*,

(o) add. *vobis* Gron. Crev.

(p) *poſitis, ac jam prope ſcandentem mœnia Romæ videras; hic* Gron. Crev.

» magis necessaria, quam honesta. Melior » tutiorque est certa pax, quam sperata victo- » ria. Hæc in tua, illa in Deorum manu » est. Ne tot annorum felicitatem in unius » horæ dederis discrimen. Quum tuas vires, » tum vim fortunæ Martemque belli commu- » nem, propone animo. Utrimque ferrum, » corpora humana erunt. Nusquam minus, » quam in bello, eventus respondent. Non » tantum ad id, quod data pace jam habere » potes, si prœlio vincas, gloriæ adjeceris; » quantum ademeris, si quid adversi eveniat. » Simul parta ac sperata decora unius horæ » fortuna evertere potest. Omnia in pace » jungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli: » tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii » dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque » exempla M. Atilius quondam in hac eadem » terra fuisset, si victor pacem petentibus » dedisset Patribus nostris: non (q) statuen- » do tandem felicitati modum, nec cohiben- » do efferentem se fortunam, quanto altius » elatus erat, eo fœdius conruit. Est quidem » ejus, qui dat, non qui petit, conditiones » dicere pacis: sed forsitan non indigni simus,

*U. c. 550. a. C. 202.*

(q) *sed non* Gron. Crev.

U. c. 550
a. C. 202.

» qui nobismet ipsi (*r*) multam inrogemus.
» Non recusamus, quin omnia, propter quæ
» bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quidquid insularum toto
» inter Africam Italiamque continetur mari.
» Carthaginienses, inclusi Africæ litoribus,
» vos (quando ita Diis placuit) externa
» etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis
» sincere petitam aut exspectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem.
» Multum, per quos petita sit, ad fidem
» tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quoque (ut audio) Patres nonnihil etiam ob
» hoc, quia parum dignitatis in legatione erat,
» negaverunt pacem. Hannibal peto pacem:
» qui neque peterem, nisi utilem crederem;
» & propter eamdem utilitatem tuebor eam,
» propter quam petii. Et, quemadmodum,
» quia a me bellum cœptum est, ne quem
» ejus pœniteret, quoad ipsi invidere Dei,
» præstiti; ita adnitar, ne quem pacis per me
» partæ pœniteat. »

*Responsio Scipionis.*

XXXI. Adversus hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit. « Non

(r) *ipsis* Gron.

» me fallebat, Hannibal, adventus tui ſpe U. c. 550. a. C. 202.
» Carthaginienſes & præſentem induciarum
» fidem, & ſpem pacis turbaſſe. Neque tu
» id ſane diſſimulas, qui de conditionibus ſu-
» perioribus pacis omnia ſubtrahas, præter
» ea, quæ jam pridem in noſtra poteſtate
» ſunt. Ceterum, ſicut tibi curæ eſt, ſentire
» cives tuos, quanto per te onere leventur:
» ſic mihi laborandum eſt, ne, quæ tunc
» pepigerunt, hodie ſubtracta ex conditioni-
» bus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni,
» quibus eadem pateat conditio, ut etiam pro-
» ſit vobis fraus, petitis. Neque patres noſtri
» priores de Sicilia, neque nos de Hiſpania
» fecimus bellum. Et tunc Mamertinorum
» ſociorum periculum, & nunc Sagunti exci-
» dium nobis pia ac juſta induerunt arma.
» Vos laceſſiſſe, & tu ipſe fateris, & Dei
» teſtes ſunt: qui & illius belli exitum ſe-
» cundum jus fasque dederunt, & hujus dant
» & dabunt. Quod ad me adtinet, & huma-
» næ infirmitatis memini, & vim fortunæ
» reputo, & omnia, quæcumque agimus,
» ſubjecta eſſe mille caſibus ſcio. Ceterum,
» quemadmodum ſuperbe & violenter me
» faterer facere, ſi prius, quam in Afri-

U. c. 550.
a. C. 202.

» cam trajeciſſem, te tua voluntate ceden-
» tem Italia, &, inpoſito in naves exercitu,
» ipſum venientem ad pacem petendam ad-
» ſpernarer; ſic nunc, quum prope manu
» conſerta reſtitantem ac tergiverſantem in
» Africam adtraxerim, nulla ſum tibi vere-
» cundia obſtrictus. Proinde ſi quid ad ea,
» in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ
» ſint, noſti) multæ navium cum commeatu
» per inducias expugnatarum legatorumque
» violatorum adjicitur; eſt, quod referam
» ad conſilium. Sin illa quoque gravia viden-
» tur, bellum parate, quoniam pacem pati
» non potuiſtis. » Ita infecta pace, ex con-
loquio ad ſuos quum ſe recepiſſent, fruſtra
verba jactata renunciant: armis decernendum
eſſe, habendamque eam fortunam, quam
Dii dediſſent.

*Infecta pace redeunt.*

*Omnia parantur ad prælium.*

XXXII. In caſtra ut eſt ventum, pronun-
ciant ambo, « Arma expedirent milites ani-
» mosque ad ſupremum certamen, non in
» unum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas
» adeſſet, victores. Roma, an Carthago, jura
» gentibus darent, ante craſtinam noctem
» ſcituros. Neque enim Africam, aut Italiam,
» ſed orbem terrarum victoriæ præmium fore;

» par periculum præmio, quibus adverſæ » pugnæ fortuna fuiſſet. » Nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra : & Carthagini, ſupremo auxilio effuſo, adeſſe videbatur præſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorum populorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut everſuri. Anceps igitur ſpes & metus miſcebant animos : contemplantibusque modo ſuam, modo hoſtium aciem, quum oculis magis, quam ratione, penſarent vires, ſimul læta, ſimul triſtia obverſabantur. Quæ ipſis ſua ſponte non ſubcurrebant, ea duces admonendo atque hortando ſubjiciunt. Pœnus ſedecim annorum in terra Italia res geſtas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occiſos, & ſua cuique decora, ubi ad inſignem alicujus pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hiſpanias, & recentia in Africa prœlia, & confeſſionem hoſtium, quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia potuiſſent. Ad hoc, conloquium Hannibalis in ſecreto habitum, ac liberum

U. c. 550.
a. C. 202.

U. c. 550. a. C. 202. fingenti, qua velit, flectit. Ominatur, quibus quondam auſpiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates inſulas, ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe Deos. « Adeſſe finem » belli ac laboris. In manibus eſſe prædam » Carthaginis, reditum domum in patriam, » ad parentes, liberos, conjuges, Penatesque » Deos. » Celſus hæc corpore, vultuque ita læto, ut viciſſe jam crederes, dicebat. Inſtruit deinde primos haſtatos; poſt eos principes: triariis poſtremam aciem clauſit.

*Acies Scipionis.*

XXXIII. Non confertas autem cohortes ante ſua quamque ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, ut eſſet ſpatium, quo elephanti hoſtium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus ante legati, eo anno quæſtoris extra ſortem ex ſenatusconſulto opera utebatur) cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu, Maſiniſſam Numidasque ab dextro obpoſuit. Vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit: dato præcepto, ut, ad inpetum elephantorum, aut poſt rectos refugerent ordines, aut, in dextram lævamque diſcurſu adplicantes ſe anteſignanis, viam, qua inruerent in ancipitia tela,

belluis darent. Hannibal ad terrorem primum elephantos (octoginta autem erant, quot nulla umquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Baliaribus Maurisque admixtis; in secunda acie Carthaginienses Afrosque & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto, subsidiarium aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures, quam sua voluntate, decedentem (s) ex Italia secuti) instruxit. Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus: dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mos, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non caussa militandi eadem esset. Auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex asperrimis montibus, in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque Masinissæ inpotenti futuro dominatu terret. Aliis aliæ spes ac metus jactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, Dii Penates,

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Acies Hannibalis.*

(s) *discedentem* Gron. Crev.

U. c. 550. A. C. 202.

sepulcra majorum, liberi cum parentibus; conjuges pavidæ, aut excidium servitiumque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Quum maxime hæc imperator apud Carthaginienses, duces suarum gentium inter populares, plerique (*t*) per interpretes inter inmixtos alienigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maxime cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit facile Masinissa perculsis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. Paucæ tamen bestiarum, intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. Resilientes enim ad manipulos velites, quum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent; in (*u*) ancipites ad ictum utrimque conjiciebant hastas; nec pila ab antesignanis cessabant; donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem.

XXXIV.

(t) *pleraque* Crev. (u) *in eos* Gron.

XXXIV. Utrimque equite nudata erat Punica acies, quum pedes concurrit, nec ſpe, nec viribus jam par. Ad hoc, dictu parva, ſed magni eadem in re gerenda momenti res; congruens clamor a Romanis, eoque major & terribilior; diſſonæ illis, ut gentium multarum diſcrepantibus linguis, voces. Pugna Romana ſtabilis, & ſuo & armorum pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & velocitas illinc major, quam vis. Igitur primo inpetu extemplo movere loco hoſtium aciem Romani. Ala deinde & umbonibus pulſantes, in ſubmotos gradu inlato, aliquantum ſpatii, velut nullo reſiſtente, inceſſere; urguentibus & noviſſimis primos, ut ſemel motam aciem ſenſere; quod ipſum vim magnam ad pellendum hoſtem addebat. Apud hoſtes, auxiliares cedentes ſecunda acies, Afri & Carthaginienſes, adeo non ſuſtinebant, ut contra etiam, ne reſiſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perveniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: &, in ſuos verſi, partim refugere in ſecundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paullo ante non adjuti, & tunc excluſi. Et prope duo jam permixta prœlia erant, quum Car-

U. c. 550.
a. C. 202.

U. c. 550.
a. C. 202.

thaginienſes ſimul cum hoſtibus, ſimul cum ſuis cogerentur conſerere manus. Non tamen ita perculſos iratosque in aciem accepere; ſed, denſatis ordinibus, in cornua vacuumque circa campum extra prœlium ejecere, ne pavidos fuga vulneribusque milites in certam & integram aciem miſcerent. Ceterum tanta ſtrages hominum armorumque locum, in quo ſteterant paullo ante auxiliares, compleverat, ut prope difficilior tranſitus eſſet, quam per confertos hoſtes fuerat. Itaque, qui primi erant, haſtati, per cumulos corporum armorumque & tabem ſanguinis, qua quiſque poterat, ſequentes hoſtem, & ſigna & ordines confuderunt. Principum quoque ſigna fluctuari cœperant, vagam ante ſe cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui propere canere haſtatis juſſit: &, ſauciis in poſtremam aciem ſubductis, principes triariosque in cornua inducit; quo tutior firmiorque media haſtatorum acies eſſet. Ita novum de integro prœlium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes perventum erat, & armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine vel ſpei vel periculi pares. Sed & numero Romanus ſu-

perior erat, & animo: quod jam equites, jam elephantos fuderat: jam, prima acie pulſa, in ſecundam pugnabat.

*U. c. 550. a. C. 202.*

XXXV. In tempore Lælius ac Maſiniſſa, pulſos per aliquantum ſpatii ſecuti equites, revertentes in averſam hoſtium aciem incurrere. Is demum equitum inpetus fudit hoſtem. Multi circumventi in acie cæſi: multi per patentem circa campum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium ſociorumque cæſa eo die ſupra millia viginti: par ferme numerus captus eſt, cum ſignis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Hannibal, cum paucis equitibus inter tumultum elapſus, Adrumetum perfugit: omnia & in prœlio, & ante aciem, priuſquam excederet pugna, expertus; & confeſſione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. Elephantos in prima fronte: quorum fortuitus inpetus atque intolerabilis vis, ſigna ſequi, & ſervare ordines, (in quo plurimum ſpei ponerent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Carthaginienſium aciem, ne homines

*Vincunt Romani.*

*U. c. 550. a. C. 202.*

mixti ex (*v*) conluvione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atque inpetum hostium excipientes fatigarent; ac, si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent. Tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosque: ut, omnibus rebus aliis pares, eo, quod integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent. Italicos, intervallo quoque diremtos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem submotos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Hannibal, quum Adrumetum refugisset, adcitusque inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, redisset, fassus in curia est, non prœlio modo se, sed bello victum, nec spem salutis alibi, quam in pace inpetranda esse.

XXXVI. Scipio, confestim a prœlio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio adlato, P. Lentulum cum quinquaginta rostratis, centum onerariis, cum (*x*) omni

(v) *ex* del. *Gron. Crev.*

(x) *cum* del. *Gron. Crev.*

genere commeatus, ad Uticam accessisse. Admovendum igitur undique terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum victoriæ nuncio, Cn. Octavium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem jubet: ipse ad suam veterem nova Lentuli classe adjuncta, profectus ab Utica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, quum velata infulis ramisque oleæ Carthaginiensium obcurrit navis. Decem legati erant principes civitatis, auctore Hannibale missi ad petendam pacem. Qui quum ad puppim prætoriæ navis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, inplorantesque fidem & misericordiam Scipionis; nullum iis aliud responsum datum, quam ut Tunetem venirent: eo se moturum castra. Ipse ab contemplato situ Carthaginis, non tam noscendi in præsentia, quam deprimendi hostis caussa, Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius adlatus, Verminam, Syphacis filium, cum equitibus pluribus, quam peditibus, venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu Saturnalibus primis agmen adgressa, Numidas levi certamine fudit. Exitu

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Carthaginienses pacem petunt.*

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Nnmidæ fusi.*

quoque fugæ intercluso, a parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæsa; mille & ducenti vivi capti sunt, & equi Numidici mille & quingenti, signa militaria duo & septuaginta (*y*). Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legatique triginta Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi quidem multo miserabilius, quam ante, (quo magis cogebat fortuna) egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quamquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem; tamen, quum, & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam munitæ & tam (*z*) validæ urbis, reputarent, & ipsum Scipionem exspectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt.

*Legati Carthag. ad Scipionem.*

*Conditiones pacis a Scipione dictæ.*

XXXVII. Postero die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem Deos &

(y) *septuaginta duo* Gron. Crev.

(z) *tam* del. *Gron. Crev.*

jusjurandum esse crederent; conditiones pacis dictæ : « Ut liberi legibus suis viverent. Quas » urbes, quosque agros, quibusque finibus » ante bellum tenuissent, tenerent, populan» dique finem eo die Romanus faceret. Per» fugas, fugitivosque, & captivos omnes » redderent Romanis, & naves rostratas, » præter decem triremes, traderent, elephan» tosque, quos haberent domitos : neque do» marent alios. Bellum neve in Africa, neve » extra Africam, injussu populi Romani ge» rerent. Masinissæ res redderent, fœdusque » cum eo facerent. Frumentum stipendiumque » auxiliis, donec ab Roma legati redissent (*a*) » præstarent. Decem millia talentum argenti, » descripta pensionibus æquis in annos quin» quaginta, solverent. Obsides centum arbi» tratu Scipionis darent : ne minores qua» tuordecim annis, neu triginta majores. In» ducias ita se daturum, si per priores indu» cias naves onerariæ captæ, quæque fuissent » in navibus, restituerentur. Aliter nec indu» cias, nec spem pacis ullam esse. » Has conditiones legati quum domum referre (*b*) jussi

U. c. 550.
a. C. 202.

(a) *rediissent* Gron. Crev.

(b) *ferre* Gron.

*U. c. 550. a. C. 202.*

*Gisgonem contra pacem dicere vetat Hannibal.*

in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque a multitudine, inquieta eadem & inbelli: indignatus Hannibal, dici ea in tali tempore audirique, adreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. Quæ insueta liberæ civitati species quum fremitum populi movisset, perturbatus militaris vir urbana libertate, « Novem, [inquit] annorum a vobis pro» fectus, post sextum & tricesimum (c) an» num redii. Militares artes, quas me a puero » fortuna nunc privata, nunc publica docuit, » probe videor scire. Urbis ac fori jura, leges, » mores, vos me oportet doceatis. » Excusata inprudentia de pace multis verbis disseruit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naves; neque inquisitio erat facilis, adversantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. Cetera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Hannibalem ex acie ad mare pervenisse, inde præparata nave ad re-

*Pacem accipiunt Carthag.*

(c) *trigesimum sextum* Gron. Crev.

gem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantique ante omnia Scipioni, ut Hannibal sibi traderetur, responsum esse, Hannibalem in Africa non esse. *U. c. 550. a. C. 202.*

XXXVIII. Postquam redierunt ad Scipionem legati; quæ publica in navibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ privata, profiteri domini jussi; pro ea summa pecuniæ viginti quinque millia pondo argenti præsentia exacta: induciæque Carthaginiensibus datæ in tres menses. Additum, ne per induciarum tempus alio usquam, quam Romam, mitterent legatos: &, quicumque legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes venissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per (*d*) eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat; jussusque erat Ti. Claudius mature in

*Induciæ in tres menses.*

(d) *Post* Gron.

U. c. 550. a. C. 202.

Siciliam classem ducere, atque inde in Africam trajicere, & alter consul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant; quod Patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam consulis, censuerant. Prodigia quoque, nunciata sub ipsam famam rebellionis, terrorem adtulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. Et in Veliterno agro terra ingentibus cavernis consedit, arboresque in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta, de cœlo tacta: & in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novemdiali sacro, cetera hostiis majoribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. Nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. Ceterum ludorum ipso die, subita serenitate orta, pompa, duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum est, quum decessisse inde aquam nunciatum esset:

*Prodigia.*

lætitiamque populo & ludis celebritatem addidit fedes fua follemni fpectaculo reddita. U. c. 550. a. C. 202.

Classis Claudii Cos. tempestate vexata.

XXXIX. Claudium confulem, profectum tandem ab urbe, inter portus Cofanum Lauretanumque atrox vis tempeftatis adorta in metum ingentem adduxit. Populonios inde quum perveniffet, ftetiffetque ibi, dum reliquum tempeftatis exfæviret, Ilvam infulam, & ab Ilva Corficam, a Corfica in Sardiniam trajecit. Ibi fuperantem Infanos montes, multo & fævior & infeftioribus locis tempeftas adorta, disjecit claffem. Multæ quaffatæ armamentisque fpoliatæ naves: quædam fractæ. Ita vexata ac lacerata claffis Carales tenuit. Ubi dum fubductæ reficiuntur naves, hiems obpreffit: circumactumque anni tempus, &, nullo prorogante imperium, privatus Ti. Claudius claffem Romam reduxit. M. Servilius, ne comitiorum cauffa ad urbem revocaretur, dictatore dictò C. Servilio Gemino, in provinciam eft profectus. Dictator magiftrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempeftates prohibuerunt. Itaque, quum pridie Idus Martias veteres magiftratu (e) abiffent,

(e) *magiftratus* Gron. Crev.

*U. c. 550. a. C. 202.*

novi subfecti non essent, respublica sine curulibus magistratibus erat. T. (*f*) Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. In locum ejus subfectus C. Sulpicius Galba. Ab Licinio Lucullo & Q. Fulvio ædilibus curulibus ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, quum ludos ludorumque caussa epulum Jovi fecissent, & signa tria ex multaticio argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

*Legati Carthaginienses Romam veniunt.*

XL. Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesque quum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. Ubi quum L. Veturius Philo, pugnatum cum Hannibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque tandem lugubri bello inpositum ingenti lætitia Patrum exposuisset; adjecit, Verminam etiam, Syphacis filium, quæ parva bene gestæ rei accessio erat, devictum. In concionem inde prodire jussus, gaudiumque id

(*f*) *L.* Gron. Crev.

populo inpartire (*g*). Tum patuere, facta gratulatione, omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum jussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita. Creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: Prætores, M. Junius Pennus, cui sors urbana evenit; M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est sortitus. De provinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis & Carthaginiensium auditi essent. Belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; seu bellum foret, facilem victoriam, seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. Negare itaque prius quidquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset, concedente collega, moderato viro & prudenti; qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam inpar futurum cernebat.

*U. c. 551. a. C. 201.*

*Cn. Cornelio, P. Ælio Coss. Provinciæ.*

(g) *impertire* Gron. Crev.

U. c. 551. a. C 201.

Q. Minucius Thermus & M. Acilius Glabrio, tribuni plebis, « rem, priore anno nequidquam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn. » Cornelium tentare » aiebant. « Ex auctoritate Patrum latum ad populum esse, cujus » vellent imperium in Africa esse. Omnes » quinque & triginta tribus P. Scipioni id imperium decresse. » Multis contentionibus, & in senatu & ad populum acta res, postremo eo deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita enim (*h*) convenerat) censuerunt, uti consules provincias inter se compararent, sortirenturve, uter classem navium quinquaginta haberet. Cui classis obvenisset; in Siciliam navigaret: si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam trajiceret. Consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii terra rem gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrum consulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare; & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam

(h) *enim* del. *Gron. Crev.*

trajiceret. Alter consul, cui Italia evenisset, duas legiones a M. Sextio prætore acciperet. U. c. 551. a. C. 201.

XLI. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Livius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro prætore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli, cum suis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias adtineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum esse. Uti consules cum tribunis agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse. Is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quæ in Africa esset, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur,

U. c. 551. a. C. 201.

decreta, ut, quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quadraginta (*i*) longas naves haberet, quas habuiſſet; quibus ſi Cn. Octavium, ſicut præfuiſſet, præeſſe vellet, Octavio pro prætore in eum annum imperium eſſet: ſi Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus conſuli uſus non eſſet. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et conſules duas legiones urbanas ſcribere juſſi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis reſpublica adminiſtraretur.

*14 Legionibus, 100 navibus res geſta.*

*Legati Philippi.*

XLII. Tum de legatis Philippi & Carthaginienſium actum. Priores Macedonas introduci placuit: quorum varia oratio fuit; partim purgantium, quæ queſti erant miſſi ad regem a Roma legati de populatione ſociorum; partim ultro accuſantium quidem & ſocios populi Romani, ſed multo infeſtius M. Aurelium; (quem ex tribus ad ſe miſſis legatis, delectu habito, ſubſtitiſſe, & ſe bello laceſſiſſe contra fœdus, & ſæpe cum præfectis ſuis ſignis conlatis pugnaſſe) partim poſtulantium, ut Macedones duxque eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militaſſent, captique in vinculis eſſent, ſibi reſtituerentur.

(i) *quinquaginta* Gron. Crev.

tuerentur. Adversus ea M. Furius, missus ad id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit, « Aurelium relictum, ne socii populi Romani, » fessi populationibus atque injuria, ad regem » deficerent, finibus sociorum non excessisse: » dedisse operam, ne inpune in agros eorum » transcenderent populatores. Sopatrum ex » purpuratis & propinquis regis esse: eum » cum quatuor millibus Macedonum & pe» cunia missum nuper in Africam esse, Han» nibali Carthaginiensibusque auxilio. » De his rebus interrogati Macedones quum perplexe responderent, ipsi ante responsum tulerunt, « Bellum quærere regem, &, si per» gat, propediem inventurum. Dupliciter ab » eo fœdus violatum: & quod sociis populi » Romani injurias fecerit, bello armisque » lacessierit: & quod hostes auxiliis & pe» cunia juverit. Et P. Scipionem recte atque » ordine videri fecisse & facere, quod eos, » qui arma contra populum Romanum feren» tes capti sunt, hostium numero in vinculis » habeat. Et M. Aurelium e republica facere, » gratumque id senatui esse, quod socios po» puli Romani, quando jure fœderis non pos» set, armis tueatur. » Cum hoc tam tristi

*U. c. 551. a. C. 201.*

*Cum tristi responso dimissi.*

*U. c. 551. a. C. 201.*

*Legati Carthaginiensium.*

responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses vocati. Quorum ætatibus dignitatibusque conspectis, (nam longe primi civitatis erant) tum pro se quisque dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter ceteros Hasdrubal erat, (Hædum populares cognomine adpellabant) pacis semper auctor, adversusque factioni Barcinæ. Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a republica transferenti. Qui quum varia oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne inpudenter certa negantibus difficilior venia esset, nunc monendo etiam Patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur; « Si » se atque Hannonem audissent Carthaginien» ses, & tempore uti voluissent, daturos » fuisse pacis conditiones, quas tunc pete» rent. Raro simul hominibus bonam fortu» nam bonamque mentem dari. Populum » Romanum eo invictum esse, quod in se» cundis rebus sapere & consulere meminerit. » Et, Hercule, mirandum fuisse, si aliter » facerent. Ex insolentia, quibus nova bona » fortuna sit, inpotentes lætitiæ insanire. Po» pulo Romano usitata ac prope jam obsoleta

» ex victoria gaudia esse, ac plus pene parcendo victis, quam vincendo, imperium auxisse. » Ceterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, « Ex quantis opibus » quo recidissent Carthaginiensium res. Nihil » eis, qui modo orbem prope terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. Iis inclusos, non terra, non » mari quidquam sui juris cernere. Urbem » quoque ipsam ac penates ita habituros, si » non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, » sævire populus Romanus velit. » Quum flecti misericordia Patres adpareret, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium subclamasse ferunt, « Per quos Deos fœdus » icturi essent, quum eos, per quos ante » ictum esset, fefellissent? Per eosdem [inquit Hasdrubal] qui tam infesti sunt fœdera violantibus. »

U. c. 551. a. C. 201.

XLIII. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis provincia erat, senatusconsulto intercessit. Tum M'. Acilius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt, « Vellent, juberentne senatum decernere, ut cum Carthaginiensibus » pax fieret; & quem eam pacem dare,

U. c. 551. a. C. 201. Plebiscitum de pace. S. C. de pace.

» quemque ex Africa exercitus deportare ju» berent? » De pace uti rogassent, omnes tribus jusserunt: pacem dare P. Scipionem, eumdem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde Patribus egere Carthaginienses, petieruntque, ut sibi in urbem introire, & conloqui cum civibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. Esse in iis partim propinquos amicosque suos, nobiles homines; partim ad quos mandata a propinquis haberent. Quibus conventis, quum rursus peterent, ut sibi, quos vellent, ex iis redimendi potestas fieret; jussi nomina edere: &, quum ducentos ferme ederent, senatusconsultum factum est, « Ut legati Ro» mani ducentos ex captivis, quos Carthagi» nienses vellent, ad P. Cornelium Scipionem » in Africam deportarent; nunciarentque ei, » ut, si pax convenisset, sine pretio eos Car» thaginiensibus redderet. » Feciales quum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur; ipsis postulantibus, senatusconsultum in hæc verba factum est: « Ut privos lapides silices,

Feciales.

» privasque verbenas secum ferrent: uti præ- » tor Romanus his imperaret, ut fœdus feri- » rent, illi prætorem sagmina poscerent. » Herbæ id genus ex arce sumtum dari fecialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginienses, quum in Africam venissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt. Inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naves provectas in altum incendi jussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt: quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quam si tum (k) ipsa Carthago arderet. De perfugis gravius, quam de fugitivis, consultum; nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati.

*U. c. 551. a. C. 201.*

*Pax.*

*Incensæ 500 naves.*

XLIV. ANNIS ante quadraginta pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio consulibus. Bellum initum annis post tribus & viginti, P. Cornelio, Ti. Sempronio consulibus. Finitum est septimodecimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem

(k) *tum* del. *Gron. Crev.*

U. c. 551. a. C. 201.

dixisse, Ti. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuisse in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthagini (l) quum prima conlatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaque & fletus in curia esset, ridentem Hannibalem ferunt conspectum. Cujus quum Hasdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lacrimarum caussa esset; « Si, quemadmodum oris habi» tus cernitur oculis [inquit] sic & animus » intus cerni posset, facile vobis adpareret, » non læti, sed prope amentis malis cordis » hunc, quem increpatis, risum esse. Qui » tamen nequaquam adeo est intempestivus, » quam vestræ istæ absurdæ atque abhorren» tes lacrimæ sunt. Tunc flesse decuit, quum » ademta nobis arma, incensæ naves, inter» dictum externis bellis. Illo enim vulnere » concidimus. Nec esse in vos, odio vestro, » consultum ab Romanis credatis. Nulla ma» gna civitas diu quiescere potest. Si foris » hostem non habet, domi invenit: ut præ» valida corpora ab externis caussis tuta vi» deretur, sed suis ipsa viribus onerantur.

*Risus Hannibalis in publico fletu.*

(l) *Carthaginiensibus* Gron. Crev.

» Tantum, nimirum, ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: » nec in eis quidquam acrius, quam pecuniæ » damnum, ſtimulat. Itaque, quum ſpolia » victæ Carthagini detrahebantur, quum inermem jam ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. Nunc, quia tributum ex privato conferendum eſt, tamquam in publico funere comploratis. Quam vereor, ne propediem » ſentiatis, leviſſimo in malo vos hodie lacrimaſſe! » Hæc Hannibal apud Carthaginienſes. Scipio, concione advocata, Maſiniſſam, ad regnum paternum Cirta oppido & ceteris urbibus agriſque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani poteſtatem veniſſent, adjectis donavit. Cn. Octavium claſſem in Siciliam ductam Cn. Cornelio conſuli tradere juſſit. Legatos Carthaginienſium Romam proficiſci, ut, quæ ab ſe ex decem legatorum ſententia acta eſſent, ea Patrum auctoritate populique juſſu confirmarentur.

*U. c. 551. a. C. 201.*

*Maſiniſſa regno Syphacis donatus.*

XLV. Pace terra marique parta, exercitu in naves inpoſito, in Siciliam Lilybæum trajecit. Inde magna parte militum in navibus miſſa, ipſe per lætam pace non minus, quam

*Scipio Romam reverſus triumphat.*

U. c. 551. a. C. 201.

victoria, Italiam, effusis non urbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam pervenit, triumphoque omnium clarissimo urbem est invectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia viginti tria. Militibus ex præda quadragenos æris divisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quam triumphantis gloriæ, Syphax est, Tibure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. Conspecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti inposito Q. Terentius Culleo: omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura, celebraverit, an, sicuti Felicis Sullæ Magnique Pompeii patrum memoria, cœptum ab adsentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus. Exemplo deinde hujus, nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos claraque cognomina familiæ fecere.

# EPITOME
## LIBRI XXXI LIVIANI

*Belli adverſus Philippum Macedoniæ regem, quod intermiſſum erat, repetiti cauſſæ referuntur hæ. Tempore Initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in ſacrarium Cereris cum aliis popularibus ſuis intraverunt. Ob hoc, tamquam nefas ſummum commiſiſſent, ab Athenienſibus cæſi ſunt. Acarnanes, mortibus ſuorum commoti, ad vindicandos illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis menſibus poſt pacem Carthaginienſibus datam, quingenteſimo quinquageſimo anno ab urbe condita, quum Athenienſium, qui obſidebantur a Philippo, legati auxilium a ſenatu petiſſent, & ſenatus id cenſuiſſet ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, diſſentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut ſociæ civitati ferri*

*opem populus quoque juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est : qui, exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prœliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes & Hamilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est, & millia hominum triginta sex. Præterea expeditiones Philippi regis & Sulpicii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.*

# LIBER XXXI

## I.

Me quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici perveniſſe. Nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omnes Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres & ſexaginta annos (tot enim ſunt a primo Punico ad ſecundum bellum finitum) æque multa volumina occupaſſe mihi, quam occuparint quadringenti octingenti octo (*a*) anni a condita urbe ad Ap. Claudium conſulem, qui primus bellum Carthaginienſibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vaſtiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & creſcere pene opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum anti-

*U. c. 553. a. C. 201.*

(a) *ſeptem* Crev.

U. c. 551. a. C. 201.

quorum, vetustaque (*b*) fama gentis, & magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum cœptum bellum adversus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depositum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuissent caussæ (*c*): Vacuos deinde pace Punica jam Romanos & infensos Philippo, quum ob infidam adversus Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

*Querelæ de Philippo.*

II. Sub idem fere tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc in prœlio cum Boiis erant, rejecta est. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus,

*Legati in Ægyptum.*

(b) *vetustæque* Gron. Crev.

(c) *causa* Gron. Crev.

P. Sempronius Tuditanus: ut & adnunciarent victum Hannibalem Pœnosque, & gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset; & peterent, ut, si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem fere tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus ejus caussa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Boiorum invadere jussit. Ipse eodem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius, ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere ac tuto fecit. Delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, inproviso inpetu Gallorum cum frumentatoribus est

U. c. 551. a. C. 201.

U. c. 551. a. C. 201.

C. Oppius circumventus a Boiis.

circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa : inter quos ipse C. Oppius præfectus. Ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere. Qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primum senatum habuit, universis postulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo sociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est : decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, & quem-

admodum circa omnes non continentis modo urbes, ſed etiam inſulas, partim ipſe adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; majore conatu Romanis id capeſſendum bellum eſſe, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius auſus ex aliquanto minore regno eſſet; hæc eadem ſcribere Aurelium conſulibus & ſenatui placuit.

*U. c. 551. a. C. 201.*

IV. Exitu hujus anni quum de agris veterum militum relatum eſſet, qui ductu atque auſpicio P. Scipionis in Africa bellum perfeciſſent; decreverunt Patres, ut M. Junius prætor urbis, ſi ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani eſſet, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Servilii; (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hoſtilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies, P. Ælio conſule comitia habente, creati conſules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani ſcenici eo anno magnifice adparateque facti

ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco & L. Quinctio Flaminino. Biduum instauratum est. Frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diviserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis, L. Apustio Fullone & Q. Minucio Rufo : qui ex ædilitate prætor creatus erat : & Jovis epulum fuit ludorum caussa.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*P. Sulpicio II, C. Aurelio Coss.*

*Belli Macedonici initium.*

V. Anno quingentesimo quinquagesimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit : senatusque decrevit, uti consules majoribus hostiis rem divinam facerent, quibus Diis ipsis videretur, cum precatione ea : « Quam rem » senatus populusque Romanus de republica » deque ineundo novo bello in animo habe» ret, ea res uti populo Romano, sociisque, » ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret : » secundum rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies obportune inritandis ad bellum

lum animis, & litteræ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino proprætore adlatæ: & Atheniensium nova legatio venit, quæ regem adpropinquare finibus suis nunciaret: brevique, non agros modo, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciassent consules, rem divinam rite perfectam esse, & precationem admisisse Deos aruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem finium, victoriamque, & triumphum portendi; tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est, ut sociis gratiæ agerentur; quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. De auxilio mittendo tum respondere placere, quum consules provincias sortiti essent: atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. *U. c. 552. a. C. 200.*

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem promulgavit, « Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub regno ejus essent, ob injurias armaque inlata sociis populi Romani, bellum indici. » Alteri consuli Aurelio Italia *Provinciarum divisio.*

U. c. 552. a. C. 200. provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. Id quum fessi diuturnitate & gravitate belli sua sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace umquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi, atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura esset.

VII. Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocata, « Ignorare [ inquit ] videmini mihi, Quirites, non, utrum » bellum an pacem habeatis, vos consuli: » (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra marique ingens bellum » molitur) sed utrum in Macedoniam legio-

» nes transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. Hoc quantum intersit, si umquam ante alias, Punico certe proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, si Saguntinis obsessis fidemque nostram inplorantibus inpigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum, pactum jam per legatos literasque cum Hannibale in Italiam trajicere, misso cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod tunc fecimus, quum hostem Hannibalem in Italia haberemus, id nunc, pulso Italia Hannibale, devictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Hannibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem. Non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Hannibal, sed quinto inde die, quam ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne æquaveritis Hannibali Philippum, ne Carthaginiensibus Macedo- U. c. 552. a. C. 200.

U. c. 552. a. C. 200.

» nas; Pyrrho certe æquabitis : dico, quantum vel vir viro, vel gens genti præstat. » Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponesum totam in ditione Philippus habet, Argosque » ipsos, non vetere fama magis, quam morte » Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. » Quanto magis florentem Italiam, quanto » magis integras res, salvis ducibus, salvis » tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumsit, adgressus Pyrrhus tamen » concussit, & victor prope ad ipsam urbem » Romam venit! Nec Tarentini modo oraque » illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant, » ut linguam, ut nomen secutos crederes, » sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis, a » nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus » in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? Manserunt enim Punico postea bello. Numquam isti populi, » nisi quum deerit, ad quem descifcant, a » nobis non deficient. Si piguisset vos in » Africam trajicere, hodie in Italia Hannibalem & Carthaginienses hostes haberetis. » Macedonia potius, quam Italia, bellum habeat : hostium urbes agrique ferro atque

» igni vaſtentur. Experti jam ſumus foris nobis, quam domi, feliciora potentioraque arma eſſe. Ite in ſuffragium, bene juvantibus Diis; &, quæ Patres cenſuerunt, vos jubete. Hujus vobis ſententiæ non conſul modo auctor eſt, ſed etiam Dii inmortales; qui mihi ſacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi, ſenatui, vobisque, & ſociis ac nomini Latino, claſſibus exercitibusque noſtris bene ac feliciter eveniret, læta omnia proſperaque portendere. »

*U. c. 552. a. C. 200.*

VIII. Ab hac oratione in ſuffragium miſſi, uti rogarat, bellum juſſerunt. Supplicatio inde a conſulibus in triduum ex ſenatusconſulto indicta eſt, obſecratique circa omnia pulvinaria Dii, ut, quod bellum cum Philippo populus juſſiſſet, id bene ac feliciter eveniret. Conſultique feciales ab conſule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipſi utique nunciari juberent; an ſatis eſſet, in finibus regni quod proximum præſidium eſſet, eo nunciari? feciales decreverunt, utrum eorum feciſſet, recte facturum. Conſuli a Patribus permiſſum, ut, quem videretur, ex iis, qui extra ſenatum eſſent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.

*P. R. Bellum jubet. Supplicatio indicta. Conſulti feciales.*

*U. c. 552. a. C. 200*

*Exercitus comparantur.*

Tum de exercitibus consulum prætorumque actum. Consules binas legiones scribere jussi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Purpureoni & Q. Minucio Rufo quina millia socium Latini nominis consul daret: quibus præsidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipse jussus ex eo exercitu, quem P. Ælius consul habuisset, ut quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinque millia socium ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliæ provinciæ esset. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est; uti proprætor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia socium nominis Latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere jussi: quæ, si quo res posceret, multis in Italia contactis gentibus

Punici belli ſocietate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno uſura reſpublica erat.

U. c. 552. a. C. 200.

Legiones 6.

IX. In ipſo adparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciarunt, « Athenienſes adverſus Philippum petiſſe ab rege » auxilium. Ceterum, etſi communes ſocii » ſint, tamen, niſi ex auctoritate populi Romani, neque claſſem, neque exercitum defendendi aut obpugnandi cujuſquam cauſſa » regem in Græciam miſſurum eſſe. Vel quieturum eum in regno, ſi populo Romano » ſocios defendere liceat; vel Romanos quieſcere, ſi malint, paſſurum, atque ipſum auxilia, quæ facile adverſus Philippum tueri » Athenas poſſent, miſſurum. » Gratiæ regi ab ſenatu actæ, reſponſumque; « Tutari ſocios populo Romano in animo eſſe: ſi qua » re ad id bellum opus ſit, indicaturos regi, » regnique ejus opes ſcire ſubſidia firma ac » fidelia ſuæ republicæ eſſe. » Munera deinde legatis in ſingulos quinum millium æris ex ſenatusconſulto miſſa. Quum delectum conſules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus eſſent; civitas religioſa, in principiis maxime novorum bellorum, ſupplicationibus

Legati Ptolemæi.

V. c. 552. a. C. 200. habitis jam, & obfecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum effet, ludos Jovi donumque vovere confulem, cui provincia Macedonia eveniffet, juffit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus adtulit, qui negavit, « ex incerta pecunia vovere debere, » fi ea pecunia non poflet in bellum ufui » effe. Reponi ftatim debere, nec cum alia » pecunia mifceri. Quod nifi factum effet, » votum rite folvi non poffe. » Quamquam & res, & auctor movebat, tamen ad collegium pontificum referre conful juffus, fi poffet recte votum incertæ pecuniæ fufcipi. Poffe, rectiusque etiam effe, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba conful, præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota fufcipi folita erant : præterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum folveretur, fenatus cenfuiffet, ludos donaque facturum vovit. Toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant : ii primi de incerta.

*Gallicus tumultus, auctore Hamilcare*

X. Omnium animis in bellum Macedonicum verfis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta eft. Infubres, Cenomanique, & Boii, excitis

Salyis, Ilvatibusque, & ceteris Liguſtinis populis, Hamilcare Pœno duce, qui in iis locis de Haſdrubalis exercitu ſubſtiterat, Placentiam invaſerant: &, direpta urbe, ac per iram magna ex parte incenſa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades ſpatium colonis dedit ad claudendas portas, præſidiaque per muros diſponenda, ut obſiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nunciosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo tum (*d*) provinciæ præerat, cetero ex ſenatusconſulto exercitu dimiſſo, præter quinque millia ſocium ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum ſubſtiterat. Is tum ſenatui ſcripſit, quo in tumultu provincia eſſet. « Duarum çoloniarum, quæ » ingentem illam tempeſtatem Punici belli » ſubterfugiſſent, alteram captam ac direptam » ab hoſtibus, alteram obpugnari. Nec in » exercitu ſuo ſatis præſidii colonis laborantibus fore, niſi quinque millia ſocium quadraginta millibus hoſtium (tot enim in armis eſſe) trucidanda objicere velit, & tanta

*U. c. 552. a. C. 200.*

(d) *qui tum* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.*

» sua clade, jam inflatos excidio coloniæ Romanæ, augere hostium animos. »

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse juberet, & aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad obprimendum Gallicum tumultum proficisceretur, aut L. Furio prætori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam. Carthaginem, ut nunciarent, « civem eorum Hamilcarem relictum in Gal- » lia, haud satis scire ex Hasdrubalis prius, » an ex Magonis postea exercitu, bellum » contra fœdus facere. Exercitus Gallorum » Ligurumque excivisse ad arma contra popu- » lum Romanum. Eum, si pax placeret, revo- » candum illis, & dedendum populo Romano » esse. » Simul nunciare jussi, « perfugas » sibi non omnes redditos esse; ac (*e*) ma-

*Legati Carthaginem missi.*

(e) *ac* del. *Gron. Crev.*

» gnam partem eorum palam Carthagini ob- *U. c. 552, a. C. 200.*
» versari dici : quos comprehendi conquiri-
» que debere, ut sibi ex fœdere restituan-
» tur. » Hæc ad Carthaginienses mandata. *Iidem ad Masinissam.*
Masinissæ gratulari jussi, « quod non patrium
» modo recuperasset regnum, sed, parte flo-
» rentissima Syphacis finium adjecta, etiam
» auxisset. » Nunciare præterea jussi, « bellum
» cum rege Philippo susceptum, quod Car-
» thaginienses auxiliis juvisset, injuriasque
» inferendo sociis populi Romani, flagrante
» bello Italia (*f*), coëgisset classes exercitus-
» que in Græciam mitti ; &, distinendo
» copias, caussa inprimis fuisset serius in
» Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum
» mitteret auxilia Numidarum equitum. » Dona
ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea
argenteaque, toga purpurea, & palmata tu-
nica cum eburneo Scipione, & toga prætexta
cum curuli sella : jussique polliceri, « si quid
» ei ad firmandum agendumque regnum opus
» esse judicasset, enise id populum Romanum
» merito ejus præstaturum. » Verminæ quo- *Verminæ Syphacis filii legati.*
que Syphacis filii legati per eos dies senatum
adierunt, excusantes errorem adolescentiam-

(f) *Italiæ* Gron.

U. c. 552
a. C. 200.

que, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. « Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum : Verminam » quoque adnisurum, ne officiis in populum » Romanum aut a Masinissa, aut ab ullo alio » vincatur. Petere, ut rex, sociusque, & » amicus ab senatu adpellaretur. » Responsum legatis est : « Et patrem ejus Syphacem sine » caussa ex socio & amico hostem repente » populi Romani factum : & eum ipsum rudi- » mentum adolescentiæ bello lacessentem » Romanos posuisse. Itaque pacem illi prius » petendam a populo Romano esse, quam ut » rex, sociusque, & amicus adpelletur. No- » minis ejus honorem pro magnis erga se » regum meritis dare populum Romanum » consuesse. Legatos Romanos in Africa fore, » quibus mandaturum senatum, ut Verminæ » pacis dent leges, liberum arbitrium eis po- » pulo Romano permittente. Si quid ad eas » addi, demi, mutarive vellet, rursus ab » senatu ei postulandum fore. » Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. (g) Lucretius, Cn. Octavius. Quinqueremes singulis datæ.

(g) *P.* Gron. Crev.

XII. LITERÆ deinde in ſenatu recitatæ ſunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat; « Pecuniam Locris ex Proſerpinæ theſauris nocte clam ſublatam : nec, ad quos pertineat facinus, veſtigia ulla exſtare. » Indigne paſſus ſenatus, non ceſſari ab ſacrilegiis, & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ ſimul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. (*h*) Aurelio conſuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios ſcriberet : ſenatui placere, quæſtionem de » expilatis theſauris eodem exemplo haberi, » quo M. Pomponius prætor triennio ante » habuiſſet. Quæ inventa pecunia eſſet, re» poni. Si quo minus inventum foret, expleri : » ac piacularia, ſi videretur, ſicut ante ponti» fices cenſuiſſent, fieri cauſſa expiandæ vio» lationis ejus templi. » Prodigia etiam ſub idem tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arſiſſe adferebant. Priverni ſereno per diem totum rubrum ſolem fuiſſe. Lanuvii templo Soſpitæ Junonis nocte ſtrepitum ingentem exortum. Jam animalium obſcœni fœtus pluribus locis nunciabantur : in Sabinis incertus infans natus,

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Sublata pecunia e fano Proſerpinæ.*

*Prodigia.*

(h) *Cn.* Gron.

*U. c. 552.*
*a. C. 200.*

masculus an femina esset: alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus: Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. Ante omnia abominati semimares jussique, in mare extemplo deportari: sicut proxime, C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fœtus erat. Nihilo minus decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. Carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt; donumque Junoni Reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

*Reddita Proserpinæ pecunia.*

XIII. Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio,

M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium subficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eo non sustinuit, « Si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum » quoque bellum uti respublica vellet; aliis » ex aliis orientibus bellis, quid aliud quam » publicatam, pro beneficio, tamquam ob » noxam, suam pecuniam fore? » Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt, « Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgo » venales esse diceret, & sibimet emtis opus » esse; agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules agrum æstimaturos, & in jugera asses » vectigales, testandi caussa publicum agrum » esse, inposituros; ut, si quis, quum solvere » posset populus, pecuniam habere, quam » agrum, mallet, restitueret agrum populo. » Læti eam conditionem privati accepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, adpellatus.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Privatis pro pecunia in bellum data agri adsignati.*

U. c. 552. a. C. 200.

*Sulpicius Cos. it in Macedoniam.*

XIV. Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, &, veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præsto fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret.

*Athenæ a Macedon. obsessæ.*

Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, & militum copiis. Neque enim ipse rex Athenas obsidebat. Eo maxime tempore Abydum obpugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter prœlio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes; cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo inminebant.

*Causa belli Athenienses inter & Philippum.*

Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna caussa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos servant. Acarnanes duo juvenes per Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, inprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facile eos sermo

ſermo prodidit, abſurde quædam percunctantes: deductique ad antiſtites templi, quum palam eſſet, per errorem ingreſſos, tamquam ob infandum ſcelus, interfecti ſunt. Id tam fœde atque hoſtiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: inpetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum ſe inferre Athenienſibus pateretur. Hic exercitus, primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit: & inritatio animorum ea prima fuit. Poſtea juſtum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, perſecuti (*i*) cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam veniſſent; rex Piræeum, renovandæ firmandæque cum Athenienſibus ſocietatis cauſſa, trajecit. Civitas omnis obviam effuſa cum conjugibus ac liberis, ſacerdotes cum inſignibus ſuis, intrantem urbem, ac Dii prope ipſi exciti ſedibus ſuis, exceperunt.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Attalus Athenis.*

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis viſum, ſcribere eum, de quibus videretur, quam præſentem aut refe-

*Populum ſcripto adloquitur*

(i) *ſecuti* Gron.

U. c. 552.
a. C. 200.

rendis suis in civitatem beneficiis erubescere, aut significationibus adclamationibusque multitudinis, adsentatione inmodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ missæ in concionem recitatæque (*k*) sunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem sociam; deinde rerum, quas adversus Philippum gessisset; ad postremum adhortatio; « Capessendum bellum, dum se, dum Rhodios, » tum quidem, dum etiam Romanos haberent. » Nequidquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. » Rhodii deinde legati auditi sunt: quorum recens erat beneficium, quod naves longas quatuor Atheniensium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiserant. Itaque ingenti consensu bellum adversus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo inmodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primum mentio inlata de tribu, quam Attalida adpellarent, ad decem veteres tribus addenda: & Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Æginam

*Athenienses bellum decernunt in Philippum.*

(k) *recitatæ* Gron. Crev.

ad claſſem ſe recepit. Rhodii Ciam ab Ægina, inde per inſulas Rhodum navigarunt: omnibus, præter Andrum, Paramque, & Cythnum, quæ præſidiis Macedonum tenebantur, in ſocietatem acceptis. Attalum Æginæ, miſſi in Ætoliam nuncii, exſpectatique inde legati, aliquamdiu nihil agentem tenuere: & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque compoſita cum Philippo pace; & ipſe Rhodiique, ſi inſtitiſſent tunc Philippo, egregium liberatæ per ſe Græciæ titulum habere potuiſſent: patiendo rurſus eum in Helleſpontum trajicere, occupantemque Græciæ obportuna loca vires conligere, bellum aluere, gloriamque ejus geſti perfectique Romanis conceſſerunt. *U. c. 552. a. C. 200.*

XVI. PHILIPPUS magis regio animo eſt uſus: qui, quum Attalum Rhodioſque hoſtes non ſuſtinuiſſet, ne Romano quidem, quod inminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis ſuis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Athenienſium agros miſſo, claſſe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipſe terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem

U. c. 552. a. C. 200.

primo inpetu expugnavit : Ænum inde cum magno labore, poſtremo proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi, cepit. Deinceps alia caſtella, Cypſela, & Doriſcon, & Serrheum, occupat. Inde progreſſus ad Cherſoneſum, Elæunta & Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recepit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & caſtella quædam ignobilia.

*Philippus Abydum obſidet.*

Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi portas clauſerunt. Ea obpugnatio diu Philippum tenuit : eripique ex obſidione, ni ceſſatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præſidium, Rhodii quadriremem unam ex claſſe, quum ad Tenedum ſtaret, miſerunt. Eodem poſtea, quum jam vix ſuſtinerent obſidionem, & ipſe Attalus quum trajeciſſet, ſpem tantum auxilii ex propinquo oſtendit, neque terra, neque mari adjutis ſociis.

XVII. Abydeni primo tormentis per muros diſpoſitis, non terra modo adeuntes aditu arcebant, ſed navium quoque ſtationem infeſtam hoſti faciebant. Poſtea, quum & muri pars ſtrata ruinis, & ad interiorem raptim obpoſitum murum cuniculis jam perventum eſſet; legatos ad regem de conditionibus

tradendæ urbis miſerunt. Paciſcebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum ſociis navalibus, Attalique præſidium emitti liceret; atque ipſis urbe excedere cum ſingulis veſtimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, niſi omnia permittentibus, reſpondiſſet; adeo renunciata hæc legatio ab indignatione ſimul ac deſperatione iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem verſi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum ſuis nutricibus, in gymnaſium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, veſtem pretioſam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, congeri (*l*): ſacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni. Ibi delecti primum, qui, ubi cæſam aciem ſuorum, pro diruto muro pugnantem, vidiſſent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, veſtemque, quæ in navibus eſſet, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quamplurimis locis poſſent, ignes ſubjicerent, &, ſe facinus perpetraturos, præeuntibus exſecrabile carmen ſacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Abydenorum rabies.*

(l) *conjici* Gron.

U. c. 552. a. C. 204.

vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, memores Deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prœlium diremtura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine superesse prœlio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

*Urbs deditur a principibus.*

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius trium consensu minimus natu, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. Qui, questus Attalo Rhodiisque arma inlata, & quod tum maxime Abydum obpugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret; « Num Abydeni quoque [inquit] ultro tibi intulerunt » arma? Insueta vera audire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud regem esset. « Ætas [inquit] & forma, & super » omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primum velim, vos fœderum memores servare mecum pacem. Si » bello lacesseritis, mihi quoque in animo » est facere, ut regnum Macedonum nomen-

» que, haud minus quam Romanum, nobile » bello sentiatis. » Ita dimisso legato, Philippus, auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. Tanta enim rabies multitudinem invasit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem obcubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrantes, & sacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repente omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex, subpressit inpetum militum : &, « triduum se ad morien- » dum Abydenis dare, » dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores : nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, inposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum velut Sagunti excidium Hannibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuncii obcurrerunt, consulem jam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Abydeni se ipsi trucidant.*

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Legati Rom. in Africa.*

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant, de Hamilcare Gallici exercitus duce responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exsilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas & fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse: & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. Dona data Masinissæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti. Ipse in naves inponendos curavit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi, quas vellent, pacis conditiones, permisit. Omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, jussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

*Lentulo ex Hispania reduci concessa oratio.*

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex Hispania rediit. Qui quum in senatu res ab se per multos annos

fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem; « res triumpho dignas esse » censebat senatus: « sed exemplum a majoribus » non accepisse, ut, qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, » triumpharet. Pro consule illum Hispaniam » provinciam, non consulem, aut prætorem, » obtinuisse. » Decurrebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremo victus consensu Patrum tribunus cessit: & ex senatusconsulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo; auri duo millia quadringenta quinquaginta (*m*). Militibus ex præda centum viginti asses divisit. *U. c. 552. a. C. 200.*

XXI. Jam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. Itaque L. Furius, magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quin-

(m) *quinquaginta* del. *Gron. Crev.*

U. c. 552. a. C. 200.

gentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra obpugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. Lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli, clamore suorum ex agris revocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetivere, & postero die in aciem progressi. Nec Romanus moram pugnandi fecit. Sed vix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in prœlium venerunt. Dextra ala (in alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium & P. Titinium (*n*), habebat; cum quibus circumspicere & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo Galli, omni multitudine in unum locum connisi (*o*), obruere atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. Ubi id parum procedebat, circumire (*p*) a cornibus,

*Prœlium cum Gallis ad Cremonam.*

(n) *Titinnium* Gron. Crev.

(o) *annixi* Gron. Crev.

(p) *circumvenire* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

& amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra lævaque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, ædemque Deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire (*q*) eos aciem patiatur. Simul & ipse, ut extenuatam mediam deductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & medii a pedite pulsi. Ac repente, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effusa repetunt castra. Fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra inpetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. Cæsa aut (*r*) capta supra quinque & triginta millia cum signis militaribus septuaginta (*s*), carpentis Gallicis, multa præda oneratis, plus

(q) *circumvenire* Gron

(r) *&* Gron. Crev.

(s) *octoginta* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

ducentis. Hamilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lætaque Romæ fuit. Literis adlatis, ſupplicatio in triduum decreta eſt. Romanorum ſociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt : plurimi dextræ alæ, in quam primo inpetu vis ingens hoſtium inlata eſt. Quamquam per prætorem prope debellatum erat, conſul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Conſul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam veniſſet, circa Apolloniam hibernabat. Ab claſſe, quæ Corcyræ ſubducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ, (ſicut ante dictum eſt) Athenas miſſæ, quum Piræeum perveniſſent, deſpondentibus jam animos ſociis ſpem ingentem adtulerant. Nam & terreſtres ab Corintho, quæ per Megaram incurſiones in agros fieri ſolitæ erant, non fiebant; & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare ſolum infeſtum, ſed etiam omnes maritimos agros Athenienſibus fecerant, non modo Su-

*Res Græciæ.*

*Athenæ defenſæ.*

nium ſuperare, ſed nec extra fretum Euripi committere aperto mari ſe audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac claſſe ſi urbs agrique Athenienſium defenderentur, ſatis in præſentia exiſtimanti Claudio eſſe, majoris etiam rei fortuna oblata eſt. *U. c. 552. a. C. 200.*

*Chalcidem occupant Romani.*

XXIII. Exsules ab Chalcide, regiorum injuriis pulſi, adtulerunt, occupari Chalcidem ſine certamine ullo poſſe: nam & Macedonas, quia nullus in propinquo ſit hoſtium metus, vagari paſſim, & oppidanos, præſidio Macedonum fretos, cuſtodiam urbis neglegere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas anguſtias Eubœæ poſſet; ne ſuperato promontorio conſpiceretur, claſſem in ſtatione uſque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: & tranquillo pervectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentiſſima urbis ſunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa ſcalis cepit, alibi ſopitis cuſtodibus, alibi nullo cuſtodiente. Progreſſi inde ad frequentia ædificiis loca, cuſtodibus interfectis, refractaque porta, ceteram multitudi-

*U. c. 552. a. C. 200.* nem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est, aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti adparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. Nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primo in forum conlata, deinde in naves inposita. Carcer etiam ab Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. *Direptam relinquunt.* Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus ademta regi forent. Nam ut terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

*Advolat Philippus sed sero.* XXIV. Demetriade tum Philippus erat. Quo quum esset nunciata clades sociæ urbis; quamquam serum auxilium perditis erat,

tamen, quæ proxima auxilio eſt, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & trecentis equitibus extemplo profectus, curſu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius obprimi Romanos poſſe. A qua deſtitutus ſpe, nec quidquam aliud, quam ad deforme ſpectaculum ſemirutæ ac fumantis ſociæ urbis quum veniſſet, paucis vix, qui ſepelirent bello abſumtos, relictis, æque raptim ac venerat, tranſgreſſus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud diſparem eventum ratus reſponſurum. Et reſpondiſſet, ni ſpeculator, (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno curſu emetientes ſpatium) contemplatus regium agmen e ſpecula quadam, prægreſſus nocte media Athenas perveniſſet. Idem ibi ſomnus, eademque neglegentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Athenienſium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba ſignum ex arce dari jubent, ut hoſtes adeſſe omnes ſcirent. Ita undique ad portas, ad muros diſcurrunt. Paucas poſt horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem,

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Ducit Athenas.*

U. c. 552.
a. C. 200.

adpropinquans urbi, conſpectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, ſuſtinuit ſigna: & conſidere ac conquieſcere agmen juſſit, vi aperta propalam uſurus, quando parum dolus profuerat. Ab Dipylo acceſſit. Porta ea, velut in ore urbis poſita, major aliquanto patentiorque, quam ceteræ, eſt: & intra eam extraque latæ ſunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam poſſent: & extra limes mille ferme paſſus, in Academiæ gymnaſium ferens, pediti equitique hoſtium liberum ſpatium præberet. Eo limite Athenienſes cum Attali præſidio & cohorte Dioxippi, acie intra portam inſtructa, ſigna extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere ſe hoſtes in poteſtate ratus, & diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum civitatium infeſtior erat) expleturum, cohortatus milites, « ut, ſe intuentes, pugnarent, ſcirentque ibi ſigna, ibi aciem eſſe debere, ubi rex eſſet, » concitat in hoſtes equum, non ira tantum, ſed etiam gloria elatus; quod, ingenti turba completis etiam ad ſpectaculum muris, conſpici ſe pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus

*Prælium memorabile edit.*

paucis

paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit. Plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus & ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia, qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, & lucus erat circumjectus) posuit. Sed Cynosarges, & Lyceum, & quidquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra: nec divini humanive juris quidquam præ inpotenti ira est servatum.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Diruit omnia circa Athenas.*

XXV. Postero die, quum primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. Inde Eleusinem profectus, spe inprovisо templi castellique, quod & inminet & circumdatum

*U. c. 552. a. C. 200.*

est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piraeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. Et quum Argis Achaeorum concilium esse audisset, inopinantibus Achaeis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedaemoniorum: qui, translato imperio a Philopoemene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achaeorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastabat, & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum scriberetur (*t*), consultarent; Philippus, demturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedaemonios adtineret, pollicitus, nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum. Haec oratio quum ingenti hominum adsensu acciperetur: « Ita tamen » aequum est, [inquit] me vestra meis armis » tutari, ne mea interim nudentur praesidiis. » Itaque, si vobis videtur, tantum parate

*It Argos.*

*Achaeis adversus Nabin auxilium promittit.*

*Postulat vicissim praesidia urbibus suis.*

(t) *conscriberetur* Gron. Crev.

» militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, » & Corinthum tuenda satis sit : ut, meis ab » tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam » & Lacedæmoniis. » Non fefellit Achæos, quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad inligandam Romano bello gentem. Et id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil adtinere ratus, id modo quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter adsentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum atque in Atticam terram rediit.

*U. c. 552. a. C 200.*

*Frustra.*

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. Inde dimidia parte militum ad prædandum passim

U. c. 552. a. C. 200.

per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias obportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos inpetus fieret, repente hostes effusos ex inproviso adoriretur. Non fefellere insidiæ. Itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad obpugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipso rege obpugnatio ejus castelli est. Sed naves Romanæ, a (u) Piræeo venientes, intromissumque præsidium absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: ut, quum (v) Philocles subeundo muros, & comminanda obpugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piræei, quam Eleusinis, facilior, iisdem fere defendentibus, obpugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. Inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruti

*Philippus Athenas & Piræeum frustra tentat.*

(u) *a* del. *Gron. Crev.*

(v) *dum* Gron. Crev.

muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulſus; omiſſa obpugnatione urbis, diviſo cum Philocle rurſus exercitu, ad vaſtandos agros profectus, quum priorem populationem ſepulcris circa urbem diruendis exercuiſſet, ne quid inviolatum relinqueret, templa Deum, quæ pagatim ſacrata habebant, dirui atque incendi juſſit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domeſtici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. Neque enim diruere modo ipſa templa ac ſimulacra evertere ſatis habuit; ſed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi juſſit: &, poſtquam non tam ira ſatiata, quam iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hoſtium in Bœotiam exceſſit: nec aliud quidquam dignum memoria in Græcia egit.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Templa circa Athenas diruit.*

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apſum flumen habebat caſtra: quo arceſſitum L. Apuſtium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hoſtium fines mittit. Apuſtius, extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgeſſo caſtellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus an-

*Romani populantur Macedoniæ fines.*

*U. c. 552. a. C. 200.*

gustis sitam urbem, venit. Ac primo evocatos principes ad conloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi, magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta adspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit; puberibusque interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem & trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere inpetum Romanorum militum regii. Multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

*Reguli adcolæ Macedonum jungunt se Romanis.*

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes adcolæ Mace-

donum in castra Romana, veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, & Amynander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum adtribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur: qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgueret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) adparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Philippi adparatus.*

*Mittit ad Ætolos.*

*U. c. 552. a. C. 200.*

XXIX. CONCILIUM Ætolorum ſtatuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut obcurrerent, & legati regis iter adceleraruntt, & ab conſule miſſus L. Furius Purpureo legatus venit. Athenienſium quoque legati ad id concilium obcurrerunt. Primi (*x*) Macedones, cum quibus recentiſſimum fœdus erat, auditi ſunt. Qui, « nulla nova re, ni» hil ſe novi habere, quod adferrent, » dixerunt : « quibus enim de cauſſis, experta » inutili ſocietate Romana, pacem cum Phi» lippo feciſſent, compoſitam ſemel ſervare » eos debere. An imitari [ inquit unus ex » legatis ] Romanorum licentiam, an levita» tem dicam, mavultis ? qui, quum legatis » veſtris Romæ reſponderi ita juſſiſſent, Quid » ad nos venitis, Ætoli, ſine quorum aucto» ritate pacem cum Philippo feciſtis ? iidem » nunc, ut bellum ſecum adverſus Philippum » geratis, poſtulant. Et antea propter vos, & » pro vobis arma ſumta adverſus eum ſimu» labant; nunc vos in pace eſſe cum Philippo » prohibent. Meſſanæ ut auxilio eſſent, pri» mo in Siciliam conſcenderunt : iterum, ut » Syracuſas obpreſſas ab Carthaginienſibus in

*Oratio Macedonum in concilio Ætolorum contra Romanos.*

(x) *Primo* Gron. Crev.

» libertatem eximerent. Et Meſſanam, & Syracuſas, & totam Siciliam ipſi habent, » vectigalemque provinciam ſecuribus & faſcibus ſubjecerunt. Scilicet, ſicut vos Naupacti legibus veſtris per magiſtratus a vobis » creatos concilium habetis, ſocium hoſtemque libere, quem velitis, lecturi, pacem » ac bellum arbitrio habituri veſtro; ſic Siculorum civitatibus, Syracuſas aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur concilium. » Prætor Romanus conventus agit: eo imperio evocati conveniunt: excelſo in ſubgeſtu ſuperba jura reddentem, ſtipatum » lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures » cervicibus inminent: & quotannis alium » atque alium dominum ſortiuntur. Nec id » mirari debent, aut poſſunt, quum Italiæ » urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne » finitimas nominem, quarum ruinis crevit » urbs Romana, ejuſdem ſubjectas videant » imperio. Capua quidem, ſepulcrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri » ejecto ipſo populo, ſupereſt; urbs trunca, » ſine ſenatu, ſine plebe, ſine magiſtratibus, » prodigium; relicta crudelius habitanda, » quam ſi deleta foret. Furor eſt, ſi alieni-

U. c. 552.
a. C. 200.

*U. c. 552. a. C. 200.*

» genæ homines, plus lingua & moribus & » legibus, quam maris terrarumque ſpatio, » diſcreti, hæc tenuerint, ſperare, quidquam » eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum » obſicere aliquid videtur libertati veſtræ, » qui, quum merito veſtro vobis infeſtus » eſſet, & nihil a vobis ultra, quam pacem, » petiit, fidemque hodie pacis pactæ deſiderat? » Adſuefacite his terris legiones externas, & » jugum accipite. Sero ac nequidquam, quum » dominum Romanum habebitis, ſocium Phi» lippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Ma» cedonas, ejuſdem linguæ homines, leves » ad tempus ortæ cauſſæ diſjungunt conjun» guntque: cum alienigenis, cum barbaris » æternum omnibus Græcis bellum eſt, erit» que. Natura enim, quæ perpetua eſt, non » mutabilibus in diem cauſſis, hoſtes ſunt. Sed, » unde cœpit oratio mea, ibi deſinet. Hoc » eodem loco iidem homines de ejuſdem Phi» lippi pace triennio ante decreviſtis, iiſdem » inprobantibus eam pacem Romanis, qui » nunc pactam & compoſitam turbare volunt. » In qua conſultatione nihil fortuna mutavit, » cur vos mutetis, non video.

XXX. SECUNDUM Macedonas, ipſis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienſes, qui fœda paſſi juſtius in crudelitatem ſævitiamque regis invehi poterant, introducti ſunt. Deploraverunt vaſtationem populationemque miſerabilem agrorum. « Neque » id ſe queri, quod hoſtilia ab hoſte paſſi forent: » eſſe enim quædam belli jura; quæ ut facere, » ita pati ſit fas. Sata exuri, dirui tecta, » prædas hominum pecorumque agi, miſera » magis, quam indigna, patienti eſſe. Verum » enim vero id ſe queri, quod is, qui Ro» manos alienigenas & barbaros vocet, adeo » omnia ſimul divina humanaque jura pollue» rit, ut priore populatione cum infernis Diis, » ſecunda cum ſuperis bellum nefarium geſ» ſerit. Omnia ſepulcra monumentaque diruta » eſſe in finibus ſuis, omnium nudatos ma» nes, nullius oſſa terra tegi. Delubra ſibi » fuiſſe, quæ quondam pagatim habitantes in » parvis illis caſtellis vicisque conſecrata, » ne in unam urbem quidem contributi majo» res ſui deſerta reliquerint. Circa ea omnia » templa Philippum infeſtos circumtuliſſe » ignes: ſemiuſta & truncata ſimulacra Deum » inter proſtratos jacere poſtes templorum.

*U. c. 552.*
*a. C. 200.*

*Athenienſium oratio.*

U. c. 552. a. C. 200.

» Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent (y). Eodem enim scelere urbem colentes Deos, præsidemque arcis Minervam petitam: eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque; sed ab eorum non templis modo, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sævisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut, miserti Atheniensium, ducibus Diis inmortalibus, deinde Romanis, qui secundum Deos plurimum possint, bellum susciperent. »

*Legati Romani oratio.*

XXXI. Tum Romanus legatus: « Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. Nam & Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienses in Deos superos inferosque

(y) *venissent* Gron.

» nefanda atque inhumana scelera ejus re- U. c. 552. a. C. 200.
» ferendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultra possim? Eadem Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios (z), Parios, Samios, Larissenses, Messenios hinc ex Achaia, existimate queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea adtinet, quæ nobis objecit; nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi bello, legio a nobis, Rheginis ipsis, ut mitteremus, orantibus, in præsidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam tergo & cervicibus pœnas sociis pendere quum coëgissemus, urbem, agros, suaque omnia, cum libertate legibusque, Rheginis reddidimus? Syracusanis obpressis ab externis tyrannis, quo indignius esset, quum tulissemus opem, & fatigati prope per triennium terra marique urbe munitissima

(z) *Thasios* del. *Gron.*

U. c. 552. a. C. 200.

» obpugnanda essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quam capi a nobis mallent, captam iisdem armis & liberatam urbem reddidimus. Neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, & civitates, quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversus nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse. Quin contra, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto, ad Hannibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri a nobis, Hannibalem ad obpugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis durius, quam pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures

» sibimet ipsi conscientia scelerum mortem » consciverunt, quam a nobis supplicio adfecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros » ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus; urbem innoxiam stare » incolumem pateremur; ut, qui hodie videat eam, nullum obpugnatæ captæve ibi » vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam » dico? quum Carthagini victæ pacem ac » libertatem dederimus. Magis illud est periculum, ne, nimis facile victis ignoscendo, » plures ob id ipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro » nobis dicta sint; hæc adversus Philippum: » cujus domestica parricidia, & cognatorum » amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem prope, quam crudelitatem, vos, » quo propiores Macedoniæ estis, melius » nostis. Quod ad vos adtinet, Ætoli, nos » pro vobis bellum suscepimus adversus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse. » Et nos, quum alia majora urguerent, depositum a vobis bellum & ipsi omisimus.

U. c. 552. a. C. 200.

U. c. 552.
a. C. 200.

» Nunc & nos, Deum benignitate Punico » perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus : & vobis restituendi » vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Philippo, » quam vincere cum Romanis, mavultis. »

*Damocriti prætoris Ætolorum sententia.*

XXXII. Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti adsensus, « Rem magni discriminis » consiliis nullam esse tam inimicam, quam » celeritatem, » dixit. « Celerum enim pœni» tentiam, sed eamdem seram atque inutilem, » sequi; quum præcipitata raptim consilia » neque revocari, neque in integrum resti» tui possint. Deliberationis autem ejus, cujus » ipse maturitatem exspectandam putaret, tem» pus ita jam nunc statui posse. Quum le» gibus cautum esset, ne de pace bellove, » nisi in Panætolico & Pylaico concilio, age» retur, decernerent extemplo, ut prætor » sine fraude, quum de bello aut de pace » agere velit, advocet concilium : &, quod » tum referatur decernaturque, ut perinde jus » ratumque sit, ac si in Panætolico aut Pylaico » con-

» concilio actum esset. » Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat: nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Dimissi suspensa re legati.*

XXXIII. PHILIPPUS inpigre terra marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessaliam (*a*) contrahebat. Attalum Romanamque classem, principio veris, ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. Ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur jam bellum. Per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. Quædam vi expugnata, quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad

*Philippus inpigre bellum parat.*

*Consul per Dassaretiorum fines ducit exercitum.*

(a) *Thessalia* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.*

Lyncum (*b*) ſtativa poſuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Daſſaretiorum mittebat. Philippus conſternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: ſed parum gnarus, quam partem petiſſet conſul, alam equitum ad explorandum, quonam hoſtes iter intendiſſent, miſit. Idem error apud conſulem erat. Moviſſe ex hibernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet ignorans. Is quoque ſpeculatum miſerat equites. Hæ duæ alæ ex diverſo, quum diu incertis itineribus vagatæ per Daſſaretios eſſent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes adpropinquare. Itaque prius, quam in conſpectum venirent, equos armaque expedierant. Nec mora, ubi primum hoſtem videre, concurrendi facta eſt. Forte & numero & virtute, utpote lecti utrimque, haud inpares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipſorum equorumque, incerta victoria, diremit prœlium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati

*Exploratores Romani & Macedones concurrunt dubio eventu.*

(b) *Lycum* Gron. Crev.

quidquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt. Per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum, ad cognoscendas hostium res, in omnibus bellis præbet. *U. c. 552. a. C. 200.*

XXXIV. Philippus, aliquid & ad caritatem suorum, & ut promtius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, adferri eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. Quod promtiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit: nam, qui hastis sagittisque & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare adsueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscisis (c), aut tota cervice desecta divisa a corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt, adversus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgo cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prœlio cum Ro-

*Macedones terrentur conspectis vulneribus suorum.*

(c) *abscissis* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.*

manis congressum. Itaque, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paullo plus ducentos passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communivit: ac, subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; & negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

*Philippus miratur Romanorum Castra.*

XXXV. Rex vero, tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Ro-

manis autem (*d*) (aberat acies eorum paullo plus quingentos paſſus) velites & equitum duæ ferme alæ emiſſæ: ut numero quoque eques pedesque hoſtem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ, quo adſuerant (*e*), fore; ut equites, in vicem inſequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excurſiones & inpetus ſubitos uſui eſſet, Cretenſes in invehentem ſe effuſe hoſtem ſagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, inpetus Romanorum. Nam haud ſecus, quam ſi tota acie dimicarent, & velites, emiſſis haſtis, cominus gladiis rem gerebant, & equites, ut ſemel in hoſtem evecti ſunt, ſtantibus equis, partim ex ipſis equis, partim deſilientes inmiſcentesque ſe peditibus, pugnabant. Ita nec eques regius equiti par erat, inſuetus ad ſtabilem pugnam; nec pedes concurſator & vagus, & prope ſeminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad ſe tuendum, & ad hoſtem

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Equeſtris pugna.*

(*d*) *autem* l. *cum* ſublatis parentheſeos ſignis *Gron.*

(*e*) *aſſueverant* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200.

petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec alia re, quam velocitate, tutantes se, in castra refugerunt.

*Insidiæ Philippi irritæ.*

XXXVI. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cætratos, quos peltastas vocant, loco obportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, si aperto prœlio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cætratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus, & aperto prœlio victor, & tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum subcessit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extem-

*Tum primum elephantis usi Romani.*

plo invasuris; octo fermæ inde millia, intervallo (*f*) tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul & neglegentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuncius cladis pervenerat; quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad cædem, interficiebantur. Tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuncium, intulerunt castris.

*U. c. 552. a C. 200.*

*Castra ad Octolophum movent.*

*Vagos frumentatores cædit Philippus.*

(f) *millium intervallo* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.*

XXXVII. Consul, equitibus juſſis, qua quiſque poſſet, opem ferre laborantibus, ipſe legiones e caſtris educit, & agmine quadrato ad hoſtem ducit. Diſperſi equites per agros quidam (g) aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exſiſtentibus loco. Pars obvios habuerunt hoſtes: pluribus locis ſimul pugna cœpit. Regia ſtatio atrociſſimum prœlium edebat. Nam & ipſa multitudine equitum peditumque prope juſta acies erat: & Romanorum, quia medium obſederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque ſuperiores Macedones erant, quod & rex ipſe hortator aderat, & Cretenſium auxiliares multos ex inproviſo vulnerabant, conferti præparatique in diſperſos & effuſos pugnantes. Quod ſi modum in inſequendo habuiſſent, non in præſentis modo certaminis gloriam, ſed in ſummam etiam belli profectum foret: nunc, aviditate cædis intemperantius inſecuti, in prægreſſas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere: & fugiens eques, ut primo ſigna ſuorum vidit, convertit in effuſum hoſtem equos: verſaque momento temporis fortuna pugnæ eſt, terga dantibus, qui

*Dein repellitur.*

(g) *quidem* Gron. Crev.

modo secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti : nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit : nam, ruente saucio equo, præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens obprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. Ipse, quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque trepida fuga, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prœlio periere. Centum ferme capti; octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

*U. c. 552. a. C. 200.*

XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. Nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circa omni agro, ad ultimum inopiæ venturos sciret : & consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium

*Judicium de prœlio.*

U. c. 552. a. C. 200.

ducere debuiſſe. Nec enim manſuros ita perculſos hoſtes fuiſſe, debellarique momento temporis potuiſſe. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. Nam, ſi omnibus peditum quoque copiis rex congreſſus fuiſſet, forſitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculſi ex prœlio intra vallum protinus inde ſupervadentem munimenta victorem hoſtem fugerent, exui caſtris potuerit rex. Quum vero integræ copiæ peditum in caſtris manſiſſent, ſtationes ante portas, præſidiaque diſpoſita eſſent, quid, niſi ut temeritatem regis, effuſe paullo ante ſecuti perculſos equites, imitaretur, profeciſſet? Neque enim ne regis quidem primum conſilium, quo inpetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, ſi modum proſperæ pugnæ inpoſuiſſet. Eo quoque minus eſt mirum, tentaſſe eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam tranſcendiſſe. Quibus ſi undique circumventus copiis foret, ſedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, ſecundum duas adverſas equeſtres pugnas, multo minus tutam moram in iiſdem ſtativis fore Philippus

*Philippus recedit.*

ratus, quum abire inde & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit. U. c. 552. a. C. 200.

XXXIX. CORPUS jam curabat consul, quum, venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quæsitum erat, nox dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. Montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul, prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. Inde ad Pluvinam (*h*) est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus, quum primo ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum

(h) *Pellinam* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.*

hoſti. Movere itaque ex Pluvina Romani, & ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe, vallo ſuper ripam amnis ducto, (Erigonum incolæ vocant) conſedit. Inde ſatis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas anguſtias, ne ſuperare hoſtes artis faucibus incluſum aditum poſſent, præceſſit. Ibi alia vallo, alia foſſa, alia lapidum congerie, ut pro muro eſſent, alia arboribus objectis, ita ut locus poſtulabat, aut materia ſubpeditabat, permuniit (*i*); atque (ut ipſe rebatur) viam ſuapte natura difficilem, objectis per omnes tranſitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque ſilveſtria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, niſi ubi prælongis haſtis velut vallum ante clipeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus eſt) nullius admodum uſus eſt. Thracas (*k*) quoque romphææ, ingentis & ipſæ longitudinis, inter objectos undique ramos inpediebant. Cretenſium una cohors non inutilis erat: ſed ea quoque ipſa ut, ſi quis inpetum faceret, in patentem vulneri equum

*Occupat anguſtias qua iter in Eordæam erat.*

(i) *opere permuniit* Gron.

(k) *Thraces* Gron.

equitemque ſagittas conjicere poterat, ita adverſus ſcuta Romana nec ad trajiciendum ſatis magnam vim habebat, nec aperti quidquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus ſenſerunt eſſe, ſaxis paſſim tota valle jacentibus inceſſebant hoſtem. Ea, majore cum ſonitu, quam vulnere ullo, pulſatio ſcutorum parumper ſuccedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque ſpretis, partim, teſtudine facta, per adverſos vadunt hoſtes: partim, brevi circuitu quum in jugum collis evaſiſſent, trepidos ex præſidiis ſtationibusque Macedonas deturbant: &, ut in locis inpeditis difficili fuga; pleroſque etiam obtruncant.

*U. c. 552.*
*a. C. 200.*

*Perrumpunt Romani anguſtias.*

XL. Ita anguſtiæ minore certamine, quam quod animis propoſuerant, ſuperatæ, & in Eordæam perventum; ubi pervaſtatis paſſim agris, in Elimeam ſe recepit. Inde inpetum in Oreſtidem fecit; & oppidum Celetrum eſt adgreſſus, in peninſula ſitum. Lacus mœnia cingit: anguſtis faucibus unum ex continenti iter eſt. Primo ſitu ipſo freti, clauſis portis, imperium abnuere: deinde, poſtquam ſigna ferri, ac teſtudine ſuccedi ad portam, obſeſſaſque fauces agmine hoſtium viderunt

U. c. 552. a. C. 200.

priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit, urbemque Pelium vi cepit. Servitia inde cum cetera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit, præsidio valido inposito. Nam & sita obportune urbs erat ad inpetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos, jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatus misit, jussum instare ab tergo abeuntibus, &, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat: post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ adventum in Oreum, &, super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem.

XLI. Hæ caussæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis : &, Amynandro rege Athamanum adjuncto, profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate : quia regium habebant præsidium. Ceterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. Qui superfuerant e magna clade, liberi servique, inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coëgit petere. Ætoli, inopia prædæ inde aversi, in Perrhæbiam (*l*) ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdeque diripiunt : qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat : & inminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere; sequente, quamquam non probante, Amynandro, nec effusas populationes Ætolorum, nec castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi, posita. Itaque, ne temeritas eorum neglegentiaque sibi ac suis etiam cladis ali-

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Ætoli & Athamanes bellum inferunt Philippo.*

*Thessaliam populantur.*

(l) *Perræbiam* Gron.

U. c. 552. a. C. 200.

cujus caussa esset, quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecado urbi videret, ipse paullo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur, se in hostium agro esse; alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. Quem quum adesse refugientes ex agris quidam pavidi nunciassent, trepidare Damocritus ceterique duces: & erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo sopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur. Tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum universi sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque præstantem. Itaque primo inpetu fusi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra. Cæsi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere.

*Obprimuntur a Philippo.*

XLII.

XLII. PHILIPPUS, ſuis jam vallo adpropinquantibus, receptui cani juſſit. Fatigatos enim equos viroſque non tam prœlio, quam itineris ſimul longitudine, ſimul præpropera celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vicemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire & prandere jubet: alios in ſtatione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, & ipſis imperatum, ut, ſtatutis ſignis armiſque ante ſe poſitis, raptim cibum caperent, binis terniſve ſummum ex manipulis aquandi cauſſa miſſis: interim eques cum levi armatura paratus inſtructuſque ſtetit, ſi quid hoſtis moveret. Ætoli, (jam enim &, quæ per agros multitudo ſparſa fuerat, receperat ſe in caſtra) ut defenſuri munimenta, circa portas vallumque armatos diſponunt, dum quietos hoſtes ipſi feroces ex tuto ſpectabant. Poſtquam mota ſigna Macedonum ſunt, & ſuccedere ad vallum parati atque inſtructi cœpere, omnes repente, relictis ſtationibus, per averſam partem caſtrorum ad tumulum, ad caſtra Athamanum perfugiunt. Multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæſique ſunt Ætolo-

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Ætoli deſerunt caſtra.*

*U. c. 552. a. C. 200.*

rum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius, quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prœlium, deinde per direptionem castrorum absumto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem adgressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. Non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

*Fugiunt in Ætoliam cum Athamanibus.*

XLIII. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. Dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna justo prœlio erat. Ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & levi armatura regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos inmobilibus armis, vexabant: & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt

*Dardani male multati.*

temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum & equites mercede conductos Ægyptum avexit. Nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Hæc ea æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Ætolorum juventus in Ægyptum avecta.*

XLIV. Classis a Corcyra ejusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit. Nec umquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus

*Res mari gestæ.*

*U. c. 552. a. C. 200.*

liberis civitatibus, tum præcipue Athenis; ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque ſcivit, « ut Philippi ſtatuæ, imagines omnes, nominaque earum, item majorum ejus virilis ac muliebris ſexus omnium tollerentur, delerenturque: dies feſti, ſacra, ſacerdotes, quæ ipſius majorumve ejus honoris cauſſa inſtituta eſſent, omnia profanarentur. Loca quoque, in quibus poſitum aliquid inſcriptumve honoris ejus cauſſa fuiſſet, deteſtabilia eſſe, neque in iis quidquam poſtea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni dedicarique fas eſſet. Sacerdotes publicos, quotieſcumque pro populo Athenienſi, ſociiſque, & exercitibus, & claſſibus eorum precarentur, toties deteſtari atque exſecrari Philippum, liberos ejus, regnumque, terreſtres navaleſque copias, Macedonum genus omne nomenque. » Additum decreto, « Si quis quid poſtea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Athenienſem juſſurum: ſi quis contra ignominiam, prove honore ejus dixiſſet, feciſſetve, qui occidiſſet eum,

*Decreta Athenienſium in Philippum.*

» jure cæſurum. » Poſtremo incluſum, « Ut » omnia, quæ adverſus Piſiſtratidas decreta » quondam erant, eadem in Philippo ſervaren- » tur. » Athenienſes quidem literis verbisque, quibus ſolis valent, bellum adverſus Philippum gerebant. U. c. 552. a. C. 200.

XLV. Attalus Romanique, quum Piræeum primo ab Hermione petiſſent, paucos ibi morati dies, oneratique æque inmodicis ad honores ſociorum, atque (m) in ira adverſus hoſtem fuerant, Athenienſium decretis, navigant a Piræeo Andrum. Et quum in portu, quem Gaureleon vocant, conſtitiſſent, miſſis, qui tentarent oppidanorum animos, ſi voluntate tradere urbem, quam vim experiri, mallent; poſtquam præſidio regio arcem teneri, nec ſe poteſtatis ſuæ eſſe reſpondebant; expoſitis copiis, omnique adparatu urbium obpugnandarum, diverſis partibus rex & legatus Romanus ad urbem ſubeunt. Plus aliquanto Græcos Romana ſigna armaque non ante viſa animique militum, tam promte ſuccedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta eſt: urbe hoſtes potiti. Et in arce quum biduum loci ſe magis, *Andros capta a Romanis.*

(m) *ac quæ in iram* Gron. Crev.

V. c. 552. a. C. 200.

quam armorum, fiducia tenuissent, tertio die pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ transveherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa: prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, & Macedonum fere omnibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. Ibi dies aliquot obpugnanda urbe nequidquam absumti: &, quia vix operæ pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adjuncti sunt. Ii missi ad populandos Carystiorum agros. Cetera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum a Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenere: ibi paucos dies, sæviente Borea, retenti: ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites

frumentum, & si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. Prædæ nec erat quidquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primo ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. Inde quum, superato promontorio, ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sæva coorta tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. Nam, conlectis in unum navibus, expositisque copiis, adgressi urbem, cum multis vulneribus repulsi, (& erat validum ibi regium præsidium) inrito incepto regressi Canastræum (*n*) Pallenes trajecere. Inde, superato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta ac direpta. Nec ultra progressi (jam enim & graves præda naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt.

*U. c. 552.*
*a. C. 200.*

(n) *Canastrum* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Conloquium Ætolorum cum Attalo & Romanis.*

XLVI. Ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere ad conloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit, quæ ad communicanda consilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret. Tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Ætolis: quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. Inde consultari de Oreo obpugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes. Eam classem in stationem ad Zelasium miserunt, (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est perobportune objectum) ut, si quid inde moverent Macedo-

num naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam neglegentia hostium dedisset, quam aperta vi quidquam ausurus. Oreum diversi Romani & rex Attalus obpugnabant: Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas jacentem arces, qua & muro intersepta urbs est. Et ut loca diversa, sic dispari modo etiam obpugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris: regii ballistis, catapultisque & alio omni genere tormentorum tela ingerentes. Et pondere ingenti saxa jaciebant, & cuniculos, & quidquid aliud priore obpugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, &, castigationibus regis in admissa culpa, simul (o) minarum, simul promissionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis, quot satis videbantur ad opera perficienda, militibus, trajicit in proxima continentis: Larissamque (non illam in Thessalia

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Oreum obpugnatum.*

(o) *& simul* Gron. Crev.

U. c. 552. a. C. 200. nobilem urbem, ſed alteram, quam Cremaſten vocant) ſubito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quam tale quidquam in alterius obpugnatione urbis timentibus, obpreſſit. Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præſidium, quod intus erat, labore aſſiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. Capitur. Muri quoque pars, ariete incuſſo ſubruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque ſuper portum eſt, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, ſigno ex arce dato ab Romanis, & ipſe urbem invaſit, ſtratis magna ex parte muris: præſidium oppidanique in alteram arcem perfugere, unde biduo poſt deditio facta. Urbs regi, captiva corpora Romanis ceſſere.

XLVII. Jam autumnale æquinoctium inſtabat: & eſt ſinus Euboicus, quem Cœla vocant, ſuſpectus nautis. Itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apuſtius, triginta navibus ibi relictis, ſuper Maleam navigat Corcyram. Regem ſpatium Initiorum Cereris, ut ſacris intereſſet, tenuit.

Secundum Initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodiis domum remissis. Hæc ea æstate terra marique adversus Philippum sociosque ejus a consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem, quod absente se rem gessisset. Misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque, cum præda majore, quam gloria, bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, simul Gallico triumpho inminens, quem, absente consule irato atque invidente, facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Aurelius Cos. in Gallia.*

*Furius triumphum petit.*

XLVIII. Apud magnam partem senatus & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. Majores natu negabant triumphum, « & » quod alieno exercitu rem gessisset, & quod » provinciam reliquisset aviditate rapiendi per » occasionem triumphi; id vero eum nullo » exemplo fecisse. » Consulares præcipue,

*Variæ sententiæ in senatu.*

U. c. 552. a. C. 200.

» exſpectandum fuiſſe conſulem, » dicebant. « Potuiſſe enim caſtris, prope urbem poſitis, » tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, » in adventum ejus rem extrahere. Et, quod » prætor non feciſſet, ſenatui faciendum eſſe. » Conſulem exſpectarent : ubi coram diſcep» tantes conſulem & prætorem audiſſent, » verius de cauſſa exiſtimaturos eſſe. » Magna pars ſenatus nihil præter res geſtas, & an in magiſtratu ſuisque auſpiciis geſſiſſet, cenſebant ſpectare ſenatum debere. « Ex duabus » coloniis, quæ velut clauſtra ad cohiben» dos Gallicos tumultus obpoſitæ fuiſſent, » quum una direpta & incenſa eſſet, trajec» turumque id incendium, velut ex continen» tibus tectis, in alteram tam propinquam » coloniam eſſet, quid tandem prætori fa» ciendum fuiſſe ? Nam, ſi ſine conſule geri » nihil oportuerit, aut ſenatum peccaſſe, qui » exercitum prætori dederit, (potuiſſe enim, » ſi non cum prætoris, ſed conſulis, exercitu » rem geri voluerit, ita finire ſenatusconſul» tum, ne per prætorem, ſed per conſulem, » gereretur) aut conſulem, qui non, quum » exercitum ex Etruria tranſire in Galliam » juſſiſſet, ipſe Arimini obcurrerit, ut bello

» intereſſet, quod ſine eo geri fas non eſſet. U. c. 552. a. C. 200.
» Non exſpectare belli tempora moras & dilationes imperatorum. Et pugnandum eſſe interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat. Pugnam ipſam eventumque pugnæ ſpectari oportere. Fuſos cæſoſque hoſtes: caſtra capta ac direpta: coloniam liberatam obſidione: alterius coloniæ captivos recuperatos reſtitutoſque ſuis: debellatum uno prœlio eſſe. Non homines tantum ea victoria lætatos, ſed Diis quoque inmortalibus per triduum ſupplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere, reſpublica a L. Furio prætore geſta eſſet. Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella. »

*Furius triumphat.*

XLIX. Hujus generis orationibus ipſius amicorumque victa eſt, præſentis gratia prætoris, abſentis conſulis majeſtas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti centum ſeptuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque ſpolia prælata, neque milites ſecuti. Omnia, præter victoriam, penes

U. c. 552. a. C. 200.

*Scipionis milites agris donati.*

consulem esse adparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa voverat, magno adparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet; eum agrum decemviri adsignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis adtenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. Quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum caussa venisset, non id, quod animis præceperant, questus est, « Non exspectatum se ab senatu, » neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam : sed ita triumphum decresse (*p*) senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui

(p) *decrevisse* Gron. Crev.

» bello interfuissent, verba audiret. Majores » ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, » centuriones, milites denique triumpho ad» essent; ut veritas rerum gestarum ejus, cui » tantus honos haberetur, publice videretur. » Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis » pugnaverit, si non militem, lixam saltem » fuisse, quem percunctari posset senatus, » quid veri prætor variive referret? » Comitiis deinde diem edixit (*q*): quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

*U. c. 552. a. C. 200.*

*Comitia.*

L. ANNONA quoque eo anno pervilis fuit. Frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus & Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviserunt: & ludos Romanos magno adparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa ænea quinque ex multaticio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Massiliota (*r*) & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini caussa, a P. & M. filiis ejus facti: & munus

*Vilis annona.*

*Ludi, in quibus 25 paria gladiatorum.*

(q) *indixit* Gron. Crev.

(r) *Massa* Gron. Crev.

*U. c. 552. a. C. 200.* gladiatorium datum ab iis. Paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir ſacrorum, mortuus. In ejus locum M'. Acilius Glabrio ſubfectus. Comitiis ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim occipere magiſtratum non poſſent. Nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, quum Hiſpaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem præſentem creaverant (*s*), quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui juraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus ſolveretur, ſenatus decrevit, ut, ſi ædilis, qui pro ſe juraret, arbitratu conſulum daret, conſules, ſi eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor deſignatus. Tribuni ad plebem tulerunt, plebesque ſcivit, ut perinde eſſet, ac ſi ipſe ædilis juraſſet. Et de altero ædile ſcitum plebis eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magiſtratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos poſt annos. Plebes (*t*) Cn. Cornelio Lentulo & L. Stertinio pro conſulibus imperium eſſe in Hiſpania juſſit.

(*s*) *crearant* Gron. Crev. (*t*) *plebs* Gron. Crev.



